

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE BÜTÇE HARCAMA
POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN
TEMEL MAKRO EKONOMİK DENGELER
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: (2003 – 2007)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Arzu PEHLİVAN**

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nurullah ALTUN

EYLÜL 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE BÜTÇE HARCAMA
POLİTİKALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN
TEMEL MAKRO EKONOMİK DENGELER
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: (2003 – 2007)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Arzu PEHLİVAN

Enstitü Anabilim Dalı : Maliye

Bu tez 26/09/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Nurullah ALTUN

Yrd. Doç. Dr. Temel GÜRDAL

Yrd. Doç. Dr. Ekrem GÜL

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Arzu PEHLİVAN

26.09.2008

ÖNSÖZ

Her çalışma gibi bu tezde birden fazla kişinin emekleri ile ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği bulunan herkese ve bilhassa yüksek lisans eğitimim süresince konulara getirdiği farklı bakış açıları ile ufkumun genişlemesine büyük katkı sağlayan ve desteklerini esirgemeyerek her konuda rehberlik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nurullah ALTUN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, desteklerini her zaman hissettiğim diğer bölüm hocalarıma, aileme, arkadaşlarıma ve tez'in ilgili yıllarını oluşturan dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Sayın Doç. Dr. Abdüllatif Şener'e ilgileri dolayısıyla teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Arzu PEHLİVAN

26.09.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IV
TABLO LİSTESİ	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARI VE BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA İKTİSADİ TEORİLERİN ETKİLERİ	9
1.1. Bütçe Kavramı ve Bütçe Politikası.....	9
1.2. Bütçe Politikaları İçerisinde Harcama Politikasının Yeri ve Önemi.....	10
1.3. Bütçe Harcama Politikalarının Oluşturulmasında İktisadi Teorilerin Etkileri.	12
1.3.1. Klasik İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası.....	13
1.3.2. Keynesyen İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası.....	16
1.3.3. Monetarist İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası.....	17
1.3.4. Rasyonel Beklentiler İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası.....	19
1.3.5. Arz İktisadi Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası.....	21
1.3.6. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Yaklaşımı Bütçe Harcama Politikası...	22
BÖLÜM 2: BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARI VE MAKRO EKONOMİK DENGELER ARASINDAKİ İLİŞKİLER	24
2.1. Bütçe Harcama Politikaları ve Ekonomik İstikrar İlişkisi	24
2.1.1. Fiyatlar İstikrarı	25
2.1.1.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Fiyat İstikrarı	28
2.1.2. Tam İstihdam.....	34
2.1.2.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Tam İstihdam.....	36
2.2. Bütçe Harcama Politikaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	39
2.2.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Ekonomik Büyüme.....	41

2.3. Bütçe Harcama Politikaları Kaynak ve Gelir Dağılımı İlişkisi.....	44
2.3.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Kaynak ve Gelir Dağılımı.....	46
BÖLÜM 3: 2003–2007 DÖNEMİ BÜTÇE HARCAMA	49
POLİTİKALARININ MAKRO EKONOMİK DENGELER	
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE UYGULAMA	
SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikaları ve Uygulama Sonuçlarının	49
Değerlendirilmesi	
3.1.1. 2003–2007 Döneminde Dünyada ve Türkiye’de Genel Ekonomik	49
Durum	
3.1.1.1. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler	49
3.1.1.2. Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler	52
3.1.2. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikaları ve Hedefleri	54
3.1.3. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcamalarının Uygulama Sonuçları.....	57
3.1.3.1. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları.....	60
3.1.3.2. Faiz Hariç Bütçe Harcamaları	61
3.1.3.3. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri.....	61
3.1.3.4. Mal ve Hizmet Alım Giderleri.....	62
3.1.3.5. Cari Transferler.....	63
3.1.3.6. Sermaye Giderleri.....	64
3.1.3.7. Sermaye Transferleri.....	64
3.1.3.8. Borç Verme.....	65
3.1.3.9. Yedek Ödenekler.....	65
3.1.3.10. Faiz Harcamaları.....	66
3.1.3.11. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri.....	66
3.1.3.12. Bütçe Dengesi	68
3.1.3.13. Faiz Dışı Bütçe Fazlası.....	68
3.2. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikalarının Makro Ekonomik	69
Dengeler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi	
3.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri	69
3.2.1.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	73

3.2.2. Enflasyon Üzerindeki Etkileri.....	74
3.2.3. İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	77
3.2.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri.....	81
3.2.5. Devlet Borçları Üzerindeki Etkileri.....	86
SONUÇ VE ÖNERİLER	92
KAYNAKLAR	99
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ	129

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ASO	:	Ankara Sanayi Odası
Bkz	:	Bakınız
BUMKO	:	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
FDF	:	Faiz Dışı Bütçe Fazlası
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HM	:	Hazine Müsteşarlığı
IMF	:	International Monetary Fund
OECD	:	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
s.	:	Sayfa
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MB	:	Maliye Bakanlığı
SGB	:	Strateji Geliştirme Başkanlığı
TEFE	:	Toptan Eşya Fiyatı Endeksi
TÜFE	:	Tüketici Fiyatı Endeksi
TÜSİAD	:	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
ÜFE	:	Üretici Fiyatları Endeksi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: 2003–2007 Dönemi Dünya Ekonomisi Temel Göstergeleri	50
Tablo 2	: 2003–2007 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri	58
Tablo 3	: 2003–2007 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin GSMH' ya Oranları	59
Tablo 4	: 2003–2007 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin Bütçe İçerisindeki Payları	59
Tablo 5	: 2003–2007 Dönemi Milli Gelir ve Büyüme Hızları	70
Tablo 6	: 2003–2007 Dönemi Kişi Başına Gayri Safi Milli Hâsıla.....	73
Tablo 7	: 2003–2007 Dönemi Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Endeksleri ...	75
Tablo 8	: 2003–2007 Dönemi Yurt İçi İstihdam	78
Tablo 9	: 2003–2007 Dönemi Ödemeler Dengesi Göstergeleri	82
Tablo 10	: 2003–2007 Dönemi Borç Durumu	87

Tezin Başlığı: Türkiye’de Bütçe Harcama Politikalarında Yaşanan Değişimlerin Temel Makro Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri: (2003–2007)

Tezin Yazarı: Arzu PEHLİVAN **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Nurullah ALTUN

Kabul Tarihi: 26 Eylül 2008 **Sayfa Sayısı:** VII (ön kısım) + 129 (tez)

Anabilim dalı: Maliye **Bilim dalı :** Maliye

Devletin gerek varlığını sürdürebilmesi gerekse kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi için sunması gereken kamu hizmetleri kamu harcamalarını zorunlu kılar. Bütçeler aracılığı ile devletin bir yıl içerisinde nereye, ne miktarda harcama yapacağına izin ve yetki verilir. Genel iktisat politikasının bir kolu olan maliye politikasının, belirlenmiş olan makro ekonomik hedeflere varabilmek için kullandığı mali araçlardan biri olan kamu harcamalarının türleri, miktarları ve bileşimlerinde yapılan düzenlemeler bütçe içerisinde yer alır. Bu açıdan “maliye politikasının temelde devlet bütçesi aracılığı ile gerçekleştiği” (Eker, 2005:42) ifade edilebilir. Önemli olan devlet tarafından yapılacak olan harcamaların, hangi hizmetler için ne kadar yapılacağı ve bu harcamalarının sınırının ne olması gerektiği konusudur. Bu yönde izlenecek olan politikalar iktisadi yaklaşımlar tarafından tartışılmış ve bunun sonucunda farklı iktisadi görüşler ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının değişmesi ve artmasıyla ekonomide müdahaleci, düzenleyici, teşvik edici ve dengeleyici devlet anlayışı hâkim olmuştur. Devlet bütçelerinde yer alan kamu harcamaları, klasik mali amaçlarının yanında ekonomik ve sosyal nitelikli amaçları da dikkate alınarak hazırlanmakta ve hayata geçirilmektedir.

Bu doğrultuda, bütçeler ekonomik ve sosyal politikaların gerçekleştirilmesinde karşımıza kamu maliyesinin önemli ve etkin bir aracı olarak çıkmaktadırlar. Kamu harcamalarında yapılan düzenlemeler ile ortaya çıkacak olan harcama kompozisyonunun kısa ve uzun vadeli ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi kapsamında: ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyümenin tesis edilmesi, kaynak ve gelir dağılımının düzenlenmesi gibi temel makro hedeflere ulaşılmasında ve ortaya çıkacak olan makro göstergelerin etkilerinin olumlu yönde olabilmesi için uygulanacak olan bütçe harcama politikaları çok önemlidir. Çalışmada, bütçenin salt bir kanun metni veya hesap cetveli olmasının ötesinde bütçe içerisindeki hedefler ve zorunluluklar doğrultusunda yapılan harcama kalemlerinin tür, miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamalar sonucunda ortaya çıkan kompozisyonun temel makro dengeler üzerinde önemli bir rol oynadığını ve bu rolün sonuçlarının nasıl ortaya çıktığını gösterebilmek amaçlanmıştır.

Çalışmada, bütçe harcama politikalarının temel makro ekonomik amaçlar yönündeki etkilerinin değerlendirilmesi yapılmış ve uygulanmış olan bütçe harcama politikaları ile kapsam dâhilinde ele alınan iktisat teorileri teorik ve pratik anlamda karşılaştırılarak aradaki bağlantılara/bağılantısızlıklara dair bir inceleme sunulmuştur. Bunun haricinde Türkiye’de uygulanmış olan 2003–2007 dönemleri arası bütçe hedef ve uygulama sonuçları, literatür taraması vasıtasıyla elde edilen kaynaklar kullanılarak genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmış, mümkün olduğunca çalışmanın makro düzeyde anlaşılmasını sağlayacak şekilde ve gerekli görüldüğü ölçüde konulara değinilmiştir. Bütçe harcamalarının uygulama sonuçları ise seçilmiş olan ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam, ödemeler dengesi ve devlet borçları göstergeleri olarak konsolide bütçe/Merkezi yönetim bütçesi dahilinde değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bütçe Harcama Politikaları, Ekonomik Büyüme, İstihdam, Ödemeler Dengesi

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Effects Of Changes In Budget Expense Policies In Turkey On Basic Macroeconomic Equilibrium

Author: Arzu PEHLIVAN

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Nurullah ALTUN

Date: 26 September 2008

No. of pages: VII (pre text) + 129 (main body)

Department: Public Finance

Subfield: Public Finance

The public services, which are needed to be provided in order to both for rendering expected duties and survival of the state, necessitate the public expenditure. With the help of budgets, permission is given and authority is delegated to the government, for the allocation place and amount of expenses. Types, amounts and regulations made on composition of public expenditure, which is one of the tools used for reaching determined macroeconomic goals by fiscal policy, which is also a branch of general economy policy, are take place in the budget. In this respect, one can state that "the fiscal policy is performed via state's budget mainly".

What is important is the issue of limits, amount and allocation of these expenses due by the state. The policies to be followed had been discussed by economical approaches and as a result of this, different economical perspectives had been arisen. With the change and increase of economic and social functions of the state, an intervening, regulatory, incentive and stabilizing government understanding had become dominant. The public expenditure take place in the states' budgets, in addition to their classical financial objectives, they are prepared and implemented by concerning economic and social objectives.

By this way, budgets are emerging as an important and efficient instrument of public finance, in realization of economical and social policies. And within the scope of realization of short and long term economical objectives of expense composition, which will be emerged with performed regulations on public expenditure: The budget expense policies to be applied are very important in order to reach fundamental macro targets such as providing economical stability, establishing the economical growth and regulating the resources and the distribution of income, and also to make the effects of macro indicators, which will be emerged, positive. In the study, it is aimed to present how the effects of expenditure policies' role arise, and also to present expenditure policies, which are emerged as a result of adjustments on types, amount and compositions of expense items, performed within objectives and obligations in the budget, since the budget is more than a simple text of law or a tabular statement, has an important role on basic macro balances.

In the study, evaluation of effects of budget expenditure policies towards basic macroeconomic objectives had been performed, and an analysis on orthodox and heterodox stability policies, within the scope, and on budget expenditure policies had been presented. Other than this, the budget target and application results, applied in Turkey in 2003-2007 period, had been tried to be presented with its general terms by making use of sources obtained via literature search, and the subjects needed to make the study be understood as possible as can be in a macro level had been mentioned as necessary. And application results of budget expenses had been evaluated in consolidated budget / central administration budget, as indicators of economic growth, inflation, employment, balance of payments and state debts.

Key words: Budget Expense Policies, Economic Growth, Employment, Balance of Payments, State Debts

GİRİŞ

Bireylerin bir arada yaşamalarının sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal yaşam, toplumsal ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesi için sunulması gereken kamusal hizmetlerinin arz edicisi ve ekonominin en büyük aktörü “devlettir”. Devletin varlığını sürdürebilmesi, kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi, toplumsal düzenin var olabilmesi ve toplumsal faydanın sağlanabilmesi için sunulması gerekli olan kamu hizmetleri kamu harcamalarını zorunlu kılar.

Devletin, kamusal hizmetleri gerçekleştirme amacıyla yapacağı kamu harcamalarının belirlendiği tespit edildiği araç ise “bütçedir”. Bütçeler aracılığı ile devletin bir yıl içerisinde nereye, ne miktarda harcama yapacağına izin ve yetki verilir. 1215 yılında Magna Carta Libertatumla başlayan bütçe hakkı ile devletin yapacağı kamu harcamaları tartışmaya açılmıştır. Bütçesi olmayan, harcama yapmayan bir devlet sistemi düşünülemez. En liberal iktisadi düşüncede bile zorunlu fena da olsa bir devlet ve liberal düşüncenin en güçlü olduğu toplumlarda bile minimum düzeyde de olsa bir devlet olgusu vardır. Artık, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi gerektiği değil devletin ekonomiye hangi alanlarda, hangi seviyede ve nasıl müdahale edeceği tartışılmaktadır. Bu nedenle yapılacak olan kamu harcamaları konusunda ki değerlendirmelerde aşağıdaki sorular ön plana çıkmaktadır.

1. Hangi hizmetler için ne kadar kamu harcaması yapılacak?
2. Yapılacak olan kamu harcamalarının tür, miktar ve bileşimleri nasıl olmalıdır?

Bu soruların cevapları ülkeden ülkeye değişiklik göstererek ülkelerin iktisadi, sosyal ve politik görüşlerinin bileşimlerine göre belirlenecektir. Bu yönde izlenecek olan politikalar iktisadi yaklaşımlar tarafından tartışılmış ve bunun sonucunda farklı iktisadi görüşler ortaya çıkmıştır. Farklı ideolojik yaklaşımlar tarafından farklı bütçe harcama politikaları ortaya konulmuş ve her iktisadi yaklaşımın benimsemiş ve savunmuş olduğu bütçe paradigmaları az veya çok birbirlerinden farklılık göstermiştir.

Günümüzde, bütçe dâhilinde gerçekleştirilecek olan harcamaların mali fonksiyonunun yanında iktisadi ve sosyal fonksiyonlarının da olduğu gerçeği yerleşmiştir. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının değişmesi ve artmasıyla ekonomide müdahaleci, düzenleyici, teşvik edici ve dengeleyici devlet anlayışı hâkim olmuştur. Bu anlayış çerçevesinde devletler “sosyal refah devleti” ilkesinden hareket ederek ekonomik ve sosyal hedefleri gerçekleştirebilmek, ekonomik dalgalanmalarla mücadele edebilmek, ekonomik sorunların çözümüne veya bu sorunların ortaya çıkmasını önlemeye yönelik çabaları gösterilebilmek için gelir ve giderleri düzenlemek ve uygun politikaları kullanmak zorundadırlar. Bu sebeple, devlet bütçeleri klasik mali amaçlarının yanında ekonomik ve sosyal nitelikli amaçları da dikkate alınarak hazırlanmakta ve hayata geçirilmektedir. İşte bu doğrultuda bütçeler, ekonomik ve sosyal politikaların gerçekleştirilmesinde karşımıza kamu maliyesinin önemli ve etkin bir aracı olarak çıkmaktadırlar.

Genel iktisat politikasının bir kolu olan maliye politikasının, belirlenmiş olan makro ekonomik hedeflere varabilmek için kullandığı mali araçlardan biri olan kamu harcamalarının türleri, miktarları ve bileşimlerinde yapılan düzenlemeler ile ortaya çıkan harcama politikaları bütçe içerisinde yer alır. Bu açıdan “maliye politikasının temelde devlet bütçesi aracılığı ile gerçekleştiği” (Eker, 2005:42) ifade edilebilir. 1929 dünya ekonomik buhranının ardından ortaya çıkan Keynesyen iktisat ve mali düşüncenin ekonomilere devlet müdahalesini öngörmesi ve bütçe harcamalarının etkin bir şekilde kullanılarak ekonomik hedeflere ulaşılabileceği savı bütçe içerisindeki harcama politikalarının önemini arttırmıştır. Bununla beraber, kısa ve uzun vadeli ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi kapsamında: ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ortamının tesis edilmesi, kaynak ve gelir dağılımının düzenlenmesi gibi temel makro hedeflere ulaşılmasında ve ortaya çıkacak olan makro göstergelerin etkilerinin olumlu yönde olabilmesi için uygulanacak olan bütçe harcama politikaları çok önemlidir.

Devletin bütçe harcama politikaları yoluyla ekonomiye müdahalede bulunmasının ekonomik ve sosyal olaylara yön veren dengeler üzerinde birçok etkileri görülür. Bütçe içerisinde yer alacak olan harcamaların ekonomik büyüme, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı gibi makro göstergeler üzerindeki etkileri de harcamaların

türlerine, sahip oldukları büyüklüklere ve bileşimlerine göre değişiklik gösterecektir. Tüm ekonomiyi etkileyen makro ekonomik sonuçlarla beraber ülkenin ekonomik ve sosyal plandaki hedeflerine ulaşmasında izlenen, kullanılan bir politika olan bütçe harcama politikaları bütün birimlerin kararlarını ve tercihlerini etkileyecektir.

Ekonominin makro yönünün anlaşılması, ileriki dönemler için oluşturulacak ve uygulamaya sokulacak olan bütçe politikaların belirlenmesi açısından işaret niteliğinde olan bu göstergeleri inceleyerek fikir edinmek ve çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Devlet bütçesi¹'nin kamu maliyesinin ne kadarlık bir kısmını oluşturduğu ve kamu kesiminin ülke ekonomisi içerisindeki ağırlığını belirleyen kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payının ne kadar olduğu önemlidir. Bu pay ne kadar büyük olursa ekonomik işleyiş üzerindeki etkisi de o kadar büyük olacaktır. Bu değerlendirmelere göre aşağıdaki sorunların da çözüme kavuşturulması gerekmektedir:

1. Türkiye'deki kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılması bakımından değerlendirilmesi yapıldığında;

- Kamu harcamaları içerisinde büyük yer ve önem tutan merkezi yönetim bütçe harcamalarının gelişimi ne yöndedir? GSMH içerisindeki payı nedir?
- Kamu harcamaları içerisinde yer alan harcama türlerinin bütçe ve GSMH içerisindeki payları nedir ve gelişimleri ne yöndedir?
- Kamu harcamaları uygulama sonuçlarının öngörülen bütçe hedefleri açısından tutarlılık durumu ve eğer varsa sapmaların boyutu nedir?

2. Uygulanan bütçe harcama politikalarının makro ekonomik dengeler² üzerindeki etkileri nasıl ortaya çıkmıştır?

3. Bütçe harcama politikaları ile iktisadi yaklaşımlar tarafından oluşturulan teoriler arasında bir bağlantı var mıdır, eğer varsa bu bağlantı nedir?

¹ Konsolide Bütçe/Merkezi Yönetim Bütçesi

² Ekonomik büyüme, tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi ve devlet borçları.

4. Bütçe harcama politikalarında hangi tür istikrar politikası/ları izlenmiştir? Mevcut harcama politikaları, Ortodoks ya da Heterodoks istikrar politikalarından hangisinin kapsamına girmektedir?

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; bütçenin salt bir kanun metni veya hesap cetveli olmasının ötesinde, bütçe içerisindeki zorunlu harcamalara rağmen yine de belirlenen hedefler doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan harcama kalemlerinin tür, miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamalar sonucunda ortaya çıkan bütçe harcama politikalarının temel makro dengeler üzerinde ki etkilerini gösterebilmektir. Aynı zamanda, bütçe harcama politikalarının teorik zeminden pratiğe geçişte bir karşılığının olup olmadığı eğer varsa bu karşılığın hangi noktalarda olduğu, nasıl teşekkül ettiği ve doğurmuş olduğu sonuçların anlaşılabilmesidir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmanın önemi ise; Literatürde bulunan mevcut çalışmalarda genellikle bütçe harcama türlerinin ve makro ekonomik göstergelerin sonuçlarına yer verilmiş ancak ortaya çıkan sonuçlar teoride tanımlanmış olan bütçe politikalarıyla ilişkilendirilmemiştir. Örneğin; bir bütçe dönemine ilişkin olan maliye politikaları iktisadi görüşlere değinilmeden tanımlandıktan sonra ilgili dönemin bütçe uygulama sonuçlarını gösteren tablolar değerlendirilmiş ancak bütçe harcamalarındaki artış ve azalış yönündeki gelişmelerin nedenleri ya da gerekçeleri ile bütçe harcama politikaları arasında olması gereken ilişkilerin olup olmadığına değinilmemiştir. Kısaca; ilgili dönemdeki bütçe harcama politikalarının ortodoks istikrar politikası mı yoksa heterodoks istikrar politikası kapsamında mı olup olmadığına değinilmediği görülmektedir.

Bu çalışmada; bütçe hedefleri ile uygulanan bütçe harcama politikalarının sonuçlarına ve bunların sonucunda ortaya çıkan makro göstergelerin değerlendirilmesine ayrıca çalışma dâhilindeki bütçe teorilerinin bütçe harcama politikaları ile olan irtibatlarına yönelik tespitlere yer verilecek olması dolayısıyla hazırlanmış olan çalışma önem arz etmektedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada önem kazanan diğer bir konu ise araştırmanın sınırlılıkları ile ilgilidir: Bu sınırlılıklardan birincisi; tezin gerek içeriksel gerekse biçimsel açıdan sınırlandırılması gerekliliği dolayısıyla kuramsal zeminin ele alındığı bütçe politikaları harcama bazlı olarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan kamu harcamalarının kapsamı destekli bütçe/merkezi yönetim bütçesi³ dâhilindedir. İkinci sınırlılık, bütçe harcama politikalarının oluşturulmasındaki iktisadi teorilerin etkileri ile ilgilidir. Bütçe harcama politikalarının teorik alt yapısının anlaşılabilirliği ve iktisadi teorilerin uygulanan bütçe harcama politikalarındaki uygulanabilirliğinin ölçülebilmesi için iktisadi yaklaşımlar genel kabul görmüş, öne çıkan yanlarıyla ve fazla ayrıntıya girilmeden ortaya konulmuştur.

Üçüncü bir sınırlılık, araştırma dönemiyle ilgilidir. Pek çok açıdan değerlendirilebilecek olan bütçe harcama politikalarının makro ekonomik etkilerinin uygulama sonuçları, son beş yıl incelenerek 2003 yılından başlatılmıştır. Çalışmanın 2003 orijinli olarak başlatılmasının diğer bir gerekçesi, 2001 yılında yaşanan eksi 9,5'luk negatif büyümenin yaşandığı kriz döneminin ardından yapılan seçimlerde parlamentonun neredeyse tamamının değişmesine sebebiyet veren siyasi değişimin bir sebebinin de iktidar partilerinin siyasi ve ekonomik tercihlerinin şekillendiği bütçe politikalarının başarısızlığı olarak gösterilmesidir. Bunun akabinde, 2002 yılının Kasım ayında kurulan 58. hükümetin mevcut bütçe tasarısını Meclise sunmak yerine yılın ilk üç ayın da geçici bütçe uygulamasına giderek oluşturulan bütçe politikalarının tek parti iktidarı ile yeni bir anlayışla uygulanmaya başlamasıdır. Ancak, söz konusu hükümetin kendi gerçek hedeflerini ancak 2003 yılında uygulamaya dönüştürdüğünü kabul ettiğimiz 2003 yılının çalışma döneminin başlangıcı kabul edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Bu açıdan ele alacağımız dönem 2003–2007 yıllarını kapsamaktadır. Dördüncü bir sınırlılıkta, çalışmamızın ilgi alanı dolayısıyla ele alınan kamu harcamalarının sadece ekonomik tasnifi dikkate alınarak değerlendirilmesidir. Beşinci sınırlılık, seçilen temel makro ekonomik göstergeler ile ilgilidir. Makro ekonomik göstergeler; ekonomik büyüme, tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler

---

³ Genel bütçe, Özel bütçe, Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçesi

denge ve devlet borçları açısından detaya girilmeden ortaya konulmuştur. Ayrıca, incelenen olgular, harcama politikası perspektifli değerlendirilmiş ve makro ekonomik göstergeleri etkileyen harcama politikaları dışındaki diğer faktörler inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmamızdaki diğer bir sınırlılık ise; 2003–2007 dönemi bütçe harcama politikalarının makro ekonomik sonuçlarının değerlendirilmesinde bir kriter olarak başvurulmak üzere kullanılacak olan istikrar politikalarına ilişkin ortodoks ve heterodoks yaklaşımlar ile ilgilidir. Bilindiği gibi istikrar politikaları: Ciddi bir enflasyonist veya deflasyonist açık vermeden hızlı bir enflasyonla karşılaşmaksızın milli gelir düzeyini istikrara kavuşturma ve tam istihdama yaklaşmayı başarabilme politikaları (Çekerol, 1998:4) olarak ekonomik faaliyetlerde görülen dalgalanmaları gidermek amacıyla kullanılan para ve maliye politikaları olarak tanımlanmaktadır (Köksel, 1997:5). Ekonomide istikrarı sağlamaya yönelik uygulanan politikalar Ortodoks ve Heterodoks politikalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar.

Temelinde makro ekonomik politikaların yattığı talep yönlü politikalar olarak fazla talep baskısını azaltarak düşürmeye çalışan ortodoks politikalar; geleneksel makro ekonomik politikalar sayılan sıkı maliye ve para politikaları, bütçe, kredi, ticaretin serbestleştirilmesi ve sabit kur politikalarından oluşmaktadır (Ulusoy, 2004:318). Ortodoks istikrar programlarını savunanlar; sıkı maliye ve para politikasını, serbest veya günlük kur uygulamasını, fiyat kontrollerinin kaldırılarak fiyatların serbest bırakılmasını, sermaye akışı ve ticarete yönelik engellerin kaldırılmasını öngörüp, ödemeler dengesindeki iyileşmeyi ve para arzındaki artışı kontrol altında tutarak enflasyonu düşürmeyi hedeflemişlerdir (Çekerol, 1998:7–8). DPT, (1997:127) tarafından ise ortodoks politikalar; gelir ve istihdam düzeyinin optimumluğu, büyümenin sağlanması, kamu harcamalarının azaltılarak gelirlerin artırılması sonucu bütçe açıklarının düşürülmesi, enflasyon ve ödemeler bilançosu dengesizliklerinin giderilmesi gibi makro karakterli politikalar olarak tanımlanmışlardır.

Heterodoks istikrar programlarının ise üç temel dayanağı vardır. Fiyatların ve fiyat artışlarının en azından bir bölümünün dondurulması, döviz kurunun sabitlenmesi, kamu açıklarını azaltmak ve/veya kamu gelirlerini arttırmak suretiyle bütçe disiplinin sağlanmasını (Çekerol, 1998:9–10) içeren gelir politikalarıdır. Kurun sabitlenerek

fiyatların, ücretlerin ve faizlerin bir süre için dondurulması aşamalarından oluşan heterodoks programların amacı, enflasyonu hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Enflasyon, heterodoks uygulamaların başında hızla düşerken ortodoks uygulamalarda yavaş, yavaş düşer (Eğilmez, 2002; Ulusoy, 2004:319). Heterodoks istikrar programları hiçbir zaman ortodoks programlardan bağımsız olarak uygulanmamıştır. Heterodoks ve ortodoks programlar arasındaki en temel farklılık heterodoks programların gelirler politikası ile desteklenmiş olmasıdır (Köksel, 1997:24).

Bütün bu değerlendirmelere ilave olarak çalışmada kullanılan sayısal değerler: Maliye Bakanlığı ve Bakanlık Merkez Birimleri tarafından açıklanmış olan ilgili yılların bütçe hedef rakamları, merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri ve makro ekonomik göstergelerle ilgili sonuçları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Ancak bununla beraber kullanılan bazı sayısal değerlerin aynı kamu kurumuna ait olması halinde dahi birbirlerinden farklı veya yaklaşık değerleri ifade ettiğini de vurgulamak gerekmektedir. Aynı zamanda sayısal değerlerle ilgili karşılaşılan en önemli kısıtlama, veri yetersizliği olmuştur. Resmi kurumlarca yapılan açıklamalarda ve araştırmalarda bazı verilerle ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Bazı verilerin ise güncel olmaması, incelenen dönemin yakın olması, açıklanan değerlerin belli bir yıla sınırlı kalarak süreklilik arz etmemesi bir sonraki veya bir önceki yıllarda o konuyla ilgili bilgi bulunamaması karşılaştırma problemlerini ortaya çıkarmıştır. Değerlendirmelerimizin dönem olarak yapılması dolayısıyla bu veriler değerlendirme dışı tutulmuştur. Bu durum da genelleme yapmayı güçleştirmiştir.

Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmada bütçe harcama politikalarının temel makro ekonomik amaçlar yönündeki etkilerinin değerlendirilmesi yapılmış ve uygulanmış olan bütçe harcama politikaları ile kapsam dâhilinde ele alınan iktisat teorilerinin karşılaştırılması yapılarak teorik ve pratik anlamda aradaki bağlantılara/bağlantısızlıklara dair bir inceleme yapılmıştır. Bunun haricinde Türkiye’de uygulanmış olan 2003–2007 dönemleri arası bütçe hedef ve uygulama sonuçları literatür taraması vasıtasıyla elde edilen kaynaklar kullanılarak genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmış, mümkün olduğunca çalışmanın makro düzeyde anlaşabilmesini sağlayacak şekilde ve gerekli görüldüğü ölçüde konulara değinilmiştir. Bütçe harcama uygulama sonuçları ise seçilmiş olan ekonomik büyüme,

enflasyon, istihdam, ödemeler dengesi ve devlet borçları göstergeleri olarak konsolide bütçe/Merkezi yönetim bütçesi dahilinde değerlendirilmiştir.

Çalışma üç ana konu ve bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal çerçevede ki bütçe harcama politikaları ve bütçe harcama politikalarının oluşturulmasında ki iktisadi teorilerin etkileri incelenmiştir. Öncelikli olarak bütçe politikaları ve bütçe politikaları içerisinde yer alan harcama politikalarına değinilmiştir. Daha sonra genel kabul görmüş iktisat yaklaşımları bu yaklaşımların ortaya çıkış sırasıyla bütçe harcama politikaları ile ilgili varsayımları ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, bütçe harcama politikalarının temel makro ekonomik dengelerle arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda bütçe harcama politikalarının ekonomik istikrar sağlanması için gerekli olan tam istihdam ve fiyat istikrarı ele alınmıştır. Daha sonra ekonomik büyüme ve kalkınma ilişkisi, son olarakta kaynak ve gelir dağılımı bağlantısı ele alınarak bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için iktisadi yaklaşımların konuyla ilgili teorilerine ana hatlarıyla yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye ekonomisinde 2003–2007 yılları arası dönemde uygulanan bütçe harcama politikalarının temel makro ekonomik dengeler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu inceleme çerçevesinde ilgili yılların; bütçe hedefleri, uygulama sonuçları, sonuçların büyüme, enflasyon, istihdam, ödemeler dengesi ve devlet borçları üzerindeki etkileri ortaya konularak uygulama sonuçları ve ortaya çıkan makro tabloyla ilgili yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise araştırmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılarak, varılan sonuçların açıklanmasına yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARI VE BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA İKTİSADİ TEORİLERİN ETKİLERİ

1.1.Bütçe Kavramı ve Bütçe Politikası

Bütçeyle ilgili tanımlamalara bakıldığında bütçenin farklı yönlerini öne çıkararak vurgulayan değişik tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Bütçe politikalarına geçmeden önce literatürde bulunan bu bütçe kavramlarına yönelik bazı tanımlamalara yer verilecektir.

Bütçe, devletin gelir kaynaklarıyla giderlerini belirtmesi ve bunlar arasında denge kurarak bu kaynakların elde edilmesi ve harcamaların yapılmasına belirli bir dönem için yetki veren bir yasa olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda bütçe, ulusal amaçlara hizmet etmek için kaynakların kamu ve özel sektör arasında dağılımını yaparak ulusal ekonominin gelişmesi, tam istihdam, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesi göstergelerinin olumluya gidebilmesi için devletin harcamalarını ve gelirlerini aksettiren ekonomik bir belgedir (Çoşkun, 1989:11).

Bulutoğlu'na (203:172) göre bütçe, “maliyetleri siyasal gelirlerle (genellikle vergilerle) karşılanan ve bir kamu bürokrasisi tarafından sunulan hizmetlere ayrılmış olan ödenekleri gösteren, masrafçı daireleri giderleri yapmakla gelirden sorumlu olanları da bunları toplamakla yetkilendiren bir kamu hizmetleri sipariş listesidir.” Erginay (1992) ise bütçeyi “belirli bir zaman dilimini kapsayan bir finansman planı” olarak nitelendirmiştir.

Büyükerşen (1994:61) ve Tüğen (2006:3) tarafından ise bütçe, “Devlet harcamaları ile gelirlerini ayrıntılı biçimde gösteren ve belirli bir dönem için harcamaların yapılmasına ve gelirlerin toplanmasına izin veren hukuki bir belge ve tasarruf” olarak tanımlanmıştır. Bu konuda Feyzioğlu (1995:3), bütçenin “Devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin gelecek muayyen bir devre içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden bunların uygulanmasına izin veren hukuki bir tasarruf” olarak yorumlamıştır. Batirel (1994:1) ise bütçeyi “kamu kesiminin gelecek bir dönem için kaynak harcama dengesini yansıtan ve parlamenter demokrasilerde yasama organının, yürütme organına

kamu harcaması yapma ve kamu gelirlerini toplama hususunda verdiği yetkiyi gösteren belge” olarak ifade etmiştir. 5018 sayılı Kamu Mali ve Yönetimi Kontrol Kanunu 15.md.’de ise bütçe, “Merkezi yönetim bütçe kanunu, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir ve gider tahminlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin ve yetki veren kanun” şeklinde tanımlanmıştır.

Bütçe politikaları ise; belirli ekonomik amaçlara ulaşmak için bütçenin gelir ve giderlerinin bir bütün olarak miktar ve bileşimlerinin ayarlanması, diğer bir ifade şekliyle bütçenin finansman şeklinin, (vergi-borçlanma-para basma) büyüklüğünün, açık veya fazla şeklindeki denge/dengesizliğinin belirtilen amaçlara ulaşmada araç olarak kullanılmasıdır (Batirel 1994:117; Tüğen, 2006:321). Bu açıdan bütçe politikaları, bütçenin makro ekonomik hedeflere ulaşılması için kullanılması bununla beraber bütçenin iktisat politikasının hedeflerinin gerçekleştirilmesi yönünde bir araç olarak kullanılması olarak ifade edilebilir (Eker ve diğ, 2005:47).

1.2. Bütçe Politikaları İçerisinde Harcama Politikalarının Yeri ve Önemi

Devletin yüklendiği görevleri yerine getirebilmesi, varlığını sürdürebilmesi ve toplumsal ihtiyaçları giderebilmesi için bazı mal ve hizmetlere sahip olması gereklidir. Tüm bunlar da kamu harcamalarını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan kamu harcamalarını devletin kamusal mal ve hizmet üretimi için yaptığı harcamalar olarak tanımlayabiliriz (Büyükerşen ve diğ, 1994: 31).

Ancak, kamu harcamaları dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda kamu harcamaları; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamalardır. Yani, kamu hizmetinin bedeli olarak devlet ve kamu tüzel kişilerinin yapmış oldukları ödemelerden oluşmaktadırlar. Dar anlamda kamu harcaması tanımı klasik maliye anlayışını yansıtır. Bu tanıma göre, bir harcamanın kamu harcaması sayılabilmesi harcamayı yapanın hukuki kişiliği ile bağlantılıdır. Harcama bir kamu tüzel kişisi tarafından (devlet ve mahalli idare) yapılırsa kamu gideri, gerçek kişilerle ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılırsa harcamanın amacı ne olursa olsun özel gider sayılacaktır.

Geniş anlamda kamu harcamaları ise; kamu idareleri ile kamu müesseselerinin bütün harcamaları ve devletin kendine yükümlülük ihdas edebilme yetkisini tanıdığı tüm

kuruluşların yapmış olduğu harcamalar olarak kabul edilir. Daha geniş bir tanımlamayla; devlet ve diğer kamu kuruluşlarıyla birlikte iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal sigorta kuruluşlarının ödemeleri, sosyal güvenlik hizmetleri dolayısıyla yapılan harcamaları, vergi muafiyet ve istisnaları, topluma faydalı hizmetler sunan toplu taşıma araçları, elektrik ve su işletmeleri gibi kuruluşlarının ödemelerini içermektedir. Kamu harcamaları çeşitli siyasi, teknolojik, ekonomik ve sosyal nedenler dolayısıyla artış gösterebilir (Bakırtaş, 1996:34; Nadaroğlu, 1981:132–134).

Kamu harcamalarındaki artış devletin büyüklüğünün bir göstergesidir. Çünkü devletin büyüklüğü toplam kamu harcamalarının GSMH'ya olan oranı ile hesaplanır ve bu oran büyüdükçe devletin milli ekonomi içindeki büyüklüğü de artar. Kamu harcamalarındaki artışın üst sınırı milli gelirin kendisidir. Kamu harcamalarının artış sınırının ne olacağı siyasal karar organlarınca ve içinde bulunulan politik ve ekonomik şartlara göre belirlenecektir.

Kamusal gider ve gelirlere ilişkin olan bütçe politikalarında, kamusal giderlerde yapılan uygulamalar sonucunda ortaya çıkan harcama politikaları bütçe politikalarının önemli bir yönünü oluşturur. Devletin, belirlenmiş olan makro ekonomik hedeflere varabilmek için kullandığı mali araçlardan biri olan harcama politikaları kamu harcamalarının türleri, miktarları ve bileşimlerinde yapılan düzenlemeler ile ortaya çıkar. Harcama politikalarının kullanılarak, bütçenin açık veya fazla vermesi suretiyle hükümetler harcama seviyesini bizzat etkileme imkânına sahiptirler (Ceyhan, 1996:36).

Devletin, bütçe harcama politikaları yoluyla ekonomiye müdahalede bulunmasının ekonomik ve sosyal olaylara yön veren dengeler üzerinde birçok etkileri görülür. Ekonomik büyüme, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı gibi makro göstergeler üzerindeki etkiler harcamaların türlerine, sahip oldukları büyüklüklere ve bileşimlerine göre değişiklik gösterecektir.

Kamu harcamalarının ekonomiye olan katkılarını kaynak yaratan ve kaynak kullanan olarak ikiye ayırabiliriz. Kaynak aktaran faaliyetler gelir aktarmalarıdır. Harcamaların üretime doğrudan doğruya bir faydaları söz konusu değildir. (borç faizleri, emekli maaşları gibi) Kaynak kullanan kamu harcamaları ise, ekonomik kaynakları kamu

hizmetlerinin üretimi için kullanır. Bu harcamaların üretime katkısı vardır. Ancak kaynak aktaran harcamalar satın alma gücünü bir gruptan diğerine aktaran kamu harcamaları ise üretken değildir. Ulusal gelir hesaplarında ulusal gelire katkısı dikkate alınmaz (Bulutoğlu ve Kurtuluş, 1988:24).

Kamu harcamalarının makro ekonomik etkilerinin ne olacağı harcama türlerinin ekonomide yarattıkları etkiye göre belirlenir ve buna göre bir seçim yapılır. Ekonomik tasnif olarak reel harcamalar (cari-yatırım) ve transfer harcamaları olarak ayrılan harcama türlerinin farklı etkileri söz konusu olmaktadır. Reel harcamalar, devletin tüketim harcamaları olup devlet bu tür harcamalarını faktör ve mal veya hizmet satın almak şeklinde yapabilir. Karşılığında bir mal veya hizmet elde edilen harcamalar olan reel harcamalarla devlet dolaylı ya da dolaysız üretim faktörlerinin mülkiyetine ya da kullanma hakkına sahip olur. Bu harcamaların karşılığında milli gelir artar. Reel harcamalar içindeki yatırım harcamaları, sermaye teşekkülü ile ilgili harcamalar olurken tüketim ile ilgili harcamalar cari harcamalardır.

Transfer harcamaları; devlet borçlarının faizleri, sübvansiyonlar, sosyal sigorta yatırımları, sosyal güvenlik giderleri, refah harcamaları, işsizlik tazminatları, emekli maaşları ve kamu borç faiz ödemeleri gibi devletin herhangi bir üretim faktörü satın almaksızın yaptığı harcamalardan oluşmaktadır. Transfer harcamalarının en belirgin özelliği, karşılığında devlete mal veya hizmet ya da üretim faktörü verme zorunluluğunun bulunmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, Transfer harcamaları ise, satın alma gücünün kişilere veya sosyal tabakalara karşılıksız olarak geçirilmesidir. Devlet bu harcamaların karşılığında ne bir mal, ne bir hizmet veya üretim faktörü satın almaz. Devletin mal varlığından çıkan paralar başka kişi veya kurumların mal varlığına geçerler. İlk aşamada bu dağıtım işlemi gayri safi milli hâsılaya bir katkıda bulunmaz. Ancak, transfer harcamalarının mal ve hizmet talebi yaratması sonucu talep artacak ve gayri safi milli hâsıla artmış olacaktır (Musaballı, 1978:28; Nadaroğlu, 1981:157).

1.3. Bütçe Harcama Politikalarının Oluşturulmasında İktisadi Teorilerin Etkileri

Genel ekonomi içerisindeki, kamu ekonomisi ve özel ekonomi paylarının ne kadar olacağı ve nasıl bir kompozisyon oluşturacağı tartışmalı bir konudur. Bu konu çeşitli iktisadi yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş bunun sonucunda da

uygulanacak olan bütçe politikaları konusunda İktisat okulları arasında tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Bu bölümde çeşitli iktisat okulları tarafından oluşturulan iktisadi yaklaşımlar genel kabul görmüş, öne çıkan yanları ve ortaya çıkış sıralarıyla incelenecektir. Klasik iktisat yaklaşımı, Keynesyen iktisat yaklaşımı, Monetarist iktisat yaklaşımı, Rasyonel Beklentiler iktisat yaklaşımı, Arz iktisadı yaklaşımı, Kamu Tercihi/Anayasal iktisat yaklaşımları bütçe harcama politikaları açısından ele alınacaktır.

1.3.1. Klasik İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası

Devletin iktisadi hayattaki yeri konusunda iki temel görüş vardır. İlki, Adam Smith’le başlayan ve 1929 ekonomik krizine kadar etkili olan liberal düşüncedir. Klasik liberal görüş, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” felsefesine dayanır. Bu görüşe göre, serbest piyasa ekonomisi ekonomik başarı ve büyümenin en temel aracı olarak kabul edilmektedir. Bu sistemde her şey piyasa tarafından belirlenmekte ve devletin piyasaya hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. İtalyan Siyaset bilimci Giovanni Sartori ise, klasiklerin ana özelliğinin serbest piyasa savunuculuğu olmadığını sınırlı bir devlet anlayışı ve bireyin özgürlüğünün sistemin karakteristiğini oluşturduğunu ifade eder (Yaşlı, 2003:9).

Klasik iktisat düşüncesi, bireye ve bireysel girişimciliğe önem vermiş ve bu yüzden bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördükleri devlete çok az görev yüklemiştir. Devlet müdahalesine karşı oldukları için, girişimci gücü kırarak piyasa herhangi bir müdahaleye izin vermemişler ve devletin görevlerini çok sınırlı belirlemişlerdir. Klasiklerin devlete atfettikleri görev “jandarma devlet”tir. Bu çerçevede, devletin ekonomiye müdahale etmeyerek temel fonksiyonlarını (güvenlik-adalet-diplomasi-altyapı) yerine getirmesini istemişler ve devlete karşı bir tavır takınmışlardır. Devletin sadece toplum açısından fayda görülen alanlarda üretimde bulunması gerekmektedir. Klasik iktisatçılara göre, iktisadi denge görünmez bir el tarafından kendi kendine sağlanmakta ve devletin piyasaya herhangi bir müdahalesi söz konusu olmamalıdır (Pehlivan, 2005:56–79). Bireyler kendi yararlarına hizmet ederken toplumun faydası da sağlanmış olacaktır. Eğer bireyler, doğrudan kamu yararına hizmet ederlerse daha az sonuç alınacaktır.

Klasik ekonomi düşünce sistemi, devletin ekonomiye müdahale etmesini istemediği gibi, devleti zorunlu fena olarak addetmekte ve minimum düzeyde olması gereken pasif bir ekonomik birim olarak görmektedir. Dolayısıyla bütçeyi, iktisat politikasının bir aracı olarak kullanmayı reddetmektedirler. Aynı zamanda, devleti üreticilikten çok tüketici bir teşkilat olarak görmüşler ve devlete harcamalar aracılığıyla toplumun kullanımına sunulmuş mallardan bir kısmını alarak onu tüketen, dolayısıyla yok eden bir tüketici gözüyle bakmışlardır. Devletin tükettiği mallardan bazı hizmetler görülmesine rağmen, harcamalar sonuçta devletin milli gelirden daha yüksek pay almasına, bu nedenle bölüşülecek hâsılanın küçülmesine neden olacağından hizmetlerden sağlanacak yarar göz ardı edilebilecektir. Ayrıca, harcamaları kısmakla erdem sayılan bir durum olan tasarruflar da arttırılabilecektir. Klasik maliye anlayışına egemen olan ilke, gelirin giderlere uydurulmasıdır. Koruyuculuk görevini yüklenen devlet yapacağı zorunlu giderlere göre gelirini ayarlayacaktır. Bu açıkça “klasik bütçe anlayışındaki denklik” ilkesine verilen önemde görülmektedir (Devrim, 1983: 96–97).

Klasik maliyeciler aslında, kamu harcamalarına büyük önem vermişler ve “devlet, önce harcar” ilkesinden yola çıkmışlardır. Böylece kamu hizmetlerinin görülebilmesi ve devletin varlığını koruyabilmesi için zorunlu ve elzem olan harcamalar belirlenecek ve toplum üyeleri arasında nasıl dağıtılacağı çözümlenecektir. Kamu harcamalarında, önemli olan bu harcamaların nasıl finanse edileceği konusudur. Sloganları, “mümkün olduğu kadar az harcama” olan klasik görüş için önemli olan ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesidir. Bu sebeple klasikler, kamu harcamalarının içeriği ile değil hacmi ile ilgilenmişlerdir. Modern maliyeciler ise, harcamaların miktarı ile değil içeriği ile ilgilenmişlerdir (Nadaroğlu, 1981:125). “Asgari masraf teorisi” klasiklerin devlet harcamalarına bakış açılarını yansıtmakta ve harcamaların asgari seviyede tutularak harcama artışlarının önlenmesi gerektiğini belirtmektedirler (Ceyhan, 1996:28).

Adam Smith’in öncülüğünü yaptığı klasik iktisadi düşüncenin sınırlı devlet anlayışı bütçe politikalarına yön vermiş ve devlet bütçesini aile bütçesi gibi görmüşler ve benzer bir şekilde gelirleri ve giderleri denk olarak yani kamu harcamaları ile vergi gelirlerinin eşit olması gerektiğini savunmuşlardır. Bütçe politikasında amaç bütçe denkliğinin sağlanmasıdır. Bütçe açık veya fazla vermemelidir (Dileyici, 2005:122).

Temel görevi, kamusal mal ve hizmetleri sağlamak olan devlet küçük olmalıdır. Çünkü devlet savurgan israfçı bir yapıya sahiptir. Devletin fonksiyonları genişledikçe kamu harcamaları artmakta artan kamu harcamaları da vergileri zorunlu kılmaktadır (Tüğen, 2006:323).

Bu görevler için ihtiyaç duyulan vergilerin, toplam talep ve toplam arz eşitliğinin kurulabilmesi için devlet tarafından tekrar harcanması gerekir bu nedenle kamu harcamaları eşittir vergi gelirleri şeklinde ifade edilen devlet bütçesi denk olmalıdır. Eğer devlet bütçesi denk olarak hazırlanır ve uygulanırsa toplumsal ihtiyaçların en zorunlu olanları seçilir, böylece ekonomik ve sosyal hayata en az müdahale eden vergilerle harcamalar finanse edilir ve ekonomik istikrarsızlıktan kaçınılmış olunur. Ayrıca, kamu kesimine ayrılan kaynakların artması kamunun güçlenmesini sağlayacak ve piyasaya müdahale imkânlarını arttıracak bu müdahale de toplumun refahını azaltacağından kamu harcamalarının en düşük seviyede tutulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan harcamaların tarafsız olması yani bireylerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarında değişikliklere neden olmaması gerektiğini belirtmişlerdir (Bozgeyik, 2004:52–54).

Ancak, reel harcamalar belirli varsayımlar altında kıt kaynakların kamu kesimi ile özel kesim arasındaki dağılımını etkileyecek, harcamaların artması ve bireylerin elindeki kullanılabilir gelirin azalması sonucunu doğuracak (Köse, 1990:16) yani tarafsız olmayacaktır. Klasiklerin, harcamaları kısıtlamayı arzulamalarının bir diğer sebebi de, kamu giderlerini basit bir tüketim gibi görmeleri ve dolayısıyla milli geliri azalttıklarını iddia etmeleridir (Nadaroğlu, 1981:127)

Klasik yaklaşıma göre, bütçe açıkları mali ve parasal disiplini bozar. Enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik istikrarsızlıkların kaynağını oluşturur (Şen ve Sağbaş, 2004:46). Ancak, bütçe açıklarına prensipte karşı olmalarına rağmen bazı harcamalar için sınırlı bütçe açığına izin verilebileceğini ifade ederler. Diğer taraftan, bütçe açıklarına olduğuna kadar bütçe fazlasına da karşıdırlar. Mali denge, devlet bütçesinin açık veya fazla vermeksizin yürütülmesidir.

Sonuç olarak klasik iktisadi yaklaşımda, kamu harcamalarının hudutları vergilerle belirlenmiş ve denk bütçe felsefesi benimsenmiştir. Ekonomi kendiliğinden dengede

olduğundan bu dengenin bütçe dengesizliği ile bozulmaması gerekmektedir. Kamu harcamaları eşittir vergiler olarak belirlenen bütçe politikaları herhangi bir sapmaya mahal vermeyecek şekilde korunmalıdır.

1.3.2. Keynesyen İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası

Keynesyen İktisadi yaklaşım, 1936 yılında John Maynard Keynes tarafından ortaya atılmıştır. Keynesyen İktisatçılar, ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının genişletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. “Fonksiyonel Devlet Teorisi” çerçevesinde: Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, iktisadi istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması ve ödemeler bilançosunda denklik sağlanması gibi devletin bazı fonksiyonlarını sağlamak üzere devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır (Savaş, 2000).

Keynesyen makro teori, ekonomik yaşamda meydana gelecek dengesizliklerin (enflasyon, işsizlik, deflasyon, durgunluk gibi) toplam talep ayarlamaları ile giderilebileceğini savunur. Keynesyen makro teori, bu görüşü ileri sürerken arz koşullarının kısa dönemde sabit olduğunu ve uzun dönemde de iktisat politikalarına karşı duyarsız olduğunu farz eder. Bir başka deyişle Keynesyen teori, arz koşullarının önemini ret veya ihmal etmez, fakat bu koşulların iktisat politikalarının etki alanının dışında kaldığını kabul eder (Savaş, 2000). Keynesyenlere göre, maliye politikası araçları olan harcama ve vergi politikası toplam talebi etkileme açısından para politikasına göre daha etkilidir. Daha önceki teorilerde talep, arzın bir fonksiyonu olup arz tarafından kontrol edilirken Keynes’in teorisinde arz, talebin fonksiyonudur ve talep tarafından kontrol edilmektedir.

Bireysel harcamalar yoluyla toplam talepteki yetersizliklerin giderilmesi mümkün değildir. En etkin araç devlet harcamalarıdır. Harcamalar kanalıyla toplam talebi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyerek ekonomik istikrarsızlıkların önüne geçmek mümkün olacaktır. Keynesyen teorisinin çıkış noktası toplam talebi arttırmak olduğu için kamu kesimine ekonomide daha fazla yer vermişler ve bunun sonucu da daha fazla kamu harcaması anlayışı olmuştur (Nadaroğlu, 1981:138–140; Ataç, 2006:30).

Keynesyen iktisadi anlayış bütçe denkliğinin ancak piyasa da tam istihdamın olduğu dönemlerde gerçekleşebileceğini tam istihdamın ise bir ütopya olduğunu iddia ederek bütçe denkliğini kabul etmemişlerdir. Devlet bütçesi, sosyal ve ekonomik hayatı etkileyen araçların en önemlisidir (Bozgeyik, 2004:54–55). Keynes'in bir konjunktür devresi içindeki bütçe denkliği teorisine göre bütçe, yıllık olarak açık verebilir. Keynesyen yaklaşım bütçe açıklarına makro ekonomik dengeyi sağlamada kullanılabilir bir araç olarak bakmakta ve bütçenin geçici bir süre açık vermesinde sakınca bulmamaktadır. Herhangi bir yılda savaş, ekonomik kriz veya kalkınma nedeniyle giderler artabilir ve bütçe açık olabilir korkmadan yatırım harcamaları sürdürülmelidir. Çünkü, sebep ortadan kalkınca yatırımlar verimli hale gelecek açıklar kapanacaktır (Sönmez, 1971:230).

Ayrıca önemli olan bütçe denkliği değil ekonomik denkliktir ve efektif talebin uyarılmasıdır. Bütçe açığı sonucu, artan toplam talep özel yatırımların rantabilitesini arttıracak ve yatırımlar ivme kazanacaktır. Ekonomi ancak tam istihdama yaklaştığında dışlama etki kendini yavaş, yavaş gösterecektir (Şen ve Sağbaşı, 2004:47–50).

Esnek bütçe politikasını öneren keynesyen, bütçenin yıllık değil bir konjunktür devresi için denk olması gerektiğini savunmuştur. Kriz dönemlerinde kamu harcamaları arttırılabilir. Refah dönemlerinde yatırımlar verimli hale geleceğinden bütçe açıkları kapanacak ve kamu harcamalarının iktisadi konjunktüre göre hazırlanması ile toplam talepte meydana gelecek değişiklikler üretim ve istihdam üzerinde etkili olacak ve böylece işsizlik, enflasyon gibi makro ekonomik problemlerle harcamaların ayarlanması ile mücadele edilebilecektir (Dileyici, 2005:124–125).

Sonuçta; Keynesyen iktisadi yaklaşım, bütçe harcamalarını aktif bir şekilde kullanarak ekonominin yönlendirilebileceğini savunmuş devlet bütçesine iktisat ve maliye politikasının önemli bir aracı olarak aktif bir rol yüklemiştir.

1.3.3. Monetarist İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası

1970'li yılların sorunlara çözüm üretmemesi Keynesyen iktisada alternatif iktisadi düşünceleri gündeme getirmiştir. Keynesyen yaklaşıma bir tepki niteliğinde olan bu yaklaşımlardan biri Milton Friedman öncülüğünde geliştirilen Monetarist yaklaşımdır. Friedman, devletin işlevleri konusunda şu görüşlere sahiptir.

Devlet, ülkenin içinde ve dışında yurttaşların özgürlüğünü korumalı, adaletin ve düzenin sürekliliğini sağlamalı, özel anlaşmalara uyulmasını, piyasada rekabetin güçlendirilmesini ve para sisteminin kontrolünü ve dış güvenliğin sağlanmasını amaçlamalıdır. Ekonominin başlıca istikrarsızlıkları ve belirsizlikleri hükümet kesimlerinin tutumundan kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyimle, monetaristler özel kesimlerdeki kendi kendine düzenleme mekanizmalarının tamamen yeterli olduğunu ve ekonominin devlet tarafından düzenlenmesinin iyilikten çok kötülük getirdiğini ileri sürmektedirler (Köse, 1990:60).

Para politikasına büyük önem ve yer veren Friedman mali politikalara oldukça az değinmiş, Monetarist yaklaşım olarak para politikasını ön planda tutmuşlar ve iktisadi faaliyetler üzerinde para politikasının etkilerini incelemişlerdir. Maliye politikasının para arzından bağımsız olarak uygulanmasının ekonomik faaliyetler üzerinde ya hiç etkisi olmayacaktır ya da çok az bir etkisi olacaktır (Ataç, 2006:30). Monetarist teoride, ekonomiyi etkileyen temel faktör parasal gelişmelerdir. Ekonomide istikrarsızlığı ortaya çıkaran etkenlerin çoğu, hükümetlerin uyguladıkları keyfi mali ve parasal politikalardan kaynaklanmaktadır. Ekonomideki istikrarsızlıklar yalnızca para arzındaki düzensiz dalgalanmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamalarının artırılması ya da azaltılması toplam talep üzerinde tesadüfî ya da geçici bir etki oluşturacaktır. Tüketim, gerçek kullanılabilir gelirin değil sürekli gelirin bir fonksiyonu olduğundan maliye politikası araçlarını kullanarak toplam talebi ve tüketimi etkilemek kolay olmayacaktır.

Para ve maliye politikası uygulamasına karşı olan Monetaristlere göre, ekonomi kendi halinde istikrarlıdır ve istikrarı dışarıdan yapılan para ve maliye politikası müdahaleleri bozmaktadır. Bu nedenle devletin keyfi (takdiri) para ve maliye politikası uygulamaları önlenmelidir. Bütçe konusunda, denk bütçe uygulamasına özen gösterilmesini isterler (Savaş, 1994:221–223). Hatta bazı monetaristler, bütçenin dengede olmasının anayasal bir düzenlemeyle teminat altına alınması gerektiğini vurgulamışlardır (Tüğen, 2005:342). Çünkü bütçe açıklarının etkileri nasıl finanse edildiğine bağlı olarak değişiklik gösterecek ancak ekonomide istikrarsızlığa neden olacaktırlar (Şen ve Sağbaş, 2004:51).

Enflasyon, işsizlik gibi makro ekonomik sorunların temelinde yanlış para politikalarının yattığını devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesinin yanlış olduğunu bu politikaların uygulanması yerine denk bütçe uygulamalarının daha yerinde olduğunu ve bütçe açığının olması durumunda açığın finansmanının para arzı artışları ile karşılanmaması gerektiğini savunurlar (Dileyici, 2005:127).

Devletin harcamaları ile özel harcamaların birbirini dışladığını birini arttırmanın ancak diğerini azaltmakla mümkün olacağını öne sürmüş, harcamaların vergi gelirlerinden fazla olmaması gerektiğini, harcamaların ekonomi üzerinde genişletici etkisinin olmadığını ve parasal gelirin artsa bile bunun devlet harcamaları tarafından emileceğini belirtmişlerdir. Bu düşünceler sonucunda maliye politikasına karşı olan monetarizm bütçe açıklarının özel kesimin kaynak ihtiyacını etkileyeceğini ve vergilerde artışa sebebiyet vereceğini belirtir. Eğer ekonomik istikrar için maliye politikası kullanılacaksa bütçenin harcamalar tarafı değil vergiler tarafı kullanılmalıdır (Bozgeyik, 2004:57–58).

1.3.4. Rasyonel Beklentiler İktisat Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası

Rasyonel Beklentiler Teorisi, 1960'lı yılların sonlarında klasik iktisat teorisinin temel ilkelerini benimseyerek ortaya çıkan yeni bir ekonomik teoridir. İnsanların iyi bir şekilde bilgilendirildiklerine ve bunu çok iyi kullandığına inanmaktadırlar. Ekonomide üretici ve tüketici olarak yer alan karar birimlerinin mevcut bilgileri en iyi şekilde değerlendirilerek en doğru kararı vereceği görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle fertlerin iktisat politikası uygulamaları karşısında derhal aktif bir tavır alıp, bu politikaların beklenen sonuçlarını değiştireceklerini öne sürmektedirler. Piyasalar arz-talebi dengelemektedir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için piyasada yasal sınırlamaların olmaması, enformasyon farklılığının bulunmaması veya devletin müdahale etmemesi gerekir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi anlayışının önemli üç ögesi vardır bunlardan birincisi, kişiler gelecek öngörülerinde sistematik hata yapmazlar, ancak rastgele nitelikte hatalar daima söz konusudur. İkincisi, iktisattaki genel maksimizasyon (faydanın, karın en çoklaştırılması) yaklaşımının bilgi alanına da uygulanması söz konusudur. Yani kıt olan

bilgi, (değişkenlerin gelecekteki değerleri, hükümet politika önerileri hakkında tahmin ve bilgiler dahil) en etkin biçimde kullanılır. Üçüncüsü ise; beklentiler tek bir değişkene bakılarak değil, ilgili değişkenleri (değişkenlerin gelecekte beklenen değerleri, hükümetlerin politika önerileri dahil) içeren, bunlar arasında ilişkiler kuran bir sistem ve modele dayanılarak oluşturulur (Köse, 1990:77). Devlet sadece oyunun kurallarını belirlemeli; fertler de, hangi imkânların kendilerine açık olduğunu bilip kararlarının muhtemel sonuçlarını önceden kestirebilmelidirler (Bakırcı, 2007; Pehlivan, 2005:58).

Devletin izleyebileceği en iyi politikanın, gerekli bilgiyi yaymak olduğunu öne sürerler. Bu çerçevede, genelde sistematik olmayan devlet davranışı ekonominin performansını geliştirmeyecektir. Diğer taraftan, istikrar politikasını kullanmaya çalışan bir devlet sistematik olarak işleyen özel bir ekonomiyi sistematik bir müdahaleyle bozmuş olacaktır. Devlet politikaları ne kısa dönemde ne de uzun dönemde ekonomik değişkenler üzerinde bir etkiye sahip değildir. Devletin refahı geliştirdiğini kanıtlamak çok zor olduğu için, ekonomide şimdi var olandan çok daha az devlet gereksinimi olduğu görülecektir bu yüzden devlet herhangi bir ekonomik işleyişi önlememelidir. Yapılacak şey, ekonomiyi kendi işleyişine bırakmak ve piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesini sağlayacak yasal ve kurumsal serbestliği gerçekleştirmek olacaktır. Çünkü ekonomide doğal bir üretim ve istihdam düzeyi vardır. Devletlerin müdahaleci politikalarla üretimi artırmak ve işsizliği azaltmak yönündeki düzenlemeleri ancak istikrarsızlık yaratacaktır.

Rasyonel Beklentiler Teorisi, maliye politikasının toplam arz üzerinde olumsuz etkilerde bulunduğu görüşündedir. Bunun sebebi ise, daha çok devlet harcamalarının vergi artışıyla finanse edilmesidir. Fertlerin, kendi menfaatleri çerçevesinde devlet politikaları karşısında titizlikle durduğunu ve devlet politikaları karşısında aktif bir tutum içerisinde olduklarını varsayar.

Devletin aktif iktisat politikalarının terk etmesini, bu politikalarla konjonktür dalgalanmalarının yumuşatılamayacağını ve aktif politikaların rasyonel insana hangi ekonomik sonucun iyi olduğunu belirleme hakkını vermediğini savunurlar. Sonuçta Rasyonel Beklentiler Teorisi, aktif makro iktisat politikalarına (devlet harcamalarının artırılması, verginin azaltılması, para arzını artırmak ya da azaltmak gibi) karşıdır

Fertlerin rasyonel hareket etmeleri sonucunda, iktisat politikası kendinden beklenen etkileri yaratamaz. Rasyonel beklentiler teorisi taraftarlarına göre; devlet, kısa dönemde dahi vergiler, kamu harcamaları ve para arzı gibi araçları kullanarak üretim, istihdam, fiyat istikrarı vb. ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu bakımdan “aktif” iktisat politikaları yerine “istikrarlı” politikalar kullanılmalıdır (Köse, 1990:90–92; Savaş, 1994:242–243).

1.3.5. Arz İktisadı Yaklaşımı ve Bütçe Harcama Politikası

Arz yönlü (supply-side economics) iktisat yaklaşımı, Keynesyen iktisada tepki olarak doğmuştur. Arz Yönlü İktisatçılar, Keynesyen maliye politikasını şiddetle eleştirmişlerdir. Onlara göre Keynesyen iktisadi yaklaşım ekonominin arz cephesini ihmal etmektedir. Bu teoriyi gündeme getiren Arthur Laffer bu konuda şu görüşlere yer verir: “Arz yönlü iktisat, klasik iktisadın modern tarzda ifadesinden başka bir şey değildir. Arz Yönlü İktisat temel olarak teşviklere dayanır. Teşvikler değiştiğinde insanların davranışları da değişir. Hükümet harcamaları ve devletin ekonomi üzerindeki bütün faaliyetleri üzerinde yapılacak kapsamlı değişiklikler kişileri teşvik eder ve davranışlarını değiştirir.” (Savaş, 2000:957).

Arz iktisadı, Keynesyen teorinin devletin ekonomik faaliyetiyle ekonominin reel gelir düzeyini derhal etkileyeceği görüşünü reddeder. Devlet faaliyetlerinin reel toplam talep üzerinde doğrudan doğruya bir etkisi olmayacağını, bu tür faaliyetin sadece nominal toplam talebi etkileyeceğini, bu etkinin de para stokundaki değişimler sonucu ortaya çıkacağını öne sürer. Arz iktisat yaklaşımı maliye politikası aracı olarak vergileri ön plana çıkardığı için bütçe politikalarında vergilere ağırlık verilmiş ve temel politika aracı olarak vergi oranlarını baz almıştır. Arz İktisadına dayalı bütçe politikasının kaynağını Latfer eğrisi oluşturmaktadır ve İktisadı değerlendirmelerini vergi cephesinden yapmışlardır. Bu açıdan, arz iktisadın bütçe politikası dendiğinde daha çok vergi politikaları anlaşılır. Vergi politikaları, vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkidir. Bu teoriye göre, vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişki ters orantılıdır.

Arz yönlü iktisat teorisine göre, ekonomik sorunların temelinde üretimin talebe cevap verememesi yatmaktadır. Üretimi arttıracak en uygun politika ise vergi indirimleri politikasıdır. Vergiler azalmasına rağmen kamu harcamalarının arttırılmasının bütçe

açıklarına neden olacağı ve bunun da toplam tasarrufu azaltacağını savunurlar. Çünkü oluşan bütçe açığı tasarrufla finanse edilecek ve bu da tüketimdeki artışı engelleyecektir (Dileyici, 2005:125–126; Köse,1990:109). Bütçe açığındansa, bütçe denklığıne uyulmalıdır. Çünkü açık bütçe politikaları yatırım ve üretimi olumsuz yönde etkileyecek ve enflasyona sebebiyet verecektir. Düşük enflasyon ve ekonomik büyüme için vergilerin indirilmesi ve bununla beraber kamu harcamalarının da azaltılması gereklidir (Şen ve Sağbaşı, 2004:55; Bozgeyik, 2004:18).

1.3.6. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı Bütçe Harcama Politikası

Kamu Tercihi Teorisi, “devletin başarısızlığı teorisine” dayanır. Bu teoriye göre devlet tek başına optimumluğu sağlayamaz. Çünkü seçmenler, siyasi karar alma sürecinde ilgisizdir ve eğitim seviyelerindeki vb. nedenlerdeki farklılık dolayısıyla bilgisizdirler. Ayrıca baskı ve çıkar gruplarının varlığı, ortanca seçmene⁴ yönelik politikaların ağırlığı siyasal karar alma sürecinde optimumluğu engellemektedir.

Anayasal İktisat ekolü politik davranışları sınırlayan anayasal hükümlerin nasıl olması gerektiği konusunda yoğunlaşmaktadır ve özünde “devletin güç ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilirliğini ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini” inceleyen bir disiplindir. Anayasal İktisat Teorisinin ulaştığı sonuç, devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Devlet, ekonominin içerisinde ne kadar aktif ise politik ve ekonomik yolsuzluklar o kadar çok olacaktır. Anayasal iktisatçılar devletin görev ve sorumluluklarının ne olması gerektiğini açık ve net olarak ortaya koyarak devletin sınırlarını belirlemektedirler.

Kamu kesimi tarafından yerine getirilecek hizmetlerin sınırı belirlenerek kamu harcamalarına da bir sınır konulmuş olacaktır. Ekonomik sorunlar giderilemeyeceği için ekonomik alanda devletin harcama yapma ve diğer alanlardaki ekonomik yetkilerinin anayasalarla sınırlandırılmasını savunurlar (Dileyici, 2005:128; Köse, 1990).

---

⁴ Liberal iktisatçılar tarafından, nüfusun mühim bir kısmını oluşturmaları nedeniyle ellerinde bulundurdukları muazzam oy potansiyeli sayesinde hükümeti ve bazı müteşebbisleri kullanıp milli gelirin kendi lehlerinde yeniden dağıtılmasını sağlayarak haksız bir rant elde ettikleri iddia edilen, ezici bir çoğunluğunun vergiden muaf tutulması nedeniyle sosyal refahı baltaladıkları ileri sürülen esnaf ve köylülerden oluşan topluluktur. (<http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=ortanca+secmen>)

Kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımı bütçe deklîğini savunur (Şen ve Sağbaş, 2004:54). Bunun yanında devletin bütçe açıklarının sınırı belirlenerek denk bütçe ilkesi anayasalarda hüküm altına alınmış olacaktır. Bütçe denklîği ilkesi, öncelikle bütçe birliği ilkesini de gerekli kılmaktadır. Diğer bir ifade ile kamu kesiminin tüm gelir ve giderlerinin tek bir bütçede gösterilmesi gerekmektedir. Tek bir bütçe içinde ifade edilen kamu finansal tablosunda giderler gelirlere denk olmalıdır. Bunu sağlamanın bir yolu da önce kamu gelirlerinin belirlenip, daha sonra bu gelirlere eşit miktarda harcama kalemlerinin saptanmasıdır. Bütçe denklîği ilkesi, ancak harp ve benzeri gibi fevkalade koşullarda bozulabilir. Bu gibi olağanüstü haller dışında bütçe birliği ve denklîği ilkelerine mutlaka uyulmak zorundadır.

Kamu sektörünün yeni fonksiyonlar üstlenmesi kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı artmasına sebep olur. Kamu sektörünün büyüklüğü de, bir takım ekonomik ve politik yozlaşmalara ve bütçe açıklarına neden olacaktır. Kamu harcamalarının sürekli ve aşırı bir şekilde büyümesinin sınırlandırılması için, anayasal denk bütçe maddesini ve kamu harcamalarının GSYİH ya da GSMH'nın belli bir yüzdesini aşamayacağı ilkesini savunan Anayasal İktisat'ın amacı devletin küçülmesi ya da asgarileştirilmesi değil, devlette küçülmenin sınırlarıdır (Kaya 2006; Mere, 2006).

Ana hatlarıyla ve sadece çalışmamız kapsamında ele aldığımız bu iktisat yaklaşımının bütçe harcamalarıyla ilgili temel görüşü harcamaların anayasal teminat altına alınması ve sıkı kontroller altında tutularak ekonomiyi etkilemesinin sınırlandırılması yönündedir.

BÖLÜM 2: BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARI VE MAKRO EKONOMİK DENGELER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Bu bölümde bütçe harcama politikaları ile ekonomik istikrar (tam istihdam-fiyat istikrarı) ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiler incelenecek ve iktisadi yaklaşımların konuyla ilgili görüşleri ele alınacaktır.

2.1. Bütçe Harcama Politikaları ve Ekonomik İstikrar İlişkisi

Bir ekonomide, ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için iki konunun birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan biri, fiyat istikrarı diğeri ise tam istihdamdır. Hem fiyatların istikrarlı olduğu hem de tam istihdamın mevcut olduğu ekonomilerde ekonomik istikrarın varlığından söz edilebilir (Ataç, 2006:37). Ekonomik istikrarın sağlanması, fiyat istikrarının ve tam istihdam seviyesinin beraber sağlanmasına bağlıdır.

Eğer bir ekonomide büyük çapta bir işsizlikle beraber yaşanan enflasyon veya deflasyon olarak fiyat istikrarsızlığı varsa ekonominin istikrara kavuşabilmesi için bu sorunları çözmesi gerekmektedir (Eker ve diğ, 2005:38). Ekonomik istikrar arayışı içerisinde, düşük üretim düzeyinde fiyat istikrarı kabul edilmediği gibi hızlı bir enflasyon sürecinde de maksimum bir üretim düzeyi istenilmemektedir (Sügün, 2002:3).

Piyasa ekonomisinde fiyat istikrarı ve tam istihdam otomatik olarak gerçekleşmediği için bütçe politikalarına başvurmak gereklidir. Bu sebeple, hükümetler bütçeyi ve bütçe içerisindeki harcama politikalarını ekonomik istikrarın ve düzenin kurulması yönünde bir araç olarak kullanabilmektedirler (Bozgeyik, 2004:17–19). Ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için kullanılan harcama fonksiyonlarından en önemlisi enflasyon devrelerinde toplam talebi tam istihdam seviyesindeki toplam arz ile dengelemek olacaktır (Sügün, 2002:52).

Aşağıda, ekonomik istikrarın unsurlarını oluşturan “fiyat istikrarı” ve “tam istihdam” kavramları açıklanacaktır.

2.1.1. Fiyatlar İstikrarı

Devletlerin en büyük ekonomik sorunu ve bütçe politikalarının en önemli amacı dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. Fiyat istikrarı, fiyatlar genel seviyesinin aşağı ve yukarı doğru hareket etmemesidir. Fiyatlar genel seviyesinde hareketler yukarı doğru ise enflasyon, aşağı doğru ise deflasyon olgusu söz konudur. Günümüzde, fiyat istikrarına yönelik sorunların daha çok enflasyon kökenli olması dolayısıyla fiyat istikrarının sağlanması enflasyonla mücadele anlamına da gelmektedir. Bu sebeple daha çok enflasyon üzerinde durulacaktır.

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması şeklinde tarif edilen enflasyon aynı zamanda paranın satın alma gücünün de düşmesi anlamına gelir. Yüksek enflasyon adı konmamış bir vergi, herkesin cebinden çıkan bir paradır. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Yani, enflasyon teorik olarak bütün mal ve hizmetlere ait fiyatların eş zamanlı olarak yükselmesidir. Enflasyonun genel kabul görmüş tanımı ise; “toplam talep toplam arz arasındaki dengesizlikten dolayı fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması” şeklindedir (Erkuş, 2007:3). Enflasyon diğer bir ifadeyle, ekonomi tam istihdamda iken nakdi ve reel akım dengesinin nakdi akım lehine bozulmasıdır. Tam istihdam seviyesinde ekonomideki toplam para arzının mal ve hizmetler miktarından daha yüksek olmasıdır. Böylece fiyatlar genel seviyesindeki artışın nedeni para arzının artmış olmasıdır (Kargı, 2007:61).

Enflasyon, başta tüketiciler olmak üzere bütün ekonomik birimleri etkileyen bu nedenle de önlenmesi gereken bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Enflasyonun ortaya çıkışı her ülkenin kendi durumuna göre farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Enflasyonun önlenmesi de özellikle bu sebeplerin doğru bir şekilde teşhisine bağlıdır. Kimi zaman talep artışından kaynaklanan enflasyon, kimi zamanda maliyetlerin artışından kaynaklanır. Kamu harcamaları özellikle talep enflasyonu üzerinde etkili olabilir. Yani kamu harcamaları ile toplam talepteki artışlar sebebiyle fiyatlar genel seviyesi üzerindeki kümülatif artışlar giderilebilir. Bu durum da kamu harcamalarında kısıntı yapmak ve efektif talebi azaltmak gerekir (Nadaroğlu, 1981:169).

Enflasyon; aşırı talepten, maliyet artışlarından, ekonominin iş gücü kıtlığı, yetersiz sermaye gibi sebeplerle yapısında ki bozuklulardan kaynaklanabilir. Enflasyon kısa dönemde ekonomideki kaynak ve gelir dağılımını bozmakta uzun dönemde ise, ekonomik büyümeyi engellemektedir. Enflasyon gelir dağılımını daha adaletsiz hale getirerek sosyal huzursuzlukların artmasına, tasarrufların azalmasına yatırımların düşmesine dolayısıyla üretimin düşmesine ve yatırımların üretken olmayan alanlara kaymasına neden olabilir. Enflasyon yatırımlar üzerinde de bir çeşit vergi yüküdür. Dolayısıyla yatırımcılar açısından ek bir maliyet anlamına gelen enflasyon, yatırımların dönemler itibarıyla dalgalanmasına yol açtığından ekonomik büyüme oranında değişkenlik meydana getirebilir. Yüksek enflasyon işgücü piyasasının da etkin çalışmasını engelleyebilir. Böyle bir ortamda, iş arayanlar ve işverenler orta ve uzun vadede önlerini göremezler.

Fiyat istikrarını sağlamaya yönelik bütçe harcama politikaları enflasyona ve deflasyona karşı mücadele edecek bir şekilde oluşturulmalıdır. Enflasyonun olduğu bir ortamda toplam talebe müdahale yoluyla bütçe fazlası oluşturarak dengenin sağlanması hedeflenildiğinden, kamu harcamalarının kısılması ve bununla birlikte vergilerin de daha fazla artırılmak suretiyle toplam talebin düşürülmesine çalışılmalıdır. Kamu harcamalarının kısılması yoluyla toplam talebin azaltılmasının etkisi, vergilerin artırılması yoluyla toplam talebin azaltılması etkisinden daha fazladır. Kaynak kullanılan kamu harcamalarında yapılacak kesinti ise, direkt mal ve hizmetlere olan talebi düşüreceği için birincil etkiye sahiptir (Erkuş, 2007:19).

Bütçenin makro ekonomik işlevlerinden olan konjonktürel işlevi ekonomideki enflasyonist ve deflasyonist eğilimlere karşı koyacak ve bunun sağlanması için gelirler ve giderler arasındaki dengeyi bütçe fazlası, bütçe açığı veya bütçe dengesi ile konjoktürün durumuna göre gerçekleştirecektir. Kamu kesimi ile ilgili talep arttırıcı en önemli faktör bütçe açıklarıdır. Bütçe gelirleri bütçe giderlerinin sürekli altında kalarak fiyatlar genel seviyesini etkilemektedir. Devletin bu açıkları kapatmak için borçlanma yoluna veya merkez bankası kaynaklarına başvurması enflasyonu doğuran bir sebep olmakta ve enflasyonu beslemektedir. Enflasyon sadece talebin yükselmesinden değil maliyetlerin yükselmesinden de kaynaklanabilir. Maliyet artışlarına; altyapı yatırımlarının yetersizliği, teknoloji eksikliği, döviz kuru yüksekliği, kalifiye personel

yetersizliği, faiz haddinin yüksekliği, tam rekabet ve serbest piyasa mekanizmasının işlemeysi sebep olmaktadır (Bozgeyik, 2004:18–49).

Enflasyonla mücadelede, kısa dönemde kamu harcamalarına yönelik olarak alınacak önlem ekonomideki arza göre fazla olan talebi çekebilmek amacıyla kamu harcamalarını azaltmak olacaktır. Kamu harcamaları kısılarak efektif talep azaltılabilir. Çünkü kamu harcamaları talep yaratan işlemlerdir. Bu sebeple harcamalarda meydana gelecek bir azalma ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki yaratacaktır (Ataç, 2006:166).

Kamu harcamalarının enflasyonla mücadelesi şu şekilde gelişir; eğer ekonomide enflasyon hakimse toplam talebi tam istihdam seviyesindeki toplam arzla denkleştirmek, eğer ekonomi tam istihdamda dengede ise bu dengeyi korumak, ve ekonomide deflasyon hali söz konusu ise toplam talebi ekonominin tam çalışma düzeyinde ürettiği mal ve hizmetleri emecek şekilde sağlamak gerekir (Çoşkun, 1989:30).

Kamu harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşmaktadır. Kısa dönemde enflasyonla mücadelede en etkili olabilecek harcamalar ise cari harcamalar ve yatırım harcamalarıdır. Cari harcamalar genel yönetimin gerektirdiği, her yıl tekrarlayan faydaları kullanıldığı yıl içinde tükenen tüketime yönelik milli gelirin kullanılışını açığa vuran harcamalardır. Cari harcamalar, personel harcamaları ve diğer cari harcamalardan oluşmaktadır. Enflasyonla mücadele ederken kamu harcamaları yoluyla toplam talebi kısılabilmek açısından düşünölebilecek önlemlerden birisi de, cari harcamalarda kısıntıya gitmektir.

Ancak, kamu harcamalarını kısılarak enflasyonla mücadele etmek mümkün olsa da, ekonominin üretim kapasitesini arttırıcı nitelikteki yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı kısa dönemde toplam talebi daraltacak ve ekonomideki enflasyonist baskıları azaltacaktır. Yalnız kısa dönemde enflasyonla mücadele etmek için yatırım harcamalarında yapılacak olan kısıtlama uzun dönemde ekonominin üretim kapasitesini daraltacak ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir (Erkuş, 2007:33; Ceyhan, 1996:49). Kamu yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntının milli geliri azaltıcı etkisi, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak mutlak harcama rakamından daha büyük bir olumsuz etki yapabilecektir. Kamu yatırım harcamalarının azaltılması

kısa dönemde toplam talebi azaltacağından anti enflasyonist etki yapacaktır. Fakat uzun dönemde üretim kapasitesindeki azalışlara yol açacağı için enflasyonla mücadelede sakıncalı bir yol olarak görülmektedir. Uzun dönemde enflasyonla mücadelede en etkin yöntem, üretim kapasitelerini (arzı) artırıcı politikalar (Alkin, 2003).

Cari harcamaların kısılması ise, mevcut kapasite ile harcamaları arasında optimum bir dengenin olduğu varsayımında üretim kapasitesinden yeterli faydanın alınmasını engelleyecektir. Transfer harcamalarında yapılacak olan kısıtlama ise, toplumda tepkiyle ve dirençle karşılanacaktır (Ataç, 2006:180). Sosyal transferler, genellikle gelir dağılımını düzeltmek amacıyla gerçekleştirilir. Bu tür transferlerin enflasyonist dönemlerde kısılması bir yana, en azından enflasyon düzeyinde artırılması gerekir (Bakırtaş, 1996:101).

Tedavüldeki para miktarının azalması ve bunun sonucunda talebin ve fiyatların düşmesi durumu olan deflasyon ise, tedavüldeki para miktarının azalması ve bunun sonucunda talebin ve fiyatların düşmesidir. Toplam talepteki yetersizlik dolayısıyla mal ve eşya arzında ortaya çıkan fazlalık fiyatların düşmesine neden olur. Telafi edici harcamalar ekonomideki deflasyon boşluğunu giderecek kadar büyük olmalıdır. Toplam talepteki yetersizlik dolayısıyla mal ve eşya arzında ortaya çıkan fazlalık fiyatların düşmesine neden olur. Telafi edici harcamalar ekonomideki deflasyon boşluğunu giderecek kadar büyük olmalıdır (Çoşkun, 1989:30–36).

Eğer ekonomide arz'a oranla talep eksikliği şeklinde ortaya çıkan ekonomik bir durgunluk söz konusuysa kamu harcamalarını, toplam talepteki ve özel harcamalardaki yetersizliği gidermek için ve efektif talep düzeyini yükselmek için arttırmak gerekecektir. Özellikle, yatırım harcamaları ve marjinal tüketim eğilimleri yüksek olan ve düşük gelirli grupları destekleyecek transfer harcamalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir (Ataç, 2006:197).

2.1.1.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Fiyat İstikrarı

Klasik görüşe göre; devlet harcamalarının artırılması aynı zamanda para arzını artırmak demektir. Böylece toplam arz ile toplam talep daha yüksek bir fiyat düzeyinde dengeye gelecek ve fiyatlar genel düzeyi artacaktır. Yani, toplam talep parasal olarak artacak ancak toplam üretimi belirleyen toplam talep olmadığından aynı miktarda mal ve

hizmet daha yüksek fiyatla satılacak ve enflasyon olacaktır. Tam rekabet, ücret esnekliği ve faiz esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak stok artışı ve üretim yetersizliği gibi dengesizliklerle karşılaşılmayacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi hem enflasyonist hem de deflasyonist baskılara yol açmadan istikrarını koruyacaktır. Onların deyimiyle “piyasanın görünmeyen eli, ekonomiyi istenen yönde geliştirmeye yeterlidir” (Savaş, 2000).

Klasik Teori, para arzındaki artışlarla fiyatlar arasında doğrudan doğruya bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Kısaca fiyatlar genel düzeyi, para stokuna bağlanmaktadır. Tam istihdamda dengesinin bozulmaması için para arzının üretim artışlarına uygun miktarda arttırılması gereklidir. Bu şekildeki para artışları enflasyon neden olmayacaktır (Dileyici, 2005:139).

Keynesgil ekonomistler enflasyonu; tam istihdamın olduğu bir ortamda toplam arza göre toplam talepte bir fazlalık olarak açıklarlar. Enflasyonun nedeni, para miktarındaki bir artıştan ziyade, harcama eğiliminde ortaya çıkan artışlara bağlanmalıdır. Bu yaklaşım gereğince, para miktarındaki artışların fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkisi pek önemli görülmemektedir. Başka bir deyişle, Keynesgil talep enflasyonu analizinde, para arzı artmadığı durumda bile enflasyonla karşılaşılabilceği gibi, para arzında ortaya çıkan her artışın da mutlaka enflasyonist olması gerekmediğini vurgulamaktadır. Keynesyen teori, Philips eğrisini benimsemektedir ve işsizlik ile enflasyon oranları arasında ters yönlü bir ilişki kurarlar (Erkuş, 2007:15).

Tam istihdama ulaşıldığında, yatırımı daha fazla arttırma girişiminin marjinal tüketim eğilimi ne olursa olsun, fiyatlarda sınırsız bir artış eğilimi doğuracağını ve gerçek bir enflasyon haline geçilmiş olacağını belirten Keynes, tam istihdam noktasına ulaşıncaya kadar, fiyatların toplam reel gelirle birlikte artacağını ifade etmektedir. Keynes ekonomide işsizlik mevcut olduğu sürece, para miktarındaki bir artışın fiyatlar üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağını ve istihdamın, efektif talepteki bir artış ile aynı oranda olmak üzere yükseleceğini buna karşılık ekonomi tam istihdama ulaşır ulaşmaz ücretler ve fiyatların, efektif talepteki artışla birlikte yükseleceğini belirtmektedirler. Başka bir deyişle ekonomi tam istihdama ulaştığında, arz esnekliği çok daralmış olduğundan, para artışlarının doğuracağı talep baskısının, fiyatları

yükselteceğini ifade etmektedirler (Köse, 1990:17–20).

Keynes, makro dengenin toplam arz ile toplam dengenin veya toplam tasarruflarla toplam yatırımların eşitlendiği noktada sağlandığını belirtmektedir. Bu denge sağlanmadığında ekonomide “enflasyonist açık” ya da “deflasyonist açık” ortaya çıkar. Keynes’e göre bu istikrarsızlıkların giderilmesi için devletin efektif talebi yönlendirmesi mümkündür (Savaş, 2000). Ekonomide kullanılmayan üretim gücü, çalışmayan hazır boş işgücü bulunduğu müddetçe, talep hacmindeki genişleme üretimi kamçılıyıp arzı genişletecek ve bu şartlar altında fiyatlar çok az yükselecektir. Hatta hiç yükselmemesi de mümkündür. Keynes, bu ihtimali göz önünde bulundurarak boş emeğin tamamının üretimde kullanıldığı noktaya kadar, para arzındaki artışların fiyatlardan çok istihdam ve üretimi artıracığını kabul etmektedir.

Keynesyen anlayışa göre, para arzı ile toplam talep arasında basit bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü para, tam istihdam gelir seviyesinde yatırımlar ve tasarrufları birbirine eşitlemeyecek şekilde kullanılabilir ve harcanabilir. Gelir elde edenlerin tüketimi tasarrufla bulunanların ise yatırım yapma konusunda isteksizlikleri tam istihdam milli gelir seviyesine uygun yatırım yapılmamasına ve satın alma güçlerinin ötesinde harcama yapmaları durumunda da enflasyon durumu ortaya çıkacaktır (Musgrave,1990:25).

Tam istihdama ulaşıldıktan sonra ise, para miktarındaki artışın devam etmesinin sadece fiyatları arttıracığını belirten Keynes tam istihdamı, gerçek enflasyonun bir başlangıç noktası olarak kabul etmekte ve böylece enflasyonu bir tam istihdam olayı olarak görmektedir. Keynes’e göre istihdam ve üretimde artış olmadan sadece fiyatların yükselmesi diğer bir ifadeyle, efektif talep artışı karşısında üretimin esneksizliğini ifade eden tam istihdam durumunu gerçek enflasyonun bir kıstası olarak ele alınmaktadır.

Keynes’in fiyat teorisinin bu yanı, klasik teorinin görüşlerine benzemektedir. Ancak, Keynes’in analizinde enflasyonun nedeni para miktarındaki bir artıştan çok harcama eğilimindeki artışlara bağlanmaktadır. Yani Keynesgil analizde enflasyon, tam istihdam düzeyinde planlanan reel harcamaların tam istihdam gelirinden daha fazla olduğu takdirde ortaya çıkmaktadır.

Keynesyen yaklaşımda açık bütçe politikalarının, enflasyonist etkilerinin olup olmayacağı için de bulunulan istihdam düzeyine bağlanmıştır. Enflasyonist baskının ortaya çıkamaması için mutlaka ekonominin eksik istihdamda teşekkül etmesi gereklidir. Aksi durumda, bütçe açıkları enflasyonist baskıları arttıracaktır (Şen ve Sağbaş, 2004:47–50).

Monetaristlere göre; enflasyon para arzındaki artışların nominal gelirleri arttırması sonucu ortaya çıkar (Tüğen, 2006:340). Ekonomi esas itibariyle istikrarlıdır ve müdahale edilmediği takdirde bu istikrar, enflasyon gibi olumsuzluklara dönüşmez. Enflasyon her zaman parasal bir olgudur ve enflasyon “para arzının üretimden daha fazla artması olayı” olarak açıklanmaktadır. Enflasyonu açıklama konusunda, Keynesgil yaklaşıma önemli bir tezat meydana getirmektedirler.

Keynesgil talep enflasyonu yaklaşımında enflasyonun nedeni olarak, bağımsız harcamaların düzeyindeki değişimler göz önüne alınmaktadır. Bunun aksine Monetaristler, talep enflasyonunu açıklamada parasal faktörlere ağırlık vermektedirler. Bu yaklaşım içinde, enflasyonun temel nedeni olarak para arzının artış hızındaki yükselmeler önemli bir faktör olarak dikkate alınmaktadır. Enflasyonun temel nedeni hükümetlerin para arzını fazla arttırmalarıdır. Bu nedenle para arzındaki artışlar kontrol altında tutulmalıdır. Para arzındaki artışlar her yıl üretim artış hızına eşit bir oranda arttırılmalıdır. Para arzı ile kamu harcamaları da artacağından fiyatlar yükselecek enflasyonist bir etki söz konusu olacaktır. Bu nedenle mevcut otorite para arzını fiyat istikrarını sağlamak için büyüme hızına göre ayarlamalıdır (Dileyici, 2005:140) (Dileyici, 2005:127).

Enflasyonun önlenmesi konusunda en etkili tedbir olarak, para arzının kısılmasını önermektedirler. Ancak şurası belirtilmelidir ki, Milton Friedman ve izleyicileri olarak Monetaristler, ekonomideki tüm dalgalanmaların nedeni olarak parasal faktörleri görmeseler bile, parayı hâkim bir etken olarak kabul ettikleri bir gerçektir. Keynesyenler gibi Monetaristler de, para arzının artış hızındaki bir değişimin ilk önce reel değerleri etkileyeceğini kabul etmektedirler. Ne var ki Monetaristler, bu etkinin ancak geçici bir dönem için söz konusu olabileceğini düşünmekte olup, uzun dönemde fiyatlar düzeyini etkileyen tek faktörün para arzının büyüme hızındaki değişme olduğunu kabul etmektedirler. Fiyatlar genel düzeyindeki devamlı artışlar, para arzının

genişletilmesine bağlanmaktadır. Yani, talep enflasyonu temelde parasal bir olay olarak gözlemlenmektedir.

Enflasyonla mücadele için; kamu kesiminin küçültülmesi, harcamaların kısılması ve sıkı bir ekonomi politikası izlenmesi gibi durumlar önerilmektedir. Yaratılacak olan bütçe açıklarının para arzıyla finansmanı, enflasyonist etkilere neden olacaktır. Enflasyon üzerinde etkili olabilmek için vergi oranları ile devlet harcamalarındaki bir değişme ile para arzı oranlarındaki düşme birleştirilmelidir. Eğer bütçe açıkları para basılması ile finanse edilirse enflasyonist baskı, eğer halktan borçlanma yoluna gidilirse yine enflasyonist etkilere neden olacaktır. Böyle bir maliye politikasının enflasyonist etkisi çok güçlü olacaktır ve enflasyona karşı asıl önlem para artış hızının ne olursa olsun düşürülmesi olmalıdır (Bozgeyik, 2004:57–58).

Ayrıca, enflasyon sürecini incelemek için mutlaka paranın incelenmesi gerektiğini önermektedirler. Bütçe açıklarının enflasyon doğurup doğurmamasının bu açıkların nasıl finanse edildiklerine bağlı olduğuna değinerek, çoğunlukla olduğu gibi bütçe açıklarının para basılarak finanse edildiği durumlarda enflasyonun kaçınılmaz olduğu buna karşılık halktan borçlanılarak bütçe açıklarının finansmanı yoluna başvurulduğunda ise, enflasyonist basıncın daha küçük boyutlarda kalacağını ileri sürmektedirler. Çünkü ikinci durumda, para arzındaki bir artıştan ziyade mevcut para miktarını el değiştirmesi biçiminde bir gelişme söz konusu olmaktadır. Monetaristlere göre, enflasyonun nedeni çok miktardaki paranın az sayıda malın peşinde koşması olduğundan, mal miktarını aşan ölçülerde artan para arzı önlenemediği takdirde enflasyon duracaktır. Yani, ekonomide yaratılan para miktarı, ekonominin gelişme hızı ile aynı tempoda tutulmalı ondan ne az ne de fazla olmalıdır. Bu açılımlardan sonra, para arzı artışı ile enflasyon arasındaki ilişkinin kesin olduğu vurgulanmaktadır. Bu yüzden iktisadi sorunların çözümlenmesinde para politikası diğer politikalarından daha etkilidir (Erkuş, 2007:17).

Rasyonel beklentiler teorisine göre, ekonomide para arzı artırıldığı zaman bireyler bunun belli bir dönem sonra fiyatlar genel seviyesi ile birlikte nominal faiz oranını da yükseltebileceğini tahmin edebilirler. Bireyler para arzının enflasyonist bir etki yaratacağını bildikleri için buna karşı rasyonel davranışlarda bulunacaklardır. Sonuç

olarak, para arzının arttırılması reel milli gelir ve istihdam düzeyinde önemli bir değişiklik yaratmayacak sadece enflasyonist bir etki doğuracaktır.

Dahası, ücret artışları ile fiyat artışları birbirini kovalayacaktır. Aktif iktisat politikaları ile işsizlik oranını veya kullanılmayan kapasiteyi azaltmaya çalışmak sadece ekonomideki enflasyonun ve konjonktürün boyutlarını arttıracaktır. Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin enflasyonla mücadele yöntemi teklifleri ise; para miktarındaki azaltmaları, vergi indirimleri ve kamu harcamalarının daraltılmasını kapsamaktadır. Vergi indirimleriyle birlikte ücret artışlarının frenlenmesi, kârlılığı artırmanın tek yoludur ve arzı olumlu yönde etkileyecek bir politikadır (Büyükerşen ve diğ 1994:113).

Bireylerin ekonomi ile ilgili tam olarak bilgilendirilmiş olduğu varsayımı üzerine hareket eden Rasyonel beklentiler teorisine göre, bireyler devletin politikalarına karşı rasyonel beklentiler içerisindedirler. Böylece devletin uyguladığı politikalara karşı aktif tavır alarak bu politikaları etkisiz kılabilirler. Bu nedenle enflasyonist bir ortamda para ve maliye politikalarının etkinliği söz konusu olmayacaktır. Eğer devlet sadece savunma, adalet, güvenlik gibi temel görevleri üstlenirse para arzı artışına yol açan kamu harcamaları azalmış olacaktır (Dileyici, 2005:127).

Arz iktisadına göre ise, bütçe açıklarının para arzını arttırmasına engel olunmalı ve para arzının bütçe açıkları ile ilişkisi olmamalıdır. Çünkü mali uygulamalar önce toplam talebi değil nispi fiyatları etkileyecektir. Bu sebeple, mali uygulamalar birinci derecede gelir etkisine değil fiyat etkisine sahiptirler. Bu yüzden enflasyonist bir ortamda, mali uygulamalar toplam talebi doğrudan etkilemeyeceği için harcama politikaları istenen sonuçları vermeyecektir (Bozgeyik, 2004:18–49). Ayrıca Arz iktisadı tarafından açık bütçe politikasının zorunlu olarak enflasyonist olması gerekmediğini savunulmaktadır çünkü önemli olan bütçe açığı değil bu açığın nasıl finanse edildiğidir (Dileyici, 2005:125–126).

Kamu tercihi teorisine göre, herhangi bir şekilde devletin gelirlerinde bir azalma olur ve devlet harcamalarını kısarsa tüm ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir. Meydana gelecek bir daralma, toplam talebi hemen etkileyecek ve piyasada bir durgunluk baş gösterecektir. Siyasal iktidar emisyon hacmini genişleterek (para basarak) kamu harcamalarını karşılamaya çalışacak ancak bu durum parasal

genişlemeye dolayısıyla parasal istikrarsızlığa bu da enflasyonist baskıların artmasına sebebiyet verecektir. Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ise, ilk olarak üretim üzerinde görülecektir. Bu durum da daha sonra fiyatlara yansiyacak ve kısa dönemde para arzındaki değişimler öncelikle üretimi etkileyecektir (Savaş, 2000).

Parasal hükümlerde devletin vergileme yetkisi dışında kullanabileceği en önemli yetkilerden biri olan para basma yetkisinin nasıl sınırlandırılması gerektiği görüşüne önem vermektedirler. Buna göre söz konusu sınırın, GSMH ile ilişkilendirilmesini önermektedirler. Anayasal reformun, enflasyonu önleme amacı ile siyasi iktidarın para arzını değiştirme gücünü belli bir kural ile sınırlama önerisi çok geçmeden genelleştirilmiş ve bütün ekonomi politikaları için savunulmaya başlanmıştır. Bu görüşü savunanlara göre, ekonomik yaşamda istikrarsızlığın ve belirsizliğin azaltılması, siyasi iktidarın önceden belirlenmiş kurallara göre davranmasına bağlıdır (Dileyici, 2005:128–129; Erkuş, 2007:26).

Sonuç olarak, Anayasal iktisatçılar devletin para basma yetkisini anayasal anlamda sınırlandırılması için “parasal anayasa” önerisini sunmuş ve devletin harcama yapma ve diğer alanlardaki ekonomik yetkilerinin sınırlandırılması gereğini savunmuşlardır (Dileyici, 2005:141).

2.1.2. Tam İstihdam

Bütçe politikalarının temel amaçlarından biriside, ekonomide tam istihdam seviyesinin sağlanmasıdır. Çünkü bu amaca ulaşamaması durumunda ekonomide milli gelir seviyesi azalacak ve ekonomik büyüme hızında düşüşler ortaya çıkacaktır (Ataç, 2006:38).

Tam istihdam kavramı ile geniş anlamda, bir ekonomide mevcut olan tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması ifade edilmektedir. Ancak ekonomik kuramda ve uygulamada tam istihdam, üretim faktörlerinden emek üzerinden tanımlanmaktadır. Üretim faktörlerinin üretimde kullanılması olan “istihdam” denildiğinde üretim faktörlerinden “emek” faktörünün kullanılması anlaşılır. Devletin ekonomideki önemli amaçlarından biri de tam istihdama ulaşmaktır. Tam istihdam, genellikle cari ücret seviyesinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabilmesidir. Kamu harcamalarını çoğaltarak efektif talebi yükseltmek ve istihdam seviyesini arttırmak mümkündür.

Özellikle üretimi destekleyecek kamu harcamalarının tercih edilmesi üretim faktörlerine olan ihtiyacı arttıracaktır (Ceyhan, 1996:56).

Bununla beraber, tam istihdamı toplam işgücünün hepsinin istihdam edilmesi gibi bir durum olarak düşünmek hatalıdır. Birçok ekonomist geçici veya yapısal unsurlarında göz önünde tutularak makul işsizliğin olduğu bir istihdam düzeyini, tam istihdam durumu olarak kabul eder. Doğal olarak tam istihdam düzeyinde ortaya çıkacak işsizlik oranı ülkeden ülkeye ve çeşitli koşullara bağlı olarak değişecektir (Akat, 2007).

Eğer ekonomide eksik istihdam varsa o ekonomide alım-satım bekleyen faktörler var demektir. Bu sebeple, devlet faktör satın alma yoluna gider. Eğer tam istihdam varsa, toplam faktörler toplam üretime kapatılmış olduğundan devlet faktör satın almamalıdır. Eğer doğrudan faktör alma yoluna gidilirse özel ekonomilerin faktör imkânı daralır ve faktör fiyatları yükselir. Bu da ekonomik bozulmalara yol açar (Musaballı, 1978:28).

Kamu harcamalarının istihdam üzerindeki etkisi, üretim kapasitesini artırıcı yatırım harcamaları kanalıyla sağlanabilir. Bu yatırımlar, emek yoğun biçimde yapılabilirse toplam emek talebinin artırılması ve tam istihdama doğru bir gidişin yaşanması mümkün olur (Nadaroğlu, 1981:170). Yatırım harcamaları; üretimi artıran, üretkenliği olumlu yönde etkileyen, kaynakların daha etkin kullanımını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini çoğaltan ve faydası birden fazla yıllarda da devam eden harcamalar olarak ifade edilebilir. Bu harcamalar devletin üretim gücünü doğrudan arttırmaya yönelik harcamalardır. Devletin ekonomide oynadığı rol arttıkça, yatırım harcamalarının devlet bütçesindeki payı da artacaktır.

İstihdam düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kalkınma ve büyüme çabaları, gelir dağılımı ve ekonomik dengenin sağlanması konularında devlet diğer araçlar yanında kamu giderleri yoluyla da etkili olmak zorunda kalmıştır. Söz konusu etkilerin sağlanması ve sürdürülmesi bakımından cari harcamaların etkisi büyük olmakla beraber özellikle yatırım harcamaları, kaynakların etkin ve verimli kullanılmaları, diğer taraftan dengeli kalkınma, istihdam düzeyinin yükseltilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Alkin ve diğ, 2003).

2.1.2.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Tam İstihdam

Klasik iktisat teorisi; ekonominin sürekli olarak tam istihdam durumunda bulunduğunu, bir başka ifade ile “sürekli ve genel bir işsizlik olgusuna” maruz kalınmasının mümkün olmadığını varsaymaktadırlar. Klasikler, işgücü piyasası ile ilgili tüm fiyatların esnek olduğuna, tam istihdamın varlığına inanırlar. Eğer bir ekonomide işsizlik varsa bu “iradi bir işsizliktir” demektedirler. Teori, eksik istihdam olgusunun ancak kısmi ve geçici olarak gündeme geleceğini, piyasa dinamiklerinin faaliyetleri sonucu tekrar tam istihdam durumuna tekabül eden yeni bir dengenin kurulacağını öngörmektedirler. Ekonomiye müdahale edilmediği sürece, üretim faktörlerinin tamamı üretim süreci içinde yer alacaklardır (Ekşi, 2007;14–17).

Klasik Teori, toplam talebin her zaman toplam arza eşit olabileceğini ileri süren Say Kanunu’na dayanmaktadır. Say Kanunu’nun bir sonucu olarak, ekonomide devamlı bir tam istihdam hali mevcuttur. Ekonomi, piyasa güçleri ve fiyat mekanizması sayesinde tam istihdam da dengededir. Ekonomide istenmeyen malların üretimi fiyat mekanizması yoluyla engellenecektir. Ekonominin fiili üretim düzeyi de, işgücünün tümünün kullanıldığı tam istihdam düzeyi tarafından belirlenmektedir. Toplam arz ve toplam talep denge halindedir. Eğer ekonomik dengede bir bozulma söz konusu olursa görünmez el yardımıyla kısa sürede ekonomik denge sağlanacaktır.

Ekonomide, bütün kaynakların tam kullanımını sağlayan ücret, fiyat ve faiz düzeyi vardır. Mahreçler kanununa göre, elde edilen gelirlerin tamamıyla harcadığı görüşünden hareket ederler ve tasarruflara yer vermezler. Eğer toplam talepte herhangi bir değişme söz konusu olursa fiyatlar, ücretler ve faiz haddi esneklikleri dolayısıyla değişecek ve arz talebi dengeleyecektir. Mevcut fiyatlar ve ücret düzeyinde özellikle emek yönünden arz fazlası olmayacağından ekonomi sürekli dengede ve istihdam da olacaktır. Gerçek ücret düzeyi, talepteki değişikliğe karşı esnek olduğundan ekonomide atıl kaynak olmayacaktır (Batırel 1994:119; Tüğen, 2006:323, Savaş, 2000). Ayrıca, ekonominin reel kesimi ile para kesimi arasında bir bağlantı yoktur. Bu sebep dolayısıyla işsizliğin ortaya çıkması mümkün olabilir ancak bu durumların giderilmesinde mali araçlar yerine parasal araçlar tercih edilmelidir (Bozgeyik, 2004:49).

Keynesyenler ise; devlete maliye ve para politikası araçlarını kullanarak ekonomiyi tam istihdama taşıma görevi yüklemiştir. Keynesyen Makro Teori, ekonominin “kendiliğinden” ve “daima” tam istihdama ulaşmasının mümkün olmayacağını ve bu durumun ütöpik bir durum olduğunu tam istihdama ulaşmak için devletin ekonomiye müdahale etmesinin kaçınılmaz olduğunu öne sürmüşlerdir (Savaş, 1994:192). Keynes’in istihdam teorisini hareket noktası efektif taleptir. Keynes efektif talebi “toplam talebin toplam arz ile kesiştiğin noktadaki değeri” olarak tanımlamaktadır.

Bir başka tanımlama ile efektif talep, kullanılabilir bir satın alma gücüyle desteklenmiş taleptir ve belirli bir dönemdeki tüm harcamalara eşdeğerdir. Keynes’e göre bir ekonomide üretim faktörlerinin kullanıldığı sınıra kadar toplam arz elastikiyeti sonsuz varsayılabilir. Bir başka deyişle, tam istihdam denge düzeyine kadar toplam talepteki her artış arzı da peşinden sürükleyecektir. Bu bakımdan denge gelir düzeyini belirleyen faktör efektif taleptir. Keynesyen görüş efektif talebi, bir toplumda müteşebbislerin mevcut istihdam seviyesinde sahip oldukları ve üretim faktörlerinden elde etmeyi umdukları gelirlerin toplamı olarak ele almaktadır (Savaş, 2000).

İşgücü piyasası ile ilgili piyasaların tam rekabetçi olmaması, sendikalar, asgari ücret uygulamaları ve sözleşmeler dolayısıyla tüm fiyatların düşüş yönünde esnek olmadığını eksik istihdamın olduğunu ve gayri iradi işsizliğinde olabileceğini iddia ederler. Keynes, ekonomide tam istihdam durumunun olsa bile son derece geçici olduğunu bunun yerine eksik istihdam veya işsizliğin bir gerçek olarak devamlı olduğunu üstelik ekonominin genel dengesinin gerçekleşebileceğinin ve bu genel denge durumunun da eksik istihdam olabileceğini ileri sürmüştür. Eğer devlet müdahale etmezse tam istihdama bazen veya tesadüfen ulaşılacaktır. Keynes’e göre bu sorunların esas nedeni, talep yetersizliğidir. Bunun da nedeni, tüketim eğilimi yüksek olan grupların gelir yetersizliğidir. Bu durumda devlet, kendi gelir ve harcamalarını bir araç gibi kullanarak yani ekonomiye müdahale ederek işsizlik ve talep yetersizliği sorunlarının aşılmasında en önemli karar organıdır.

Keynesyen, toplam talep yetersizliğini giderici bir maliye politikası uygulanmadıkça işsizliğin giderilemeyeceğini belirtmiştir. Ücretlerin ve faizlerin esneksiz olduğunu, paranın spekülâtif amaçlı talep edileceğini ve ekonominin kendi işleyişine bırakılırsa ancak eksik istihdamda bir denge oluşacağını tam kullanıma ulaşmak için ise para

arzını ayarlayan para politikasının yanında bütçe açığı ile çalışan bir maliye politikasının uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Kamu harcamalarında yapılacak olan değişikliklerin toplam talep üzerinde direkt etkisi olacaktır. Devlet, açık bütçe politikası izleyerek milli ekonomiden çekilmiş atıl fonları devlet yatırımları ve cari giderler vasıtasıyla yeniden ekonomiye akıtacak ve ulusal tüketim düzeyi yükselerek ekonomide işsizlik sona erecektir (Dileyici, 2005:125; Köse,1990:39).

Belirtilmesi gereken nokta; istihdam seviyesinin efektif talebe, efektif talebinde tüketim ve yatırım harcamalarına bağlı olduğu bu nedenle ekonomik dengenin eksik istihdamda olmasının nedeninin efektif talepten kaynaklandığıdır. Efektif talep, fiilen gerçekleştirilen harcamaların toplamına eşit olduğundan milli gelire eşit olacaktır. Şu halde, milli gelir ve istihdam seviyesini belirleyen faktör efektif talep yani toplam harcamalardır (Nadaroğlu, 1985:142–145; Köse, 1990:17–25).

Çünkü, milli hasıla kendi oluşumunu sağlayan faktörler arasında fonksiyonel bir tarzda bölüşülür ve faktörler milli hasılaya katkıları oranında ücret, faiz, kar ve rant alırlar. Ancak faktörlerin bu payları alabilmeleri için önce üretime katılmaları yani istihdam edilmeleri sonra da üretilen malların satılması gereklidir. Bu sebeple efektif talebi iradi olarak etkileyebilmek ve istihdam seviyesini eksik istihdamdan tam istihdama çevirebilmek için tek etkin araç devlet harcamalarıdır (Nadaroğlu, 1981:138–140).

Monetarist görüş, klasik teoride olduğu gibi ekonominin kendiliğinden ve daima tam istihdamda olacağını kabul eder. Ancak, ekonomide “doğal işsizlik” olabilir. Ekonomik yaşamı etkileyen temel faktör parasal değişimlerdir. Dolayısıyla toplam talebi ve buna bağlı olarak üretim ve istihdamı belirleyen temel unsur para arzında meydana gelen değişimler olacaktır.

Monetaristlere göre işsizlik, enflasyonun sebep olduğu bir olaydır. Ekonomi esas itibariyle istikrarlıdır ve müdahale edilmediği takdirde bu istikrar, kalıcı bir işsizlik gibi olumsuzluklara dönüşmeyecektir (Tüğen, 2006:340). Tam istihdamın sağlanması gibi zorunluluklar, enflasyonist basınçları kaçınılmaz hale getirmektedir. Monetarist iktisadın uygulanması sonucu, enflasyonun hızının yavaşlatılabildiği ve aşağılara çekildiği fiilen görülmüştür. Fakat harcamaların azaltılması yatırımların durmasına ve

işsizliğe neden olmuştur. Dolayısıyla bu görüşe göre, işsizliğin enflasyonun alternatif maliyeti olduğu söylenebilir (Nadaroğlu, 1985:146–147).

Rasyoneleler, harcamaların vergilerle finanse edilmesi durumunda, emek arzı ve talebi azalacağı için doğal işsizlik oranında artış olacağını savunmuşlardır. Bunun yanında piyasada fiyatların ve ücretlerin esnek (flexible) olduğunu bu yüzden işsizliğin daima gönüllü (voluntarily) olduğunu savunurlar. İnsanlar gerçek ücretlerin çok düşük olduğunu düşündükleri için işsizdirler (Eker ve Diğ. 1994:55–57).

2.2. Bütçe Harcama Politikaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bütçe politikalarının amacı yalnızca ekonomik istikrarı sağlamak değildir. Aynı zamanda kişi başına gerçek gelirdeki artışları ifade eden ekonomik büyümeyi de gerçekleştirmektir. Ekonomik istikrar, ekonomi politikalarının kısa dönemli amacı olurken ekonomik büyüme maliye politikalarının uzun dönemli amacıdır (Ataç, 2006:43).

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üzerinde durulan önemli sosyal konulardan biri olan ekonomik büyüme olgusu, ayrıca iktisatçıların her dönemde en çok tartıştığı konulardandır. Ekonomik büyüme, üretim kapasitesinde meydana gelen artışı göstermektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin ne oranda gerçekleştiğini anlamak için, ortalama büyüme hızı ve yıllık büyüme hızı hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belli bir zaman aralığındaki büyüme oranını yıllık büyüme hızı ise, belli bir yıldaki büyüme oranını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme hızı, belirli bir dönemde Reel GSMH'daki artışları göstermektedir. Yani üretimin bir önceki döneme göre yüzde kaç oranında arttığını yansıtmaktadır.

Ayrıca, ekonomik büyümenin anlaşılmasında üretim imkânları eğrisinden de faydalanılmaktadır. Üretim imkânları eğrisi, ülkenin teknoloji düzeyi ve üretim faktörü miktarında ulaşılabileceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir (Kaya, 2006:20). Üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru bir kayma ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir. Büyümenin kalıcı olabilmesi için bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir (Dronbusch, 1998:263). Ayrıca üretim imkânları eğrisinin dışa kaymasında, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte; eğitime, teknolojiye ve Ar-Ge ile fiziki sermaye birikimine yapılan altyapı

yatırımlarının da büyük etkisi vardır (Eren, 2006:3).

Ekonomik büyümeyi etkileyen üç önemli faktör emek, sermaye ve teknolojik gelişmelerdir. Maliye politikaları araçlarıyla bu üç faktör etkilenecek yüksek bir büyüme oranı ve ekonomik refah gerçekleştirilebilir (Coşkun, 1989:38). Bütçenin makro ekonomik işlevlerinden olan telafi edici işlevi, bütçenin ekonomik büyüme ve iktisadi istikrarın sağlanması için gerektiğinde klasik denge kuramına bağlı tutulmadan milli hâsıla artışına göre belirli bir bütçe açığı oranının kabul edilmesidir (Bozgeyik, 2004:18). Bütçe, çeşitli harcama kalemleriyle toplam talebi etkilemekte ve değiştirmektedir. Kısa dönemli bütçe politikası ile büyüme ve kalkınma arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bir ülkenin büyüme ve kalkınması öncelikle üretebildiği mal ve hizmetlerin miktarına bağlı olarak üretim fonksiyonu her türlü büyüme modelinin temelini oluşturmaktadır. Üretim fonksiyonları üretim faktörleri ve üretim miktarları ile ilgilidir. Devlet elindeki araçlarla toplam yatırımları, sermaye hâsıla katsayısını ya da her ikisini birden arttırarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlayabilir. Ayrıca bütçe aracılığı ile özel yatırımların teşvik edilmesi de sağlanabilir (Ceyhan, 1996:53).

Devletin yapmış olduğu harcamalar artınca buna bağlı olarak mal piyasasında dengeyi sağlayan milli gelir de artacaktır. Hükümet harcamalarındaki değişme sonucu denge milli gelir düzeyinde meydana gelen değişme, harcama çarpanı ile ifade edilmektedir. Çarpan katsayısı, harcamalardaki bir birimlik artışın milli gelir denge seviyesini ne kadar yükselteceğini göstermektedir. Ekonomide devlet, mal ve hizmet alımına yönelik olan kamu harcamaları ve transfer harcamaları ile toplam talep düzeyi ve bu yolla milli gelir seviyesi üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmaktadır. Yalnız mal piyasaları değerlendirildiğinde, mal ve hizmet alımına yönelen kamu harcamalarındaki artışın milli geliri arttıracığı transfer harcamalarındaki artışın ise, mal ve hizmet alımına yönelen kamu harcamalarındaki artıştan milli gelir seviyesi üzerinde daha az etkili olacağı bilinmektedir (Ataç, 2006:79).

Devletin yapmış olduğu harcamaların, ekonomik büyüme üzerine etkisi hakkında birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden biri, devletin ekonomideki ağırlığının büyük olmasının verimlilik ve büyümeyi yavaşlatabileceği bunun sonucunda ekonomik büyümenin olumsuz etkilenebileceği varsayımdır. Bu durumun nedenleri; Wagner 1883 yılında yaptığı çalışmasında “gelişmekte olan ülke ekonomilerinde devlet

faaliyetlerinin zaman içinde giderek genişlediğini bunun sonucu olarak da kamu harcamalarının arttığını kanıtlamış olmasıdır” (Kaya, 2006:33). Wagner kanununa göre, ekonomik faaliyetlerdeki artış devletin faaliyetlerinde bir artışa neden olmakta ve devletin artan faaliyetleri sonucunda kamu harcamaları da artmaktadır. Söz konusu modellerde kamu harcamaları milli gelirin artan bir fonksiyonudur. Buna bağlı olarak milli gelir arttıkça kamu harcamaları da artacaktır (Savaş, 2000).

Ekonomik kalkınma sürecinde eldeki sınırlı kaynaklarla yapılan kamu yatırımlarından maksimum düzeyde verim sağlamak için yeterli miktarda cari harcama yapılması gerekmektedir. Bu tür harcamaların yeterli seviyede gerçekleşmemesi durumunda üretimde oluşan kalite kaybı, uzun dönemde ekonominin gelişimini engelleyen faktörlerin oluşmasına zemin hazırlayabilecektir (Erginay, 1992).

Yatırım harcamaları, üretimi artıran, kaynakların iyi kullanılmasını sağlayan, üretim faktörlerinin verimliliğini olumlu yönde etkileyen, birkaç kez kullanılmakla tükenmeyen ve faydası uzun dönemli mallara yapılan harcamalardan yatırım harcamaları, ülke ekonomisinin üretim gücünü artırmaktadır. Bu tür harcamalar ilgili dönemde GSMH’ya katkıda bulunmakla beraber, kamu sektöründe sermaye birikimine de yol açmaktadır. Bu durum yatırım harcamalarının, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi aşamasında önemli etkilere sahip olduğunun bir göstergesidir (Mere, 2006:51).

Transfer harcamaları yoksul insanların alım gücünü destekleyerek gelir seviyelerini düzeltme amacı taşımaktadır. Gerçek harcamaların aksine, devletin herhangi bir üretim faktörü almaksızın gerçekleştirdiği harcamalar olduğundan ulusal üretim kapasitesi üzerinde doğrudan etkisi yoktur (Mere, 2006:53).

2.2.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Ekonomik Büyüme

Klasik iktisatçıların görüşlerine göre, fiyat ve ücret mekanizması düzgün işlediği zaman ekonomi tam istihdamda dengeye gelir. Tam istihdam koşulu sağlandığında ise tüm üretim faktörleri üretime koşulmuş olur ve böylece milli gelir en üst düzeye ulaşır. Ekonominin dengede olmasını sağlayan temel faktör serbest rekabet sistemidir. Rekabet ortamı tam olarak sağlanabilirse, piyasada denge otomatik olarak gerçekleşmiş olur. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir. Klasiklerin savunduğu

liberal anlayışta ekonomik sistem, görünmez bir el tarafından dengeye gelmektedir. Devlet ekonomiyeye müdahalede bulunursa piyasanın işleyişi bozulacağından, yatırımlar ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenecektir (Savaş, 2000).

Klasiklere göre, yatırımlar büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Yapılacak olan yatırımlar ise kâr oranlarına bağlanmaktadır. Kâr oranı ne kadar yüksek olursa yatırımlarda o denli fazla olacaktır. Kâr ise, sermaye birikimi ve emeğin verimliliğine göre ortaya çıkmaktadır. Devletin ekonomik sistemi yönlendirmek için kullandığı para ve maliye politikaları araçları, sistemin verimliliğinin düşmesine ve ekonomik teşviklerin bozulmasına neden olabileceği gibi devletin yapmış olduğu harcamaları finanse edebilmek için toplamış olduğu vergilerde yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır. Eğer bütçe açığı, borçlanma ile karşılanırsa yatırım ve tasarruf düzeyleri değişecek ancak bu durum ekonominin reel üretim düzeyini etkilemeyecek sadece faiz haddi değişerek ekonomide yeni bir denge oluşacaktır. Sonuçta, bütçe açığı ya da fazlası ekonomik reel dengeyi değiştirmeyecektir. Devlet eğer milli geliri etkilemek istiyorsa emek arz ve talebini toplam üretimi değiştirerek önlemler almalıdır (Batirel, 1994:119).

J.B. Say'da; üretimi teşvik etmenin iyi bir devletin amacı olduğunu tüketimi tercih etmenin ise, kötü bir devletin amacı olduğunu belirtmiştir. Kamu faaliyetlerinin etkinliği çok düşük olduğundan kamu kesiminin kullandığı kaynaklar ekonominin bütünü için israftır. Kamu kesimi kaynakları idareciler, askerler ve yöneticiler tarafından tüketim için kullanılır. Bu kaynakların üretimden çekilip kamu ekonomisinde tutulması toplam üretimi olumsuz etkiler ve durgunluğa yol açar (Bozgeyik, 2004:51–52).

Klasik iktisadi görüşte, piyasa güçleri ve fiyat mekanizması sayesinde ekonomi tam bir dengededir. Yani, toplam talep ve toplam arz denge halindedir. Eğer ekonomide bir bozulma söz konusu olursa görünmez el yardımıyla ekonomi dengeye gelecektir. Ekonomideki bu tabii denge hali ekonomideki kaynakların, servetin ve gelirin optimum dağılımını sağlayacaktır. Böylece ekonomi büyüme ve gelişme gösterecektir (Mere, 2006; Tügen, 2005:323). Bütçe politikaları ile toplam üretimi etkilemekte mümkün olmayacaktır (Bozgeyik, 2004:53). Klasiklerin harcamaları kısmak istemelerinin bir

sebebi de kamu giderlerinin bir tüketim gibi görmeleri ve harcamaları milli geliri azaltıcı hatta yok edici olarak değerlendirmeleridir (Nadaroğlu, 1981:137).

Keynes'e göre kamu harcamaları arttığı zaman, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmakta ve kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olmaktadır. Sonuçta kamu harcamalarındaki değişme, milli gelir düzeyini değiştirecektir (Batırel, 120). Devlet harcamalarının veya tüketim giderlerinin aslında mili geliri artırdığını, bir kısım kamu giderlerinin ise sadece bir el değiştirme ve transfer niteliği taşıdığını fakat her iki durumda da bir israfın veya bir değer kaybının olmadığı belirtilmektedirler (Kaya, 2006:14).

Monetaristlere göre ise, maliye politikasının ekonomik istikrarı sağlama rolü oldukça sınırlıdır. Ayrıca bütçe politikalarının uygulanmasında idari gecikmeler söz konusudur. Bu sebeple, gerekli önlemler alınıp müdahaleler yapılanaya kadar ekonomi farklı bir konjoktüre girmiş olacaktır. Kamu harcama artışlarının özel kişi ve kuruluşlara tahvil satılarak finanse edilmesi de dışlama etkisi yaratacak ve kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki genişletici etkisini azaltacaktır (Tügen, 2005:342).

Rasyonelciler; harcamaların borçlanarak finanse edilmesi durumunda özel tüketim ve yatırım harcamalarında azalma olacağını toplam talepte ise değişme olmayacağını belirtmişlerdir. Sonuçta milli gelir değişmeyecektir. Harcamalar, vergilerle finanse edilirse emek arzı ve talebi azalacak uzun dönem de arz eğrisi sola kayacaktır. Bu nedenledir ki, rasyonelciler maliye politikasının uzun dönemde istihdam ve üretim üzerinde olumsuz etkiler yapacağını iddia eder. Rasyonel Beklentiler Teorisi, tıpkı Klasik iktisatçılar ve Monetaristler gibi devlet harcamalarındaki artışın özel tüketim ve yatırım harcamalarında veya ithalatta meydana gelecek bir azalma ile karşılanacağını kabul eder. Bu sebeple devlet harcamalarındaki bir artış, toplam talebi etkilemez. Dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyinde bir gelişme olmayacaktır (Savaş; 2000).

Arz iktisat yaklaşımına göre, ne devlet harcamaları ne de vergiler toplam talebe ve ekonomik faaliyetlere sanılan katkıyı yapmaktadırlar. Önemli olan toplam vergi gelirleri değil vergilerin tasarrufu, çalışmayı ve yatırımı teşvik edecek olması ve marjinal vergi oranlarıdır (Bozgeyik, 2004:60). Bütçe açıkları da; toplam gelir, arz ve

büyüme oranlarına ilişkin bir politika aracı değildirler. Geliri arttırmanın tek yolunun talebi arttırmak olmadığı arz cephesine ağırlık verilmesi gerektiğini savunurlar. Bu ise, vergi oranlarının indirilmesi ile mümkündür.

Devlet müdahalesinin olmadığı bir ortamda, vergi indirimleri özel sektör yatırımlarını arttıracak ve uzun dönemde sermaye birikimi ve kapasite oluşumu gerçekleşecek sonuçta yüksek büyüme hızına ulaşılacaktır (Bozgeyik, 2004:49). Vergiler yerine dış borçlanmaya ağırlık verilmesi ise, döviz rezervlerinin ve milli gelirin azalmasına iç borçlarda faizlerin artmasına ve üretimin düşmesine neden olacaktır (Dileyici, 2005:128–129).

Anayasal iktisat, bütçe açıklarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemekte olduğunu belirtmiştir. Çünkü açıkların finansmanı, dışlama etkisine yol açacak böylece özel yatırımların ve üretimin düşmesine sebebiyet verecektir. Bu da milli gelirdeki artışı ifade eden büyüme hızının yavaşlamasına yol açmaktadır (Dileyici, 2005:141). Bütçe açığının borçlanma ile finansmanı ise, yatırımları ve tasarrufları etkileyecektir. Ancak bu etkilenme reel üretim düzeyini değil sadece faiz haddini etkileyecektir. Ayrıca, piyasadaki fonlar özel kesimden kamu kesimine aktarılmış olacak ve kamu kesimi verimsiz olduğundan reel hâsıla azalabilecektir. Devlet, eğer milli geliri etkilemek istiyorsa emek arz ve talebini ve toplam üretimi değiştirecek önlemler almalıdır.

2.3. Bütçe Harcama Politikaları Kaynak ve Gelir Dağılımı İlişkisi

Ekonomik faktörlerin belirli bir dönem içerisinde üretime katılmaları sonucu yaratılan toplam katma değerden aldıkları paya “gelir” denir. Gelir dağılımı ise; bir ekonomide ortaya çıkan toplam gelirin fertler, topluluklar veya üretim faktörleri arasında dağıtılmasıdır. Ayrıca, ülkeler düzeyinde gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımıdır. Piyasaya bırakılmayacak kadar sosyal adalet içeren bir konudur. Gelir dağılımı, gelir farklılıkları, gelirler arasındaki değişikliklerin servet ve sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkileri de kaynak dağılımının ifadesidir (Bayramiç, 2006:6). Devletin gelirleri daha eşitlikçi bir düzeye sokma çabaları, gelirin yeniden dağılımı olarak adlandırılabilir. Bu amacı, gerçekleştirmek için devletin elinde gelir dağılımının fonksiyonunu ve büyüklüğünü etkileyebilecek çok sayıda araç bulunmaktadır.

Bir ekonomideki bütün kişiler yaşamları boyunca üretim sürecine emek, sermaye veya servetleriyle katılarak yaşamlarını sürdürmek için yeterli bir gelir sağlamak durumunda olmayabilirler. Hastalık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik gibi nedenlerle yeterli bir gelir elde edilemeyebilir ve yeterli servet stoklarına sahip olunamayabilir. Bu nedenle devlet, kendi kusurları olmaksızın geçimlerini tamamen ya da kısmen sağlayamayanların yeterli bir gelire kavuşmalarını mümkün kılan yeniden dağılım tedbirlerini almak zorundadır.

Bütçenin makro ekonomik işlevlerinden bir diğeri de gelir dağılımının en iyi şekilde olmasını sağlamaktır. Kamusal malların sağlanmasında piyasa mekanizmasının yetersizliğinden dolayı ekonomik kaynakların tahsisine müdahale edilmesidir. Gelir ve servet dağılımı üretim faktörlerinin dağılımı ile ilgilidir. Kazanma ve teşebbüs yeteneği, veraset yoluyla intikal eden servet dağılımı kişiler arasında gelir dağılımı, faktör miktarları ve piyasa tarafından bu faktörlere verilen fiyatlara bağımlıdır (Bozgeyik, 2004:19). Harcamalar ile hem üretim faktörlerinin kamu ve özel ekonomi arasındaki dağılımı hem de milli gelirin sektörler ve sosyal sınıflar arasındaki dağılımı yönlendirilebilir (Ceyhan, 1996:27).

Kamu ekonomik faaliyetleri, gelir dağılımını kamu hizmetlerinin aileler arasında paylaşımı, bütçeden yapılan gelir aktarmaları ve kamu düzenlemelerinin sebep olduğu gelir dağılımı değişikliği ile etkiler. Ekonomide, üretimden elde edilen değerlerin üretim faktörleri arasındaki dağılımı “fonksiyonel gelir dağılımı”dır. Ekonomik süreç içerisinde fonksiyonel gelir dağılımı ile ilk olarak ortaya çıkan gelir brüt gelirdir. Ekonomi teorisi brüt gelirle ilgilenir, buna faktör gelirlerinin dağılımı olan birincil dağılım da denilmektedir. İkincil dağılım ise, gelirin doğuşu ile kullanışı arasında geçen yeniden dağılımı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Bu nedenle, ikincil dağılım devletin araya girerek sosyal ve etik nedenlerle birincil dağılımı düzenlemesi anlamına gelir. Böylece devletin müdahalesi sonucu ortaya çıkan gelir dağılımı ikincil gelir dağılımı olarak adlandırılır ve birincil dağılıma göre daha eşitçi olduğu kabul edilir (Vikipedia, 2008).

Harcamaların gelir dağılımı üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Kamu gelirlerinin gelirin yeniden dağılımı sonucunda harcamalara nasıl dönüştürüldüğünün gelir dağılımı üzerinde olumlu ve olumsuz (faiz harcamaları) etkileri vardır (Ceyhan, 1996:54). Yani

devlet harcama yönüyle devreye girerek ekonomide üretim sonucunda ortaya çıkmış olan gelirin bölüşümünü iyileştirmeye çalışır. Devlet, gelirsiz kalan ya da yeterli derecede gelir elde edemeyen kişi ya da gruplara kamu maliyesi kanalını kullanarak ödemelerde bulunarak yeterli bir geçinmeyi mümkün kılabilir. Bu durumda devlet transfer harcamalarını finanse edebileceği şekilde ayarlayarak gelirin yeniden dağıtımı ile bu kişi ve gruplara transfer ödemeleri yapabilir (Haller, 1985:299). Transfer harcamaları gelir dağılımı üzerinde dolaysız etki yaparken, cari ve yatırım harcamaları gelir dağılımı üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olacaktır. Cari ve yatırım harcamaları ile daha çok toplumun düşük gelirli kesimlerinin faydalanabileceği faaliyetlerin arttırılması söz konusu etkiyi daha da fazla arttıracaktır (Eker, 2005:97).

Devlet, kamu harcamaları karşılığında mal ve hizmet satın almaktadır. Bu harcamalar toplam talep düzeyi üzerinde doğrudan etkide bulunmaktadır. Ekonomide durgunluk bulunduğu zamanlar transfer harcamaları kanalıyla gelir dağılımı üzerinde etkili olunabilir. Transfer harcamaları, ülkedeki gelir dağılımını etkilediğinden sonuçta ekonomideki kaynak dağılımını da etkilenmektedir. Transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri olumlu da olabilir olumsuzda. Eğer, transfer harcamalarında faiz ödemeleri ağırlıkta ise, devletin borçlanabileceği kişilerin yüksek gelirli kişiler olması dolayısıyla gelir dağılımının etkisi eşitsizliği arttırıcı yönde olacaktır. Buna karşılık transfer harcamaları sosyal güvenlik gibi daha düşük gelir seviyesinde yaşayan kesimleri destekliorsa gelir dağılımındaki etkisi eşitleyici yönde olacaktır.

Ancak, bu etki gerçek harcamaların etkisine göre daha küçüktür. Çünkü yapılan harcamaların bir kısmı kişiler tarafından tasarruf edilebilmektedir. Eğer yapılan harcamalardan yoksul bireyler faydalanırsa marjinal tüketime bağlı olarak toplam talep artacak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik azalacaktır. Tersini durum söz konusu olduğunda ise, (yüksek gelir grubundaki bireylerin faydalanması halinde) marjinal tasarruf oranına bağlı olarak toplam talep daha düşük olacak ve gelir dağılımındaki adaletsizlik artacaktır (Büyükerşen ve diğ., 1994:54).

2.3.1. İktisadi Yaklaşımlar ve Gelir Dağılımı

Klasikler, sınırlı devlet anlayışından yola çıkarak devletin ekonomik düzen içerisinde aktif olmasını istememişlerdir. Harcamaların; tarafsız olmasını yani bireylerin tüketim,

tasarruf ve yatırım kararlarında değişikliklere neden olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak, reel harcamalar belirli varsayımlar altında kıt kaynakların kamu kesimi ile özel kesim arasındaki dağılımını etkileyecektir. Harcamaların artması bireylerin elindeki kullanılabilir gelirin azalması sonucunu doğuracaktır. Klasik iktisatçılara göre, iktisadi denge görünmez bir el tarafından kendi kendine sağlanmakta ve devletin piyasaya herhangi bir müdahalesi söz konusu olmamalıdır. Çünkü bireyler kendi yararlarına hizmet ederlerken toplumun faydası da sağlanmış olacaktır.

Yapılan harcamalar sonuçta, devletin milli gelirden daha yüksek pay almasına bu nedenle bölüşülecek hâsılının küçülmesine neden olacağından hizmetlerden sağlanacak yarar göz ardı edilebilecektir. Klasik iktisadi görüşte, ekonomi tam bir dengededir ve ekonomideki bu tabii denge hali ekonomideki kaynakların, servetin ve gelirin optimum dağılımını sağlayacaktır. Klasik yaklaşımın öncüsü, A. Smith'e göre, devletin yapmış olduğu fiyat kontrolleri ve sübvansiyonlar kaynak dağılımını çarpıtacak bunun sonucunda devlet müdahalesi kaçınılmaz olacak ve sosyal kayıplar doğacaktır (Bozgeyik, 2004:51).

Keynesyen İktisatçılar, devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının genişletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. "Fonksiyonel Devlet Teorisi" çerçevesinde kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması, adil gelir ve servet dağılımının sağlanması, üzere devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Bu gibi problemlerle harcamaların ayarlanması ile mücadele edilebilecektir.

Keynesyen iktisatçılara göre, yoksullara yönelik olarak yapılan ayni ve nakdi tüm menfaat sağlayan yardımlar ve transfer harcamaları yoksulların refahını arttıracak ve gelir dağılımında iyileşmelere yol açacaktır. Bu etkinin sağlanabilmesi için, kamu harcamaların verimli kullanılması, harcamalardan yararlananların gerçek ihtiyaç sahibi olmaları ve harcamaların toplam üretim kapasitesini arttırıcı yönde kullanılması gerekmektedir (Bayramiç, 2006:144).

Monetaristlere göre, ekonomi kendi halinde istikrarlıdır ve istikrarı dışarıdan yapılan müdahaleler bozmaktadır. Makro ekonomik sorunların temelinde de yanlış uygulanan para politikaları yatmaktadır. Devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye

müdahale etmesi yanlış olacaktır. Eğer ekonomik sorunların giderilebilmesi için maliye politikası kullanılacaksa bu bütçenin harcamalar tarafı değil vergiler tarafı olmalıdır. Monetaristler, gelir dağılımının da içinde bulunduğu ekonomik sorunlara ilişkin olarak devleti bir taraf olarak istememekte ve para politikalarının doğru kullanılmasının toplumun refah düzeyi ile bağlantısı olduğu görüşünü benimsemektedirler.

Rasyonel beklentiler teorisi taraftarlarına göre; devlet, kamu harcamaları gibi araçları kullanarak gelir dağılımı üzerinde etkili olamaz. Fertler, kendi menfaatleri çerçevesinde devlet politikaları karşısında titizlikle durmakta ve devlet politikaları karşısında aktif bir tutum içerisindedirler. Ekonomide üretici ve tüketici olarak yer alan karar birimleri mevcut bilgileri en iyi şekilde değerlendirerek en doğru kararı vereceklerdir.

Arz yönlü iktisat teorisi, devletin ekonomik faaliyetlerle ekonomideki reel gelir düzeyini derhal etkileyeceği görüşünü reddeder. Devletin vergi politikalarını kullanarak yapacağı vergi indirimleri ile birçok ekonomik göstergenin iyileşmesinde etkili olacak ve toplumun refahı artacaktır.

Anayasal İktisatçılar ise, gelir dağılımına ilişkin hükümler ile gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesine ilişkin anayasal normların anayasa da belirlenmiş olması gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü ortaya çıkacak olan, bütçe açıkları gelir dağılımı üzerinde de olumsuz etkiler yapacaktır. Bu açıkların, iç borçlanmaya finansmanın da borçlanma karşılığında ödenen yüksek faizler gelir dağılımının devlete borç veren yüksek gelirli kişiler lehine bozulmasına yol açmaktadır. Ve bütçe açıklarının yol açtığı enflasyonda, gelir dağılımını bozucu etki yapar. Eğer, ücretli kesim üzerinde ağır olan vergiler arttırılarak tüketim deki açıkların vergilerle karşılanması durumu seçilirse bu durum gelir düzeyi üzerinde daha da bozucu etki yapacaktır (Dileyici, 2005:141).

BÖLÜM 3: 2003–2007 DÖNEMİ BÜTÇE HARCAMA POLİTİKALARININ MAKRO EKONOMİK DENGELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE UYGULAMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikaları ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu kısımda, 2003–2007 döneminde dünyada ve Türkiye’de ki ekonomik panorama çerçevesinde öngörülen bütçe hedefleri ve bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için uygulanan bütçe harcama politikalarının sonuçlarına yer verilecektir.

3.1.1. 2003–2007 Döneminde Dünyada ve Türkiye’de Genel Ekonomik Durum

Geleceğe ilişkin öngörüler ve beklentileri içeren bütçeler, dünyada yaşanan gelişmelerin ve ülkenin içinde bulunduğu koşulların çerçevesinde şekillenirler. Bu gerçek çerçevesinde, 2003–2007 dönemi bütçelerinin hazırlanmış olduğu dönemde dünya’da ve Türkiye’de hâkim olan makro ekonomik görünüm hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1.1. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler

2001 yılında yaşanan ve bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik yavaşlama sürecinin ardından 2003 yılında küresel ekonomik faaliyetler canlanmış, dünya ekonomisinde büyüme hızları hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkeler için artmıştır. Özellikle 2003 yılının ikinci yarısından itibaren gösterilen performansla son 30 yılın en yüksek büyüme hızına ulaşılırken tutarlı makro ekonomik politikaların izlendiği, firma karlılıklarının arttığı, hisse senedi ve konut fiyatlarındaki yükselmenin servet artırıcı etkilerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Küresel canlanma genel anlamda yaygınlık gösterirken, ABD’nin belirleyici olduğu bu sürece başta Çin ve Japonya olmak üzere Asya ülkeleri önemli katkı sağlamışlarken Çin, Hindistan ve Rusya dünya ortalamasının üzerinde büyümüşlerdir. Latin Amerika ve diğer yükselen ekonomilerde hızlı bir toparlanma yaşanırken, Afrika’da da beklentilerin iyileştiği gözlenmiş, Euro alanında da canlanmanın hız kazandığı dikkati çekmekle birlikte bu iyileşmenin yeterince güçlü olmadığı ülkeler arasında farklılıklar gösterdiği ve Almanya başta

olmak üzere bazı ülkelerde büyümenin büyük ölçüde dış talebe bağlı olarak gerçekleştiği gözlenmiştir.

Hızlı büyümenin ve artan ürün fiyatlarının sonucunda enflasyonun gelişmiş ülkelerde 2003 yılı ortasından itibaren yeniden yükselişe geçtiği, varlık fiyatlarındaki artışlar ve yüksek karlılık oranlarının katkısıyla bütçe dengelerinde iyileşmeler görüldüğü, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki hızlı düşüşün ise sürdüğü ifade edilmiştir (DPT, 2004:9–13; SGB 2006:153–156).

Tablo 1. 2003–2007 Dönemi Dünya Ekonomisi Temel Göstergeleri (yıllık yüzde değişme)

	2003	2004	2005	2006	2007(1)
Dünya Üretimi	4.0	5.3	4.8	5.4	5,2
—Gelişmiş Ekonomiler ⁵	1.9	3.2	2.5	2.9	2,5
—Gelişmekte olan Ekonomiler ⁶	6.5	7.7	7.5	8.1	8,1
Dünya Ticaret Hacmi					
—Gelişmiş Ekonomiler	4,1	9,1	6,1	7,4	4,3
—Gelişmekte olan Ekonomiler	11,1	16,4	12,1	14,9	12,5
Tüketici Fiyatları					
—Gelişmiş Ekonomiler	1,8	2,0	2,3	2,3	2,1
—Gelişmekte olan Ekonomiler	6,0	5,6	5,2	5,1	5,9
İşsizlik Oranı					
—Gelişmiş Ekonomiler	7,4	6,3	6,0	5,6	5,3
—Euro Alanı ⁷	8,7	8,9	8,6	7,8	6,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

(1) Tahmin

2003–2007 döneminde dünya üretimi yıllık ortalama olarak yüzde 4,9, gelişmiş ekonomiler yüzde 2,6, gelişmekte olan ekonomiler ise yüzde 7,5 oranında büyüme sergilemişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere nazaran dünya üretimine katkı bakımından daha ön planda yer almışlardır. Dünya ticaret hacmi; gelişmiş ekonomiler için yıllık ortalama olarak yüzde 6,2, gelişmekte olan ekonomiler için ise yüzde 13,4 oranında artmıştır. Dünya ticaret hacminde de gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin üzerinde bir performans sergilemişlerdir.

Tüketici fiyatları; gelişmiş ekonomiler için yıllık ortalama olarak yüzde 2,1, gelişmekte olan ekonomiler için ise yüzde 5,5 oranında olurken işsizlik oranı; gelişmiş

⁵ ABD, Euro Bölgesi, Japonya, Almanya

⁶ Afrika, Orta ve Doğu Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu

⁷ Belçika, Almanya, Yunanistan, Fransa, İspanya, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Finlandiya.

ekonomilerde yıllık ortalama olarak yüzde 6,1, Euro alanında ise yüzde 8,1 olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılında; enerji fiyatlarında önemli artışlar yaşanarak emtia fiyatları yükselişe geçmiş, küresel piyasalardaki risk algılamaları artmış, sermaye hareketlerinde dalgalanmalar yaşanmış ve enflasyon riski uluslararası boyutta önem kazanmıştır. Dünya ekonomisi bu yüksek petrol fiyatlarından olumsuz etkilenmiş ve yılın ikinci yarısında daha düşük bir büyüme göstermiştir. ABD ekonomisi beklentilerin üstünde büyürken, Euro bölgesinde net ihracatın büyümeye katkısının negatife dönüşmesi ile büyüme hızı yavaşlamış ama yinede önceki yıla göre büyüme hızını arttırmıştır. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler ise yüksek bir büyüme performansı sergilemişlerdir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda bütçe açıkları azalırken, kamu borçları yüksek seviyelerini korumaya ve küresel cari işlemler dengesizliği artmaya devam etmiştir. Özellikle, ABD’de doların değer kaybı ve güçlü iç talep sonucunda cari işlemler açığı rekor seviyeye ulaşırken, petrol ihracatçısı ülkelerde cari işlemler fazlası artmıştır (SGB, 2005:169–170; 2006:7).

2005 yılında dünya ekonomisinde; yükselen emtia fiyatları uygulanan sıkı para politikaları ve özellikle kapasite artışında sınıra gelinmesi (BUMKO, 2006:4) artan petrol fiyatları, doğal afetler ve siyasi gerginlikler dolayısıyla büyüme trendi düşüğe geçmiştir. Dünya ekonomisinin ticarete yakaladığı hızlı performans 2005 yılında sürmemiş, ABD ve petrol ihracatçısı bazı ülkelerde cari açıklar artmaya devam etmiş, küresel yüksek büyümeye bağlı olarak düşen atıl kapasitelerin ve artan petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskıları neticesinde enflasyon oranları hedeflerin üstüne çıkmıştır. Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkelerdeki dış borç miktarı artmış, Gelişmiş ekonomilere sermaye girişi azalmış ve bir önceki yıla göre yüksek büyüme hızları yavaşlamıştır (SGB, 2006:153–172).

2006 yılının ilk yarısında çeşitli ülkeler ve ülke gruplarında beklentiler düzeyinde büyüme gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelere bakıldığında; büyümenin ABD ekonomisinde özellikle 2006 yılının ilk çeyreğinde yüksek bir hıza ulaştığı, Euro alanında ivme kazandığı, Japonya’da hızını koruduğu, Yükselen piyasa ekonomileri ve diğer gelişmekte olan ülkelerin ise küresel mali piyasalarda yaşanan güçlüklerle karşın yüksek düzeyde seyreden temel ürün fiyatlarının katkısıyla büyüme yönünden başarılı

bir performans ortaya koydukları görülmüştür. Büyük ekonomiler arasındaki yüksek oranlı cari işlem dengesizlikleri sorunu önemini korurken emtia fiyatlarındaki yükselme eğilimi enflasyonist baskılara neden olmuştur. Varlık fiyatlarındaki artışlar ve yüksek karlılık oranlarının katkısıyla bütçe dengelerinde iyileşmeler görülmüştür (DPT, 2005: 6–9; SGB, 2006:153–156).

2007 yılında ise; gelişmiş ülkeler yönünden Euro bölgesi ve Japonya’da yılın ikinci çeyreğinde büyümenin yavaşladığı, ABD’de de konut sektöründeki daralmanın ekonomiyi olumsuz etkilemeye devam ettiği, Yükselen piyasa ekonomilerin de Çin ve Hindistan’ın yine ilk sıralarda yer aldığı, Rusya’da ise büyüme hızının yüksek bir ivme yakaladığı gözlenmiştir. 2006 yılında petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak dünya genelinde azalan enflasyonist baskıların 2007’de gelişmiş ülkelerde denetim altında tutulduğu ancak gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, artan enerji ve gıda fiyatları nedeniyle yükseldiği ifade edilmiştir (DPT, 2007:6–8).

3.1.1.2. Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler

2003 yılı bütçe sunumunda; 2001 yılında yaşanan bankacılık krizi, belirsizlikler, sabit kur uygulamasının terk edilmesi, işsizliğin, faizlerin ve enflasyonun artması sonucu ekonomide tarihi bir küçülmenin yaşandığı vurgulanmıştır. 2002 yılında ise; seçim ekonomisi uygulanması dolayısıyla bütçe ve faiz dışı fazla hedeflerinin tutturulamadığı, işsizliğin artmaya devam ettiği, maliye politikalarında sapmalar ve iç talepte durgunluk yaşanmasına rağmen büyük oranda stoktan ve ihracattan kaynaklanan bir büyüme yaşandığı ancak ekonomide istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyümenin yakalanamadığı ifade edilmiştir.

2003 yılı bütçe hedefleri belirlenirken Türkiye ekonomisinin temel makro ekonomik göstergeler açısından içinde bulunduğu durum bütçe gerekçelerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

- Ekonomide istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme yakalanamamış, hedeflenen büyüme hızının ancak yarısına ulaşılabilmiştir.
- Enflasyon yüksek düzeyde seyretmeye devam etmiş ve yıllık fiyat artışları istikrarlı bir eğilim göstermemiştir.

- Bütçe ve faiz dışı fazla hedefleri tutturulamamıştır.
- İşsizlik artmaya devam etmiştir.
- Devlet giderlerindeki artış hızı gelirlerin artış hızının üzerinde gerçekleşmiş, borç faiz ödemelerinde yüzde 26,3 artış yaşanmış ve bir dönem toplanan vergiler ödenen faizleri dahi karşılayamamıştır.
- 2002 yılı sonu itibarıyla, konsolide bütçe bazında 92 milyar dolar iç borç ve 57 milyar dolar dış borç olmak üzere toplam 149 milyar dolar tutarında borç stoku ve 37 milyar dolar faiz tutarı devralınmıştır.
- 2001 yılında ülkede 14,2 milyar dolar sermaye çıkışı, 2002 yılında ise 2 milyar dolar sermaye girişi yaşanmıştır.
- 2001 yılında 30,2 milyar dolar olan Uluslararası rezervler, 2002 yılında 38 milyar dolara yükselmiştir.
- Tüketim harcamaları yüzde 2,4 oranında artış gösterirken, kamu sabit sermaye yatırımları 0,8 oranında gerilemiştir.
- İhracat yüzde 14,1, ithalat ise yüzde 23,7 oranında artmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 69,8'e düşmüştür. Dış ticaret açığı yüzde 53,4 oranında artarak, cari işlemler dengesi 1,5 milyar dolar açık vermiştir (BUMKO, 2002:7–14; SGB, 2003:3–4).

Bu durumda, 2003 yılına girilirken 2002 yılının 2001 yılına nazaran bir nevi toparlanma yılı olduğu söylenebilir. Sermaye girişinin ve uluslararası rezervlerin artmasıyla beraber tüketim harcamalarında artış gözlemlenmiştir. Ancak, borç faiz ödemelerindeki artış ve iç borcun dış borçtan daha fazla artarak ilerlemesi sonucu devam eden toplam borç yapısındaki süreç devam etmiştir. İhracattaki gelişmeler olumlu olarak değerlendirilse de ithalatın ihracattan daha yüksek oranda artarak gerçekleşmesi sonucu dış ticaret dengesindeki açık artmaya devam etmiştir.

3.1.2. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikaları ve Hedefleri

2003–2007 dönemlerindeki bütçeler mali disiplin anlayışı çerçevesinde hazırlanmışlardır. Bu dönemde maliye politikalarının hedefi, önemli oranda faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunun azaltılması ve çevirebilirliğinin sağlanması için harcama disiplini sağlayan, gelir arttıran tedbirleri ve uygulamaları hayata geçirmek olurken dönem bütçelerinin vizyonu; ekonomik istikrarı sağlamış, sürdürülebilir kalkınma ortamını yakalamış, ekonomik refahın nimetlerini adaletle dağıtan, yoksulluk ve yolsuzlukla en etkili şekilde mücadele etmek olarak belirlenmiştir.

2006 yılı bütçesi bu dönemde devletin ilk çok yıllık bütçesi olma özelliğine sahiptir. Mali disiplin anlayışını daha geniş bir alana yayarak güçlendiren ve beraberinde maliye politikası ile ilgili kararsızlıkları ortadan kaldırarak sağlıklı karar alınmasında etkinliğin sağlanması amaçlanmıştır.

2003–2007 dönemi bütçe gerekçelerinde ve hükümetin ekonomik programında, çalışmamızda ele alınan makro göstergelerle ilgili ifade edilen bütçe hedefleri:

- Kamu kesiminin mali piyasalar üzerindeki yükünü azaltarak özel sermaye yatırımları ve özel tüketimden kaynaklanan ekonomik bir büyümenin sağlanması ve bu sürecinin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi,
- Reel faiz oranlarının hızla makul düzeylere çekilip üretim, yatırım, ihracat ve istihdamın artırılmasıyla birlikte arzulanan yüksek büyüme ve düşük enflasyonun bir arada yaşanması,
- Adil bir gelir dağılımının sağlanarak, yolsuzluğun ve yoksulluğun giderilmesi, dar gelirli ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştırmayı ve mutlak yoksulluğu gidermeyi amaçlayan ekonomik ve sosyal politikalar geliştirilerek, transfer sisteminin yoksullar ve yoksullaşma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak şekilde bir yapıya kavuşturulması,
- Enflasyonun tek haneli rakamlara indirilerek bu durumun kalıcı kılınması,

- Yatırım, üretim ve ihracat artışlarıyla istihdamın arttırılarak işsizliğin önüne geçilmesi,
- İhracatta sürekli ve kalıcı artış sağlanması,
- Cari açığı sürdürülebilir seviyelerde tutarak finansmanının sağlam kaynaklarla temin edilebilmesi,
- Mali disiplini sağlayarak borç stokunu makul seviyeye indirmek ve makro ekonomik istikrarı koruyacak faiz dışı fazlayı vererek kamu borç stokunu düşürmek,
- Konsolide bütçe harcamalarının ve borç faizi ödemelerinin GSMH'ya oranlarının düşürülmesi,

olarak belirlenmiş ve yol haritası bu hedefler doğrultusunda çizilmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan bütçe harcama politikalarını ise genel hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kamu harcamalarının artışı kontrol altında tutularak harcamalarda israfı ve verimsiz harcamaları önlemeye yönelik tedbirlerin alınması, kamu idarelerine ödenek üstü harcama yapılması imkânının kısıtlanması,
- Kamu kaynaklarının kullanımında verimlilik, etkinlik ve tasarrufun sağlanması, bu bağlamda yedek ödenekten yapılacak aktarmalara belirli sınırlamalar getirilmesi ödenek şartı aranmadan ödeme yapılan kalemler için ödenek konulması ve konsolide bütçeli kuruluşlara başlangıç ödeneklerini bir sonraki yıla devretme imkânının getirilmesi,
- Bakanlık sayısının azaltılması, mali bakımdan kaynak israfı ve usulsüzlüklere sebep olan katma bütçelerin varlığına son verilmesi,
- Kadroların ve personel ödeneklerinin kullanımında disiplini sağlayacak düzenlemelere yer verilmesi,

- Çok zorunlu haller dışında mevcut kamu hizmet binalarının büyük bakım ve onarımları için harcama ve taşıt alımı yapılmaması, verimli olmayan gayri iktisadi yatırımların durdurulması ve dış kredi kullanılmaması,
- Savurganlığın önlenmesi için Sayıştay'ın güçlendirilerek, denetim kapsamının genişletilmesi (BUMKO, 2003–2007; DPT, 2004–2007; Arslan, 2007:12),

öngörülere çerçevesinde 2003–2007 dönemi makroekonomik büyüklükleri;

	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH	354,6	419,7	480,9	539,9	631,4
Büyüme Oranı (%)	5	5	5	5	5
GSMH Deflatör (%)	24,4	11,9	8	6	7
ÜFE (TEFE) (yılsonu) (%)	17,4	12	8	5	4
TÜFE (yılsonu) (%)	20	12	8	5	4
İHRACAT (Milyon \$)	39,4	51,5	71	79	95
İTHALAT (Milyon \$)	55,6	75	104	124,4	149,7

Konsolide bütçe içerisinde;

	2003	2004	2005	2006	2007
Giderler	145,9	160,9	155,6	157,3	205
— Personel Giderleri	29,5	35,3	31,9	35,6	43,7
— Diğer Cari Giderler	9,3	9,9	-	-	-
— Yatırım Giderleri	8,0	7,6	10,1	-	-
— Cari Transferler (Transferler)	99,1 ⁸	108,2 ⁹	32,5 ¹⁰	37,4 ¹¹	60,9 ¹²

⁸ Borç Faiz Ödemelerine; 65,5 katrilyon, Kamu iktisadi teşebbüslerine 1,9 katrilyon, Vergi iadelerine 6,8 katrilyon, Sosyal güvenlik kurumlarına 14,9 katrilyon, Tarımsal destekleme ödemelerine 2,5 katrilyon.

⁹ Borç Faiz Ödemelerine; 66,2 katrilyon, Kamu iktisadi teşebbüslerine 1,5 katrilyon, Vergi iadelerine 11,4 katrilyon, Sosyal güvenlik kurumlarına 16 katrilyon, Tarımsal destekleme ödemelerine 3,7 katrilyon, Kuruluş transferlerine 3,7 katrilyon.

¹⁰ Kamu İktisadi Teşebbüslerine sermaye desteği 0,9 milyar, Kamu İktisadi Teşebbüsleri görev zararlarına 0,5 milyar, Sosyal güvenlik kurumlarına 22,0 milyar, Tarımsal destekleme ödemelerine 3,5 milyar, Emeklilere vergi iadelerine 1,3 milyar, Kredi Yurtlar Kurumuna 1,2 milyar, İhracatı teşvik için 0,4 milyar Ytl.

¹¹ Sosyal güvenlik kurumlarına 23,3 milyar, Tarımsal destekleme ödemelerine 4,0 milyar, Sağlık Harcamalarına 4,0 milyar, Kamu İktisadi Teşebbüslerine sermaye desteği olarak 1,9 milyar, Kamu İktisadi Teşebbüsleri görev zararlarına 0,6 milyar, Emeklilere vergi iadelerine 1,5 milyar, Kredi Yurtlar Kurumuna 1,2 milyar Ytl.

¹² Sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerine 31,6, Mahalli idare ve fon paylarına 17, Tarımsal destekleme ödemelerine 5,3, Kamu İktisadi Teşebbüslerine sermaye desteği 1,4, Öğrenim Kredilerine 1,1 milyar Ytl.

	2003	2004	2005	2006	2007
Sos. Güv. Dev. Primleri	-	-	4,3	4,9	10,1
Mal ve Hizmet Alımları	-	-	14,4	15,9	15,6
Faiz Giderleri	-	-	56,4	46,3	52,9
Sermaye Transferleri	-	-	1,1	2,2	3,6
Sermaye Giderleri	-	-	-	10,7	12,1
Borç Verme	-	-	2,8	3,3	3,7
Yedek denekler	-	-	2,1	1	2,4
Faiz Dışı Fazla	-	19,8	27,3	33,0	36,1
Gelirler	100,8	114,5	126,5	144,1	188,2
Bütçe Açığı	45,2	46,4	29,1	13,2	16,8

olarak belirlenmiştir. Bu tablolarda da yer alan: 2003 ve 2004 yılı GSMH ve konsolide bütçe değerleri katrilyon TL, 2005–2007 dönemi GSMH ve konsolide bütçe değerleri milyar YTL olarak okunmalıdır. 2005 yılı bütçesi Yeni Türk Lirasıyla hazırlanan ilk bütçedir. Ayrıca, ‘‘Konsolide Bütçe’’ uygulamasından analitik bütçe sınıflandırmasına göre oluşturulan ‘‘Merkezi Yönetim Bütçesi’’ uygulamasına geçilmiştir. Böylece, merkezi yönetim içinde yer alan fakat bütçe dışında kaynak kullanan kamu idareleri, düzenleyici ve denetleyici kurumlarda bütçeye dhil edilerek Merkezi yönetim bütçesi; genel bte¹³, özel bte¹⁴ ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar¹⁵ın bütçe toplamından oluŐturulmuŐtur.

3.1.3. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcamalarının Uygulama Sonuçları

Tablo 2’de incelediğimiz yıllara ait bütçelerin harcama, gelir ve açıkları; Tablo 3’de ise bütçe harcama, gelir ve açıklarının GSMH’ya oranları, Tablo 4’te ise bütçe harcama, gelir ve açıklarının bütçe içerisindeki payları yıllar itibarıyla gösterilmiştir.

¹³ Devlet tüzel kiŐiliĐine sahip kamu idareleridir.

¹⁴ Bakanlıklara bağlı veya kamu hizmetlerini yürütmek amacıyla kurulan gelir tahsis edebilen ve harcama yetkisine sahip, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen kamu idareleridir.

¹⁵ özel kanunlarla kurulan kurum veya üst kurul Şeklinde oluşturulan kurumlardır.

Tablo 2. 2003–2007 Dönemi Merk. Yönetim Bütçe Büyüklükleri (Milyon Ytl)

	2003	2004	2005	2006	2007
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları	141,248	152,093	159,687	178,126	203,501
Faiz Hariç Bütçe Harcamaları	82,721	95,601	114,007	132,163	154,769
I. Personel ve Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	28.833	33.663	37.389	42.887	49.356
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	11.874	13.604	15.186	19.001	22.154
—Sağlık Giderleri	2.690	3.101	4.033	5.350	6.624
—Diğer Mal ve Hiz. Alım Gid.	9.185	10.504	11.153	13.651	15.530
III. Cari Transferler	31.429	36.306	45.871	49.851	63.249
—Kit Görev Zararı	1.004	381	580	711	700
—Sosyal Güv. Kur. Transferler	15.922	19.333	23.762	23.518	33.063
—Tarımsal Dest. Ödemeleri	2.805	3.084	3.707	4.747	5.555
—Mahalli İdare ve Fon Payları	7.108	10.448	12.819	14.124	17.158
—Diğer Cari Transferler	4.590	3.060	5.002	6.752	6.773
IV. Sermaye Giderleri	7.888	8.265	10.340	12.098	12.915
V. Sermaye Transferleri	92	465	1.384	2.637	3.543
VI. Borç Verme	2.604	3.298	3.838	5.689	3.552
—KİT Sermaye	877	949	891	3.862	1.611
—Risk Hesabı	925	485	200	240	252
—Diğer	802	1.864	2.747	1.587	1.689
VII. Yedek Ödenekleri	-	-	-	-	-
VIII. Faiz Harcamaları	58.527	56.491	45.680	45.963	48.732
Merk. Yönetim Bütçe Gelirleri	101,037	122,919	152,784	173,483	189,617
I. Vergi Gelirleri	82.484	100.342	119.627	137.560	152.832
II. Vergi Dışı Gelirler	18.553	22.577	33.157	35.924	36.786
M.Y.Bütçe Gelir/Bütçe Harc.(%)	71.5	80.8	95.6	97.3	93.1
Bütçe Dengesi	—40,210	—29,173	—6,903	—4,643	—13,883
Faiz Dışı Bütçe Fazlası	18.317	27.318	38.777	41.320	34.848

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3. 2003–2007 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin GSMH’ ya Oranları (%)**Tablo 4. 2003–2007 Dönemi Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerinin Bütçe İçerisindeki Payları (%)**

	Tablo 3					Tablo 4				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları	31.1	27.2	24.6	23.5	23.8	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Faiz Hariç Bütçe Harcamaları	18.2	17.1	17.6	17.4	18.1	58.6	62.9	71.4	74.2	76.1
I. Personel ve Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	6,3	6,0	5,8	5,7	5,8	20.4	22.1	23.4	24.1	24.3
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2,6	2,4	2,3	2,5	2,6	8.4	8.9	9.5	10.7	10.9
—Sağlık Giderleri	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1.9	2.0	2.5	3.0	3,3
—Diğer Mal ve Hiz. Alım Gid.	2.0	1,9	1,7	1.8	1.8	6,5	6,9	7,0	7,7	7,6
III. Cari Transferler	6,9	6,5	7,1	6,6	7,4	22.3	23.9	28.7	28.0	31.1
—Kit Görev Zararı	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.7	0.3	0.4	0.4	0.3
—Sosyal Güv. Kur. Transferler	3.5	3.5	3.7	3.1	3.9	11.3	12.7	14.9	13.2	16.2
—Tarımsal Dest. Ödemeleri	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	2.0	2.0	2.3	2.7	2.7
—Mahalli İdare ve Fon Payları	1.6	1.9	2.0	1.9	2.0	5.0	6.9	8.0	7.9	8.4
—Diğer Cari Transferler	1.0	0.5	0.8	0.9	0.8	3.2	2.0	3.1	3.8	3.3
IV. Sermaye Giderleri	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5	5.6	5.4	6.5	6.8	6.3
V. Sermaye Transferleri	0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0.1	0.3	0.9	1.5	1.7
VI. Borç Verme	0,6	0,6	0,6	0,8	0,4	1.8	2.2	2.4	3.2	1.7
—KİT Sermaye	0,2	0,2	0,1	0,5	0,2	0,6	0,6	0,6	2,2	0,8
—Risk Hesabı	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,7	0,3	0,1	0,1	0,1
—Diğer	0,2	0,3	0,4	0,2	0,2	0,6	1,2	1,7	0,9	0,8
VII. Yedek Ödenekleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
VIII. Faiz Harcamaları	12,9	10,1	7,0	6,1	5,7	41.4	37.1	28.6	25.8	23.9
Merk. Yönetim Bütçe Gelirleri	22.2	22.0	23.5	22.9	22.1	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
I. Vergi Gelirleri	18.1	17,9	18.4	18.1	17.8	81.6	81.6	78.3	79.3	80.6
II. Vergi Dışı Gelirler	4.1	4.0	5.1	4.7	4.3	18.4	18.4	21.7	20.7	19.4
Bütçe Dengesi	—8.8	—5.2	—1.1	—0.6	—1.6					
Faiz Dışı Bütçe Fazlası	4.0	4.9	6.0	5.4	4.1					

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.1.3.1. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları

Merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar: Mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeler, işsizlik sigortası fonu ve KİT'ler olarak kamu kesimini oluşturmaktadırlar (DPT, 2007). Bu kurum ve kuruluşların yapmış oldukları harcamaları ifade eden Merkezi yönetim bütçe harcamaları beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 11,2 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 18 ile gerçekleştirilmiştir. 2003–2007 dönemi içerisinde dikkati çeken nokta kamu harcamalarındaki artışların, (2003:18;2004:7,6;2005:4,9;2006:11,5;2007:14,2) 2006 ve 2007 yılları hariç ilgili yılların ortalama enflasyon değerlerinin (2003:25,6; 2004:11,1;2005:5,9;2006:9,3;2007:6,3) altında gerçekleşmiş olmasıdır.

BUMKO tarafından açıklanan bütçe harcama rakamlarında: 1991–2002 arası dönemde kamu harcamaları artış oranlarının (1991:93,7;1992:70,2;1993:117,6;1994:84,0;1995:91,1;1996:129,7;1997:103,2;1998:94,0;1999:79,9;2000:66,3;2001:72,5;2002:43,6) 1994 ve 2002 yılları hariç ilgili yılların ortalama enflasyon değerlerinin (1991:55,3;1992:62,1;1993:58,4;1994:120,7;1995:88,5;1996:75,9;1997:81,8;1998:71,8;1999:53,1;2000:51,4;2001:61,6;2002:50,1) oldukça üzerinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu gerçekleşme sonuçları çalışma dönemimiz olan 2003–2007 aralığında kamu harcamalarındaki ivmede ciddi bir azalışın gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir.

İnceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında GSMH içerisinde Merkezi yönetim bütçe harcamaları 34,1'lik bir paya sahipken beş yıllık dönem içerisinde ortalama olarak 2 puanlık bir azalma ile 2007 yılında 23,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde Merkezi yönetim bütçe harcamalarının artmasına karşılık GSMH içerisindeki paylar düşmüştür. Bu durumda, hem harcamalarda yapılan tasarrufların hem de GSMH'da ki büyümenin etkisi vardır. GSMH'da ki büyüme harcamalardaki artışı tolere etmiştir.

Öngörülen bütçe harcamaları açısından ise; 2003, 2004 ve 2007 yılların da hedeflenen rakamların altında gerçekleşmeler yaşanırken 2005 ve 2006 yıllarında hedeflenen harcamaların üzerine çıkmıştır. En fazla sapmanın 2006 yılı harcamalarında olduğu görülmektedir.

Merkezi bütçe harcamalarındaki genel durum, dönem içerisinde uygulanan harcama politikalarının bir politika aracı olarak kullanılabilme etkinliğinin görece etkisini yitirdiğini ve genel ekonomi içerisinde ki payının düşme trendinde olduğunu göstermiştir. Bu açıdan inceleme dönemi içerisindeki harcama politikalarının, keynesyen iktisadi görüşün aksine klasik iktisadi görüş ve bu iktisadi görüşe yakın olan diğer iktisadi yaklaşımların görüşlerini (Monetarist, Arz İktisadi, Anayasal İktisat, Rasyonel İktisat) destekleyecek şekilde gelişim gösterdiği görülmüştür.

3.1.3.2. Faiz Hariç Bütçe Harcamaları

Faiz hariç bütçe harcamaları; personel ve sosyal güvenlik kurumları devlet primi giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, cari transferler, sermaye giderleri, sermaye transferleri, borç verme ve yedek ödeneklerden oluşur.

Faiz Hariç Bütçe Harcamaları beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 17,9 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 21,8 ile gerçekleştirilmiştir. Faiz hariç bütçe harcamalarındaki artışa paralel olarak bütçe içerisindeki pay inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılın da, 56,8 iken bu dönem içerisinde ortalama olarak 3,9 puanlık bir artış ile 2007 yılı sonunda yüzde 76,1 olarak gerçekleşmiştir.

Bütçe harcamaları içerisindeki faiz hariç bütçe harcamaları lehine bir genişleme söz konusudur. Bu gelişmelerin karşılığında ise 2002 yılın da GSMH'nın yüzde 19,4'ü olan faiz hariç bütçe harcamaları ortalama olarak 0,4 puanlık bir azalma ile 2007 yılı sonunda yüzde 18,1 olarak gerçekleşmiştir. Harcamalarla beraber GSMH'nın da artış göstermesi faiz hariç bütçe harcamalarının GSMH'da ki payının artmasını engellemiştir.

3.1.3.3. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri

Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri; kamu personeli ile kamu personeli olmasa bile bunlar gibi çalıştırılan veya hizmetinden faydalanan

kişilere veya diğerlerine bordroya dayalı olarak nakden yapılan ödemeleri ve devletin işveren sıfatıyla ödediği sosyal güvenlik katkı paylarını kapsamaktadır (BUMKO, 2007).

Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri, beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 17,7 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 31,3 ile gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 18,4 olan Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderlerinin bütçe içerisindeki payı ortalama olarak 1,1 puanlık bir artış ile 2007 yılı sonunda yüzde 24,3 olarak gerçekleşmiştir. GSMH oranındaki büyümenin etkisiyle GSMH içerisindeki payı ise ortalama olarak 0,1 puanlık azalış göstermiş ve 2002 yılında yüzde 6,3 olan bu oran 2007 yılı sonunda yüzde 5,8 olarak gerçekleşmiştir.

Öngörülen personel ve sosyal güvenlik kurumları devlet primi giderleri açısından ise; 2003, 2004 ve 2007 yılların da hedeflenen rakamların altında gerçekleşmeler yaşanırken 2005 ve 2006 yıllarında hedeflenen harcamaların üzerine çıkmıştır.

3.1.3.4. Mal ve Hizmet Alım Giderleri

Mal ve Hizmet Alım Giderleri; faturalı olarak veya ilgili mevzuatına uygun şekilde belgelendirilerek alınan mal ve hizmet bedellerini kapsamaktadır. Sağlık giderleri ve diğer mal ve hizmet alım giderlerinin toplamından oluşmaktadır (BUMKO, 2007).

Mal ve Hizmet Alım Giderleri, beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 15,6 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2005 yılı bütçesinden 2006 yılı bütçesine geçişte yüzde 25,1 ile gerçekleştirilmiştir. Sağlık giderleri harcamaları yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 24,5, diğer mal ve hizmetler ise yüzde 13,0 oranında artmıştır.

Bu gelişmeler doğrultusunda Mal ve Hizmet Alım Giderlerinin inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 8,9 olan bütçe içerisindeki payı ortalama olarak 0,4 puanlık bir artış ile 2007 yılı sonunda yüzde 10,9 olmuştur. Bu artışta sağlık giderlerindeki artışın katkısı

baskın olmuştur. GSMH içerisindeki pay ise sağlık giderleri açısından artmış diğer mal ve hizmet alım giderleri açısından ortalama olarak azalmıştır. Diğer mal ve hizmetlerdeki azalışın sağlık giderlerinde ki artıştan daha fazla olması sebebiyle mal ve hizmet alımlarının ortalama değeri azalış yönünde olmuş ve 2002 yılında yüzde 3,0 olan bu oran 2007 yılı sonunda yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir.

Öngörülen mal ve hizmet giderleri açısından ise; 2003 ve 2004 yıllarını bütçe tekniğinde yaşanan değişiklik sebebiyle karşılaştıramamaktayız. Ancak, 2005–2007 aralığındaki mal ve hizmet alım giderleri hedeflenen rakamların üzerinde gerçekleşmiştir.

3.1.3.5. Cari Transferler

Cari transferler; Sermaye birikimi hedeflemeyen ve cari nitelikli mal ve hizmet alımını finanse etmek amacıyla karşılıksız olarak yapılan ödemelerdir (BUMKO, 2007).

Kit görev zararı, sosyal güvelik kurumları transferleri, tarımsal destekleme ödemeleri, mahalli idare ve fon payları ve diğer cari transferlerin harcama toplamından oluşan cari transferler harcamaları beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 20,1 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2006 yılı bütçesinden 2007 yılı bütçesine geçişte yüzde 26,8 ile gerçekleştirilmiştir.

Kendi içlerinde ise: Kit Görev Zararı ortalama olarak yüzde 8,5; Sosyal Güvelik Kurumları Transferleri yüzde 25,1; Tarımsal Destekleme Ödemeleri yüzde 25,0; Mahalli İdare ve Fon Payları yüzde 18,0; Diğer Cari Transferler ise yüzde 18,4 olarak artmıştır. Cari transferlerde ki, yüzde 20,1 oranındaki artış karşılığında inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 21,2 olan bütçe içerisindeki pay ortalama değerlerle 1,9 puan artarak 2007 yılı sonunda yüzde 31,1 olarak gerçekleşmiştir.

GSMH içerisindeki paylar ise büyük değişiklikler göstermeyerek yüzde 7,5'tan 2007 yılı sonunda yüzde 7,4'e düşmüştür. Cari transferler içerisinde en önemli bileşen olan Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan bütçe transferinin GSMH'ya oranı ve bütçe içerisindeki payı artış göstermiştir. Bu durumda, tüm nüfusu kapsam içine alan, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştıran ve sağlık sigortacılığında ortak standartlar sağlayan

genel sağlık sigortası sisteminin getireceği ek yükün etkisinin söz konusu olduğu belirtilmiştir. Mahalli idare ve fon paylarının oranında ve özelleştirmelerin etkisiyle KİT transferlerinin ekonomi içindeki payında ise düşüş yaşandığı ifade edilmiştir (DPT, 2007).

Öngörülen cari transferler, hedeflenen rakamların üzerinde gerçektelemiştir. Sosyal güvenlik harcamaları ve mahalli idare ve fon payların da ki artışın cari transfer içerisindeki diğer harcamalardan daha yüksek paya sahip olması bu sapmalarda etkili olmuştur.

3.1.3.6. Sermaye Giderleri

Sermaye giderleri; sermaye harcamaları, sabit sermaye edinimleri, gayrimenkuller ya da gayri maddi aktiflerin edinimi için yapılan ve devletin mal varlığını arttıran ödemelerdir (BUMKO, 2007).

Sermaye Giderleri, beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 10,8 oranında artış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2004 yılı bütçesinden 2005 yılı bütçesine geçişte yüzde 25,1 ile gerçektelemiştir. Bu gelişmenin tersine dönem içerisindeki sermaye giderlerindeki harcama artışlarının merkezi yönetim bütçe harcamalarındaki ağırlıklı artışlardan daha küçük olması sebebiyle inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 6,5 olan bütçe içerisindeki pay 2007 yılı sonunda ortalama olarak 0,04 puanlık bir azalış ile yüzde 6,3 olarak ortaya çıkmıştır. GSMH oranındaki büyümenin etkisiyle GSMH içerisindeki pay, yüzde 2,2'den 2007 yılı sonunda ortalama olarak 0,1 puanlık azalış ile yüzde 1,5 olarak gerçektelemiştir.

2006 ve 2007 yılları bütçelerinde öngörülen Sermaye giderleri gerçekteleme olarak hedef değerlerin üzerinde gerçektelemiştir.

3.1.3.7. Sermaye Transferleri

Sermaye Transferleri; bütçe dışına sermaye birikimi amaçlayan veya sermaye nitelikli mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla yapılan karşılıksız ödemelerdir (BUMKO, 2007).

Sermaye Transfer harcamaları ise, beş yıllık dönem içerisinde çok yüksek bir ortalama değere ulaşarak yüzde 163,1 oranında artış göstermiştir. Özellikle, 2003 yılı bütçesinden 2004 yılı bütçesine geçişteki yüksek artış hızı (405,4) bu durumda ağırlıklı olarak etkili olmuştur. Sermaye Transferlerine bütçe içerisinde inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında pay ayrılmazken, 2007 yılı sonunda bütçeden 1,7'lik pay ayrılmıştır. GSMH içerisindeki pay ise yüzde 0,4 olarak gerçekleşmiştir. Sermaye transferleri öngörülen bütçe değerleriyle yaklaşık olarak aynı değerlerde ortaya çıkmıştır.

3.1.3.8. Borç Verme

Borç verme; bir mali hakka dayanan veya devletin teşebbüs mülkiyetinde hisse (sermaye) katılımına neden olan ve likidite yönetimi veya kazanç sağlama amaçları dışında kamusal amaçlarla yapılan ödemeleri kapsar (BUMKO, 2007).

KİT sermaye, risk hesabı ve diğer harcama toplamlarından oluşan borç verme değerleri beş yıllık dönem kapsamında yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 17,3 oranında artış göstermiştir. Bu artış değerlerine üç alt harcama değeri de artış yönünde katkı yapmıştır. Kit sermaye değerinin bütçe içerisindeki payının ortalama olarak azalmasına karşılık risk hesabı ve diğer harcama değerlerinin daha fazla artması sonucunda inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 1,6 olan pay 2007 yılı sonunda yüzde 1,7 olmuştur.

GSMH içerisinde ise, risk hesabı ve diğer harcamaların ağırlığı nötr olurken kit sermaye hesabındaki azalma değeri borç verme değerinin GSMH içerisindeki payını yüzde 0,6'dan yüzde 0,4'e düşürerek tayin edici olmuştur.

Borç verme değerleri 2005 ve 2006 yıllarında öngörülen rakamların üzerinde gerçekleşirken 2007 yılında hedef doğrultusunda gerçekleşmiştir.

3.1.3.9. Yedek Ödenekleri

Yedek ödenekler; bütçede başlangıçta öngörülemeyen hizmetlerin karşılığı olmak üzere veya yıl içi gelişmeler neticesinde yapılan tahminlerde sapmalar olması

ihtimaline karşılık hizmetleri aksatmamak amacıyla ihtiyat olarak ayrılan ödeneklerdir. Sadece Maliye Bakanlığı bütçesinde yer almaktadır (BUMKO, 2007).

İlgili Dönem içerisinde yedek ödenek kapsamında harcama yapılmamıştır.

3.1.3.10. Faiz Harcamaları

Faiz harcamaları; ödünç alınan paranın kullanımı karşılığında yapılan ödemeleri tanımlar (BUMKO, 2007).

Faiz harcamaları beş yıllık dönem içerisinde yıllık ortalama olarak yüzde 0,5 oranında azalış göstermiştir. İnceleme dönemi içerisindeki en büyük artış 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 13,1 ile gerçekleştirilmiştir. Faiz harcamalarındaki azalışla beraber faiz hariç bütçe harcamalarının artması sonucunda faiz harcamalarının bütçe içerisindeki payı, 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılının da yüzde 43,2 iken bu dönemde ortalama olarak 3,8 puanlık bir azalış ile 2007 yılı sonunda yüzde 23,9 olmuştur.

Bununla beraber cari harcamalarının en ağırlıklı bileşenini oluşturan faiz harcamalarının uzun vadeli ve düşük faizli borçlanma politikalarıyla azalması ve GSMH'nin artması sonucunda inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında 14,8'lik bir orana sahip olan GSMH içerisindeki payları ortalama olarak 1,8 puanlık bir azalma ile 2007 yılı sonunda yüzde 5,7 olarak gerçekleşmiştir. Bütçedeki faiz baskısının giderek hafiflediği görülmektedir.

Faiz giderleri beş yıllık dönem içerisinde istinasız olarak öngörülen değerlerin altında gerçekleşmiştir. Faiz harcamalarının bütçe içerisindeki payının giderek düşmesi, bütçenin esnekliği ve kamu kaynaklarının devletin temel fonksiyonlarına daha fazla yönelebilmesi açısından son derece olumlu bir gelişmedir.

3.1.3.11. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

Vergiler; devletin kamu otoritesine dayanarak ve kamu amaçları için zorunlu, karşılıksız ve geri ödemesiz olarak yaptığı tahsilâtlarını içermektedirler. Vergi gelirleri, vergilerden alınan cezalarla birlikte, cezaların ödenmemesinden veya geç ödenmesinden doğan faiz ve cezaları da kapsar. Sermaye aktiflerinin satışından elde

edilenler hariç olmak üzere, karşılıklı veya karşılıksız ve geri ödemesiz bütün tahsilâtları da kapsamaktadırlar. Mülkiyet gelirleri, satış ve harç gelirleri, vergi mevzuatına uyulmaması nedeniyle alınanlar dışında kalan cezalar gibi gelirler ise vergi dışı gelirler kategorisinde sınıflandırılırlar (BUMKO, 2007). Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerin toplamından oluşan merkezi yönetim bütçe gelirleri beş yıllık dönem içerisinde sürekli artış trendinde ilerlemiş ve yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 19,1 oranında artış göstermiştir. Vergi gelirlerinde yüzde 20,7, vergi dışı gelirler de ise yüzde 15,1 oranında artış gerçekleştirilmiştir. Vergi gelirlerindeki en büyük artış 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 37,0, vergi dışı gelirlerde ise, 2004 yılı bütçesinden 2005 yılı bütçesine geçişte yüzde 46,8 ile görülmüştür.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerindeki artışın vergi gelirlerindeki artıştan daha düşük olması sonucunda bütçe içerisindeki pay ortalama olarak artmıştır. Vergi dışı gelirlerin artma değerinin merkezi yönetim bütçe gelirlerindeki artıştan daha düşük olması sebebiyle bütçe içerisindeki payı azalma yönünde sonuçlanmıştır. Vergi gelirleri inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında, bütçe içerisinde yüzde 75,8'lik bir paya sahipken bu oran 2007 yılı sonunda yüzde 80,6'ya çıkmıştır. Vergi dışı gelirlerin ise 2002 yılında, 24,2 olan payı yüzde 19,4'e düşmüştür. Bütçe içerisinde vergi gelirleri lehine olan bir genişleme söz konusudur.

GSMH içerisinde ise, vergi dışı gelirlerin ortalama değerindeki düşüşün vergi gelirlerindeki artış değerinden yüksek olması ve GSMH artış değerlerinin yüksekliği dolayısıyla merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSMH içerisindeki payı 2005 yılı hariç azalmıştır. 2002 yılında yüzde 22,7 oran bu oran, 2007 yılı sonunda yüzde 22,1¹⁶ oranında gerçekleşmiştir.

2001 yılında toplanan vergilerin tamamı faiz ödemelerini karşılayamayacak durumda iken, hatta 100 lira vergiye 3 lira daha eklenmesi gerekiyorken (Unakıtan, 2004:10) 2007 yılı sonunda toplanan 100 lira verginin 32 lirası faiz ödemelerine gitmiştir. Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı ise, 2002 yılında yüzde 66,4 iken 2007 yılı sonunda yüzde 93,1'e çıkmıştır. Bu oran dönem

---

¹⁶ Vergi Gelirleri:17.8, Vergi Dışı Gelirler:4.3

içerisinde vergilerin temel fonksiyonu olan mali fonksiyonun işlerliğinin arttırıldığına bir göstergesidir.

Merkezi yönetim bütçe gelirleri faiz harcamalarındaki gibi istisnasız ancak ters yönde bir gelişim göstererek öngörülen değerlerin üzerinde gerçekleşmiştir. 1985–2002 arasında 18 yılda yapılan özelleştirme tutarı sadece 8 milyar dolar iken, 2003 yılından bugüne kadar yapılan özelleştirme toplamının 33 milyar dolara ulaşması (DPT, 2007) bu durumda etkili olmuştur. Böylece kamunun ekonomideki ağırlığı azaltılırken özel sektörün ağırlığı arttırılmıştır.

3.1.3.12. Bütçe Dengesi

Bütçe harcamaları ve bütçe gelirleri arasındaki fark olan bütçe dengesi, beş yıllık dönem içerisinde oldukça olumlu bir seyir izlemiştir. Uygulanan gelir arttırıcı-harcama azaltıcı politikalarla bütçe disiplini sağlanmış ve özellikle 2005 yılında yüzde 76,3'lük ciddi bir düşüş görülen bütçe dengesinde, 2007 yılındaki artışa rağmen inceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında -40,184 milyon Ytl olan değer 2007 yılı sonunda -13,883 milyon Ytl'ye düşürülmüştür. Bütçe dengesindeki iyileşmeyle beraber GSMH değerindeki artış sonucunda bütçe dengesinin (açığı) GSMH içerisindeki payı da ortalama olarak 1,9 puan azalmış ve 2002 yılın da -11,5 olan oran dönemimiz içerisinde -1,6'ya gerilemiştir.

Genel itibarıyla, merkezi yönetim bütçe harcamalarında fazla bir sapma yaşanmamış olması ve bütçe gelirlerinin öngörülen değerlerin üzerinde gerçekleşmesi sonucu öngörülen bütçe dengesi de bütün yılların oldukça altında gerçekleşmiştir.

3.1.3.13. Faiz Dışı Bütçe Fazlası

Bütçe gelirlerinin faiz dışı harcamalardan büyük olması anlamına gelen faiz dışı bütçe fazlasının beş yıllık dönem içerisindeki en büyük artışı 2002 yılı bütçesinden 2003 yılı bütçesine geçişte yüzde 58,6 ile gerçekleşmiş ve yıllık ortalama artış hızı ağırlıklı olarak yüzde 28,1 oranında artış göstermiştir.

Faiz dışı bütçe fazlasının GSMH değerinden daha fazla artış göstermesi sonucunda GSMH içerisindeki payı artmıştır. İnceleme döneminin başlangıç yılı olan 2003 yılı için hedeflenen uygulamaların belirlendiği yıl olan 2002 yılında yüzde 3,3 olan bu oran 2007 yılı sonunda yüzde 4,1 olarak gerçekleşmiştir.

Bütçe açıklarının faizler nedeniyle giderek yükselmesi sıkı maliye politikalarını zorunlu kılmıştır. Uygulanan bu politikalar sonucunda, beş yıllık dönemde önemli sayılabilecek seviyelerde faiz dışı fazla elde edilmiş ve bu durum bütçede mali disiplinin sağlandığının bir göstergesi olmuştur (Darıcı, 2007:67). Faiz dışı fazla; gelirlerin beklenen değerlerin üzerinde gerçekleşmesi, faiz harcamalarında yaşanan düşüşün etkisi ve GSMH’da ki artışın etkisiyle bütün yıllar bazında öngörülen değerlerin üzerinde gerçekleşmiştir. Sürdürülebilir bir kamu maliyesi için gerekli olan faiz dışı fazlanın sağlanmasında kriterlerden biri olan harcamalarda tasarruf yapılması şartının dönem içerisinde harcamalar adına gerçekleştirilmiş olduğu belirtilebilir.

3.2. 2003–2007 Dönemi Bütçe Harcama Politikalarının Makro Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi

Kamu kesimi gelirleri ve harcamaları içerisinde en büyük paya sahip olan merkezi yönetim bütçesi, kamunun en önemli politika aracı olarak makro ekonomik amaçlar konusunda en etkili bileşendir. Bütçe harcamalarının tür, miktar ve bileşimlerinde yapılan ayarlamalar sonucunda ortaya çıkan “Bütçe Harcama Politikaları”nın makro göstergeler üzerinde çeşitli yansımaları olacaktır. Bu kısımda; 2003–2007 dönemi bütçe harcama politikalarının ekonomik büyüme, enflasyon, istihdam, ödemeler dengesi ve devlet borçları açısından etkilerine bakılarak ele alınan makro ekonomik göstergelere ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir.

3.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

Ekonominin mal ve hizmet üretme kapasitesindeki artışlar olan ekonomik büyüme ve ekonomide belirli bir dönemde üretilmiş olan (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplamı olan Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) bir ülkenin ekonomik performansını ve ülkede hâkim olan genel ekonomik koşulları değerlendirmede kullanılan temel göstergelerden biridir (Alkin ve diğ, 2003:263).

Türkiye’de ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında ekonomi; GSMH bazında yüzde 9,5 ve bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri olan GSYİH (Akat, 2007) bazında ise yüzde 7,5 oranında küçülmüştür. Bu küçülmenin ardından 2002 yılında büyümeye başlayan ekonomi, 2003–2007 döneminde yıllık ortalama olarak yüzde 6,5 oranında ve 20 çeyrek üst üste büyüyerek her yıl için belirlenen hedeflerin üzerinde bir büyüme göstermiştir. 2002 yılında 275 milyon Ytl seviyesinde olan milli gelirimiz, 2,3 kat artarak 2007 yılında 646 milyon Ytl’ye yükselmiştir. En yüksek büyümenin gerçekleştiği 2004 yılı son 39 yılın en yüksek büyüme oranı olarak iktisat tarihine geçmiş ve Türkiye ekonomisi dünyanın en büyük 17. ekonomisi ve en hızlı büyüyen ülkeleri arasına girmeyi başarmıştır (BUMKO, 2005:13).

Tablo 5. 2003–2007 Dönemi Milli Gelir ve Büyüme Hızları* (Milyon Ytl)

	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH	356,681	428,932	486,401	575,784	646,893
GSMH (Değişim)	5.9 ¹⁷	9.9 ¹⁸	7.6 ¹⁹	6.0 ²⁰	4.5 ²¹ (1)
GSYİH	454.8	559.0	648.9	758.4	856,4
GSYİH (Değişim)	5.8 ²²	8.9 ²³	7.4 ²⁴	6.1 ²⁵	4,5 ²⁶

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* GSMH ve GSYİH değerleri cari fiyatlar, değişimler ise sabit fiyatlar üzerindedir.

(1) Türkiye İstatistik Kurumu'nun Avrupa Hesap Sistemi'ne (ESA) uyum nedeniyle milli gelir hesabında yapılan yöntem değişikliği nedeniyle revizyona uğramış büyüme oranıdır.

2003–2007 dönemine sektörler açısından bakıldığında; tarım²⁷ sektörü katma değeri ortalama olarak yüzde 0,3, sanayi²⁸ sektörü katma değeri yüzde 7,3, hizmetler²⁹ sektörü katma değeri ise yüzde 7,4 oranında artış göstermiştir. Dönem içerisinde, tarım sektörünün GSMH içerisindeki payı 2,2 puan azalmış ve bu azalış karşılığı sanayi sektöründe 0,4 puan hizmetler sektöründe ise 1,8 puan artış olmuştur (SGB, 2005:13

¹⁷ 2003 yılı GSMH; 1.Çeyrek: 7,4, 2.Çeyrek: 3,6, 3.Çeyrek: 5,6, 4.Çeyrek: 7,2

¹⁸ 2004 yılı GSMH; 1.Çeyrek: 13,9, 2.Çeyrek: 15,7, 3.Çeyrek: 5,7, 4.Çeyrek: 6,6

¹⁹ 2005 yılı GSMH; 1.Çeyrek: 7,5, 2.Çeyrek: 4,7, 3.Çeyrek: 8,0, 4.Çeyrek: 10,2

²⁰ 2006 yılı GSMH; 1.Çeyrek: 6,4, 2.Çeyrek: 9,3, 3.Çeyrek: 4,3, 4.Çeyrek: 4,6

²¹ 2007 yılı GSMH; 1.Çeyrek: 6,8, 2.Çeyrek: 3,9, 3.Çeyrek: 2,0, 4.Çeyrek: 3,4

²² 2003 yılı GSYİH; 1.Çeyrek: 8,1, 2.Çeyrek: 3,9, 3.Çeyrek: 5,5, 4.Çeyrek: 6,1

²³ 2004 yılı GSYİH; 1.Çeyrek: 11,8, 2.Çeyrek: 14,4, 3.Çeyrek: 5,3, 4.Çeyrek: 6,3

²⁴ 2005 yılı GSYİH; 1.Çeyrek: 6,6, 2.Çeyrek: 5,5, 3.Çeyrek: 7,7, 4.Çeyrek: 9,5

²⁵ 2006 yılı GSYİH; 1.Çeyrek: 6,7, 2.Çeyrek: 8,3, 3.Çeyrek: 4,8, 4.Çeyrek: 5,2

²⁶ 2007 yılı GSYİH; 1.Çeyrek: 7,6, 2.Çeyrek: 4,0, 3.Çeyrek: 3,4, 4.Çeyrek: 3,4

²⁷ 2003: -2,4 2004: 2,0 2005: 5,6 2006: 2,9 2007: -6,8

²⁸ 2003: 7,8 2004: 9,4 2005: 6,5 2006: 7,4 2007: 5,5

²⁹ 2003: 6,7 2004: 10,2 2005: 8,2 2006: 6,1 2007: 5,8

DPT, 2006–2008). Bu gelişmeler sonucunda, tarım sektörünün toplam katma değer içerisindeki payı diğer sektörler lehine azalmış ve büyüme de belirleyici olma etkisi zayıflamıştır. Tarım sektöründeki gerilemeyle beraber en büyük katkının sanayi ve hizmetler sektöründen kaynaklandığı görülmektedir.

Dönem içerisinde, toplam yurtiçi talep³⁰ ortalama olarak yüzde 8,7; kamu tüketim harcamaları³¹ yüzde 2,5, özel tüketim harcamaları³² yüzde 7,0, özel sektör yatırımları³³ yüzde 21,9, kamu sabit sermaye yatırımları³⁴ ise yüzde 3,4 oranında artmıştır (SGB, 2003–2007). Kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde merkezi yönetim bütçesinin payı 2002 yılında yüzde 53,1 iken DPT tarafından 2007 yılı sonunda yüzde 41,1'e düştüğü açıklanmıştır.

Dönem içerisinde ortalama olarak yüzde 6,5 oranında büyüyen Türkiye ekonomisine, GSMH içerisinde ortalama ağırlığı yüzde 26,04 olan (bkz. Tablo:3) ve ortalama olarak yüzde 11,2 oranında artan merkezi yönetim bütçe harcamalarının katkısı; $(6.5/26.04)$ ortalama değerlerle 1.69 oranında olmuştur. 1.69'lük büyüme oranı içerisinde ise cari harcamaların³⁵ katkısı; $(6.5/16.76)$ 1.09, yatırım harcamalarının³⁶ katkısı; $(6.5/1.58)$ 0.10'dur. Böylelikle reel harcamaların büyümeye katkısı 1.19 dolayında gerçekleşmiştir. Ancak, reel harcamaların içerisinde faiz harcamalarını çıkarırsak reel harcamaların büyümeye katkısı $(6.5/8.40)$ 0,54 olur. Transfer harcamalarının³⁷ büyümeye katkısı ise $(6.5/7.7)$ 0.50'dir.

Bir ekonomide kamu sektörünün büyüklüğüne ilişkin değerlendirmeler kamu harcamalarının miktar ve bileşimlerine bakılarak yapılır. Ortaya çıkan sonuçlar, büyüme üzerinde bütçe harcamalarının katkısının görece düşük olduğunu göstermektedir. SGB, (2006) tarafından 2003–2007 dönemi içerisinde gerçekleşen büyümenin özel sektör öncülüğünde verimlik artışına dayanarak gerçekleştiği ve (DPT; 2007) toplam sabit sermaye yatırımlarının büyük ölçüde reel faiz oranındaki düşüşe

³⁰ 2003: 9,3 2004: 14,1 2005: 8,8 2006: 5,6 2007: 5,7

³¹ 2003: -2,4 2004: 0,5 2005: 2,4 2006: 9,6 2007: 2,8

³² 2003: 6,6 2004: 10,1 2005: 8,8 2006: 5,2 2007: 4,6

³³ 2003: 20,3 2004: 45,5 2005: 23,6 2006: 17,4 2007: 2,7

³⁴ 2003: -11,5 2004: -4,7 2005: 25,9 2006: -0,2 2007: 7,6

³⁵ Personel ve Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri, Mal ve Hizmet Alım Giderleri, Faiz Harcamaları.

³⁶ Sermaye Giderleri

³⁷ Cari Transferler, Borç Verme, Sermaye Transferleri

bağlı olarak artış gösterdiği ve ekonomide sağlanan güven ortamının da katkısıyla ekonomik büyümenin özel sektör kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Bu konuda Küçük; (2007:4–14) ihracat, özel tüketim harcamaları, özel sektör yatırımları ve stok değişimlerinde yaşanan olumlu katkıların üretim artışlarında etkili olduğunu aynı zamanda uygulanan mali disiplininin, özel kesim önceliğinde enflasyonu ve kamu borcunu düşürerek büyümeyi sağladığını ifade etmiştir.

Ekonomik büyümenin temel dinamiklerinin özel tüketim ve özel yatırım harcamaları kaynaklı olması kamu kesiminin mali piyasalar üzerindeki yükünü azaltarak özel sermaye yatırımları ve özel tüketimden kaynaklanan ekonomik bir büyümenin sağlanması yönündeki bütçe hedefinin uygulamaya döküldüğünü göstermektedir.

İnceleme dönemimiz içerisinde, ekonomik büyüme uygulamalarının veya ekonomik büyüme göstergelerinin ne olması gerektiği toplumda var olan baskı-çıkar grupları tarafından değerlendirilmiştir. Aynı ekonomik duruma ilişkin bazı değerlendirmeler şöyledir:

2007 yılına kadar ekonomide yüksek büyüme hızları yakalanmış ancak 2007 yılında büyüme hızında duraklama ya da bozulmalar görülmüştür. Büyümenin en önemli sürükleyicisi olan özel kesim harcamalarında ciddi bir azalış sonucu yurt içi talep daralmıştır. 2007 yılındaki kamu harcamalarındaki hızlı artış mali dengeyi bozmuş ve sektörlerde talep daralmasından olumsuz etkilenmişlerdir. Özel yatırıma dayalı olarak gerçekleşen büyümenin kompozisyonunun ise geçmiş dönemlere göre farklılık gösterdiği ifade edilmiştir (TÜSİAD, 2005:23 2007:24–27). İstanbul Sanayi Odası, (2007:77) tarafından ise, 2006 yılına kadar elde edilen büyümelerin programda hedeflenen düzeylerin oldukça üzerinde seyrettiği ancak, ekonomi büyürken tüketimin üretimden daha hızlı büyüdüğü ve tarım sektörünün en kötü yıllarını yaşadığı belirtilmiştir.

Ankara Ticaret Odası (2004; 2007a) tarafından yapılan değerlendirmelerde, büyümenin topluma yansımadağı ancak ilerisi için umut vaat ettiği ve büyümenin mutlaka halka ve ücretlere yansımadağı gerekliliği vurgulanmıştır. 2007 yılından itibaren büyüme oranlarının düşmesinin tarım sektöründeki küçülmenin ve sanayi-hizmetler sektörlerindeki büyüme oranlarının önemli ölçüde gerilemesinden kaynaklandığını

bunun da ekonominin genelinde bir durgunluğa doğru gidildiğinin işareti olabileceği uyarısı yapılmıştır. Bu düşük büyüme oranlarının Türkiye'ye yetmeyeceği ve diğer sorunları iyice içinden çıkılmaz hale getireceği açıklanmıştır.

Ankara Sanayi Odası ise, (2008a) 2004 yılında başlayan büyüme hızındaki düşüş eğiliminin hızlanmasının 2007'deki düşük büyüme oranının da etkili olduğunu, Türkiye'nin her yıl yüzde 7–7,5 oranında büyümesi gerektiğini ve büyüme hızındaki düşüş eğilimi nedeniyle ekonomi politikalarında önemli değişikliklere gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eksik bırakılan yapısal reformlarla, yatırım, üretim ve istihdam ortamını iyileştirecek mikro reformlar olmak üzere ekonomi yönetiminin acil tedbirler alması gerektiğini kaydetmiştir.

3.2.1.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Mevcut milli gelir değerinin ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunan ve bireylerin ortalama refah düzeylerini karşılaştırmak için bir ölçüt olarak kullanılan “Kişi Başına Milli Gelir” (Alkin ve diğ. 2003:273) 2003–2007 döneminde ortalama olarak Ytl cinsi üzerinden yüzde 18,3 oranında artmıştır. 2002 yılında 3,968 Ytl olan kişi başına milli gelir, 2007 yılı itibarıyla 9.164 Ytl'ye yükselmiş ve 2001 yılındaki değerinin yaklaşık 3,5 katı olmuştur. Ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran para birimi dönüştürme oranı olan “Satın alma gücü paritesi” ise, yıllık ortalama yüzde 6,7 oranında artış göstermiştir.

Tablo 6. 2003–2007 Dönemi Kişi Başına Gayri Safi Milli Hâsıla

	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Fiyatlarla (Ytl)	5.078	6.028	6.749	7.890	9.164
Cari Fiyatlarla (\$)	3.425	4.256	5.042	5.519	6.625
Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH (\$)	6.786	7.277	7.711	8.577	9.073

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kişi başına düşen milli gelirden yaşanan sıçrama da, ekonomik büyümeye paralel olarak yeni milli gelir hesaplama yönteminin, nüfus farklarının ve enflasyonun etkisi de söz konusudur.

2002 yılında 0.44 olan gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden gini katsayısının, TÜİK tarafından en son veri olan 2005 yılında 0.38'e düştüğü açıklanmıştır. % 20'lik hane halkı dilimlerinin toplam kullanılabilir gelirden aldıkları paylar 2002 yılıyla

kıyaslandığında; beşinci % 20'lik hane halkı diliminin haricindeki diğer grupların gelir paylarını artırdığı gözlenmektedir. Buna göre; birinci en yoksul % 20'lik hane halkı diliminin toplam kullanılabilir gelirden aldığı pay, 2002 yılında % 5,3'den, 2005 yılında % 6,1'e, ikinci % 20'lik hane halkı diliminin aldığı pay % 9,8'den % 11,1'e, üçüncü % 20'lik hane halkı diliminin aldığı pay % 14,0'dan %15,8'e ve dördüncü % 20'lik hane halkı diliminin aldığı pay % 20,8'den % 22,6'ya yükselmiştir. Beşinci en zengin % 20'lik hane halkı diliminin ise, 2002 yılında aldığı pay % 50,1 iken, 2005 yılında azalarak % 44,4'e düşmüştür. Bu değişimler sonucunda; 2002 yılında beşinci en zengin %20'lik dilimde yer alan hane halkları birinci en yoksul %20'lik dilimde yer alan hane halklarının yaklaşık 9,5 katı gelir elde ederken, 2005 yılında bu oran 7,2 kat'a düşmüştür.

Temel gelir kaynağına göre ise, 2002 yılında maaş ve ücret geliri elde edenlerin oranı yüzde 44,5 iken 2005 yılında yüzde 46,7'ye, karşılıksız transfer geliri elde edenlerin oranı ise yüzde 23,4'ten yüzde 26,7'ye çıkmış ancak sermaye ve mülk geliri elde edenlerin oranı yüzde 32,0'dan yüzde 26,5'e düşmüştür.

Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını ifade eden gini katsayısının bu seyri ayrıca maaş, ücret ve transfer geliri elde edenlerin oranının artmış olması dönem içerisindeki bütçe harcamalarının gelir dağılımındaki adaletsizliği önleme ve harcamaların sosyal fonksiyonunu yerine getirebilmesi açısından Türkiye genelinde gelir dağılımında daha adil bir dağılıma doğru gidiş olduğunu ve ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkisinin ortaya çıktığını göstermektedir.

Adil bir gelir dağılımının sağlanarak, yolsuzluğun ve yoksulluğun giderilmesi, dar gelirli ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştırmayı ve mutlak yoksulluğu gidermeyi amaçlayan ekonomi politikaları geliştirilmesi yönündeki bütçe hedefinin gerçekleştirilmesi açısından olumlu bir seyir olduğu görülmektedir.

3.2.2. Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomide tüm fiyatlar genel düzeyinde görülen genel artışlar olan enflasyonda, 2001 krizi sonrası Merkez Bankası dalgalı kur rejimi ve kur çapasından vazgeçmiş ve ortaya çıkan nominal çapa eksikliğini gidermek üzere kademeli olarak enflasyon

hedeflemesi rejimine geçişi öngörmüştür. 2002–2005 döneminde bu amaçla “örtük enflasyon hedeflemesi” stratejisi benimsenmiştir. Fiyat istikrarının sağlanması için Türk Lirasından altı sıfır atılmış ve Yeni Türk Lirasına geçilmiştir. Bu durum operasyonel maliyeti azaltırken Türk parasının itibar kazanmasına katkı da bulunmuştur (SGB, 2006:107–108).

2006 yılına gelindiğinde “Açık Enflasyon Hedeflemesi” uygulanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği katılım öncesi programına uygun olarak yüzde 5 enflasyon hedefleri ve (+/-) 2 puan belirsizlik aralığı belirlenmiştir.

Tablo 7. 2003–2007 Dönemi Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları Endeksleri (1994=100)

(Yıllık Yüzde Değişme)	2003	2004	2005	2006	2007
TÜFE (yılsonu)	18.4	9.4	7.7	9.7	8.4
ÜFE³⁸ (yılsonu)	13.9	13.8	2.7	11.6	5.9
Deflâtör	22,5	9,5	5,3	11,7	7,0

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Nominal rakamları reel rakamlara dönüştürmek amacıyla kullanılan özel bir fiyat indeksi olan GSMH deflâtörü, 2002 yılında yüzde 44,4 iken 2007 yılın da yüzde 7,0, yüzde 29,7 olan Tüketici Fiyatları yüzde 8,4 ve yüzde 30,8 olan Üretici Fiyatları ise yüzde 5,9 oranında gerçekleşmiştir. Tüketici Fiyatları indeksi 2003–2005 döneminde, Üretici Fiyatları indeksi ise 2003 ve 2005 yıllarında bütçede öngörülen değerlerin altında gerçekleşmiştir.

Para ve maliye politikaları, Merkez Bankası’nın bağımsızlığında alınan mesafeler ve yapılan yapısal reformların katkısıyla fiyat istikrarında önemli adımlar atılmıştır. Uzun yıllardır yaşanan yüksek enflasyon rakamlarından sonra enflasyon yüzde 20’nin altına çekilerek son 30 yılın en düşük seviyesine inmiştir. Bu açıdan ekonomik performansın olumlu ve başarılı olduğu söylenebilir (Rogoff, 2004).

Kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payının yüzde 26 ve reel harcamaların bu pay içerisindeki oranının yüzde 16 civarında seyretmesi dolayısıyla ekonomik büyümeye olan katkının görece düşük olması, toplam talep kanalının önemini azaltmamakla birlikte enflasyon açısından belirleyici olma özelliğini sınırlamıştır. Bununla beraber, kamu tüketim harcamaları ve kamu sabit sermaye oluşumlarının

³⁸ 2005 yılından itibaren Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) yerine Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) kullanılmaya başlanmıştır.

toplam yurt içi talep içerisinde çok düşük bir büyüme hızı göstermesi ve toplam yurtiçi talep içerisindeki paylarının düşük olması talep artışıdaki etkisini daha da fazla kesmiştir.

Ekonomik programın temel çıpası olan “faiz dışı fazla” hedefinin mali genişlemeye set çekmesi enflasyonun kontrol altına alınmasında belirleyici olan diğer noktalardan biridir. Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi açısından önemli olan diğer bir nokta ise, harcamaların ne şekilde finanse edildiği konusudur. Bütçe içerisindeki vergi gelirlerinin harcamaları finanse edebilme oranının artması sonucu borçlanma gereğinin düşmesi enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri azaltmıştır. Ayrıca bu konuda Karaca, (2003:32–38) makro ekonomik göstergelerin iyileşmesi sonucu Türk lirasının yabancı para birimleri karşısında güçlenmesinin enflasyondaki düşüş sürecine katkı yapan unsurlardan biri olduğunu belirtmiştir. SGB ve DPT (2004) tarafından yapılan açıklamada ise, kurlardaki artışların ve tüketici harcamalarının düşük olması dolayısıyla talep enflasyonunun önünün tıkanması, kararlılıkla uygulanan ekonomik program çerçevesinde fiyat istikrarı odaklı para politikası ve disiplinli maliye politikasının etkili olması ve bu sürecin yapısal reformlarla desteklenmesi sonucu, enflasyonun 34 yıl aradan sonra ilk kez tek haneli seviyeleri gördüğü ifade edilmiştir

Enflasyon rakamlarının hedefler doğrultusunda gelişmemesinde ise; zamlar, petrol fiyatlarının artması, ağır kış koşulları, (Karaca, 2003:28) arz yönlü unsurlar, dışsal koşullar, altın ve işlenmemiş gıda ürünlerinin fiyatlarındaki artışlar ve küresel piyasalarda olan dalgalanmaların etkili olduğuna dikkat çekilmiştir (SGB, 2007). Dünya ekonomisi değerlendirmelerine bakıldığında enflasyon olgusunun önemli bir risk faktörü olarak vurgulanmasına rağmen, ekonomide büyüme sağlanırken eş zamanlı olarak enflasyonunda düşmesi önemli bir başarıdır.

İnceleme dönemimiz içerisinde, enflasyon uygulamalarının veya enflasyon göstergelerinin ne olması gerektiği toplumda var olan baskı-çıkar grupları tarafından değerlendirilmiştir. Aynı ekonomik duruma ilişkin bazı değerlendirmeler şöyledir:

Uygulamaya konulan ekonomik programla beraber enflasyonla mücadelede önemli mesafeler alındığı ancak 2005 yılına kadar enflasyonda görülen hızlı düşüş konusunda zorluklar yaşanmaya başlanarak 2007 yılında enflasyonun, düşme eğiliminden önceki

yıllara göre uzaklaşmış olduğu ve enflasyon beklentilerdeki iyileşme hızının yavaşlamış olduğu ifade edilmiştir (TÜSİAD, 2005:34 2007:89). İstanbul Sanayi Odası (2008:69) tarafından ise, ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin başında enflasyonda elde edilen başarının geldiği nihai mal ve hizmet üretiminde önemli artışların gerçekleşerek 1970 yılların başından itibaren ilk kez tek haneli rakamların görülmüş olduğu ancak enflasyondaki dalgalanma sorunuyla ilgili daha ciddi yaklaşımlarında gerekmekte olduğu belirtilmiştir.

Ankara Ticaret Odası (2008) tarafından yapılan değerlendirmelerde, düşük enflasyonun tek başına bir başarı ve ölçü olmadığı ancak bunun yanı sıra üretimin arttırılması ve işsizliğinde azaltılması gerektiği kaydedilerek, halkın günlük yaşamda en çok tükettiği gıda, mal ve hizmetlerin fiyatlarında ortalama enflasyonun üzerinde artışlar olduğu bu mal ve hizmetin fiyatlarını baz alarak gerçekleştirilen araştırmaların sonucunda, resmi enflasyon verileri ile piyasadaki gerçek enflasyon arasında adeta “uçurum” bulunduğu açıklanmıştır.

Ankara Sanayi Odası ise, (2008b) enflasyon konusunda önemli kazanımlar elde edildiğini ancak özellikle son iki yılda enflasyon hedefinin şaştığını, dünyada enflasyonist baskıların arttığı bu artışların ise enflasyonist beklentileri bozduğu ve YTL'deki değerlenmenin de enflasyon beklentilerini olumsuz etkilediğini kaydetmiştir. Bu gidişat piyasalarda ve iş dünyasında güvensizlik yaratmakta olduğundan gerçekten ciddi, ulaşılabilir ve makul enflasyon hedeflemelerinin yapılması, enflasyona karşı orta vadeli mücadele perspektifini koruyan, konjonktür ve rekabet gücündeki gelişmeleri de dikkate alan esnek bir yaklaşımın benimsenmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

3.2.3. İstihdam Üzerindeki Etkileri

Çalışma ve gelir sağlama kararında olan bireylerin hizmetlerinden faydalanmak üzere çalıştırılması olan “istihdam” (Alkin ve diğ. 200:250) 2002 yılında 21,354 bin kişiyken 2003–2007 döneminde 165 kişi azalarak 21,189 bin kişiye düşmüştür. Bir ekonomide çalışanlarla iş arayanların toplamı olan işgücü, kurumsal olmayan sivil nüfus değerlerine bağlı olarak 2002 yılında 23,818 bin kişiyken 2007 yılı sonunda 295 kişi azalarak 23,523 bin kişiye, İşgücüne katılma oranı ise; 2002 yılında yüzde 49,6’iken 2007 yılında 47,8’e düşmüştür. Bu durumda, çalışabilir yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının yükselmesi etkili olmuştur. 2002 yılında yüzde 10,3 olan ve toplam

işgücü içerisinde işsiz olanların oranı olan işsizlik oranı, 2007 yılı sonunda yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir. Dönem içerisinde ekonomi reel olarak yıllık ortalama yüzde 6,5 oranında büyürken işsizlik oranı -0,4 puan azalmıştır.

Tablo 8: 2003–2007 Dönemi Yurt İçi İstihdam (Bin Kişi)

	2003	2004	2005	2006	2007
Kurumsal olmayan sivil nüfus³⁹	69,479	70,556	71,611	68,133	68,897
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	48,912	49,906	50,826	48,485	49,215
İşgücü Durumu	23,640	24,289	24,565	23,250	23,523
İstihdam Edilenler	21,147	21,791	22,046	20,954	21,189
İşsiz	2,493	2,498	2,520	2,295	2,333
İşgücüne katılma oranı	48.3	48.7	48.3	48.0	47.8
İşsizlik Oranı	10,5	10,3	10,3	9,9	9,9
Eksik İstihdam Oranı	4,8	4,1	3,3	3,6	3,2

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Devlet Planlama Teşkilatı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sektörler itibarıyla bakıldığında toplam istihdamın; ortalama olarak yüzde 30,2⁴⁰'si tarım, yüzde 19,0⁴¹'si sanayi, yüzde 5,2⁴²'si inşaat ve yüzde 45,5⁴³'i hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. 2002 yılında tarımın istihdam içerisindeki payının 33,9 olması bu dönemde istihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştiğini göstermektedir.

Okun yasasına göre; ekonomik büyüme oranı yüzde 2,25'lik trendi aştığında işsizlik oranı azalır. Reel büyüme oranının üzerinde bir yıl sürdürülen her yüzde bir puanlık büyümeye karşılık işsizlik oranı yüzde yarım puan azalır.

$$\Delta u = -0,5(y - 2,25) \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde; Δu işsizlik oranındaki değişmeyi, y çıktının büyüme oranını, 2,25 ise çıktının trend büyüme oranını göstermektedir (Dronbusch ve diğ., 1998:23). 2003–2007 döneminde ortalama büyüme oranı yüzde 6,5 olduğu için $\Delta u = -0,5(6,50 - 2,25)$, denklemimizde $\Delta u = -2,1$ çıkmaktadır. Okun yasasına göre, ekonomide ki yüzde 6,5'lük büyümeye karşılık işsizlik oranında yüzde -2,1'lik bir azalma olmalıydı. Ancak,

³⁹ Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, hapisane, kışla ya da orduevlerinde ikamet edenlerle, yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur.

⁴⁰ 2003: 33,9 2004: 34,0 2005: 29,5 2006: 27,3 2007: 26,4

⁴¹ 2003: 18,2 2004: 18,3 2005: 19,4 2006: 19,7 2007: 19,8

⁴² 2003: 4,6 2004: 4,7 2005: 5,3 2006: 5,7 2007: 5,8

⁴³ 2003: 43,4 2004: 43,0 2005: 45,8 2006: 47,3 2007: 48,0

2003–2007 döneminde ortalama yüzde 6,5’luk büyümeye karşılık işsizlik oranında yüzde -0,7 oranında bir azalma yaşanmıştır.

2001 yılında başlayan küresel ekonomik durgunluk 2003 yılında yerini ekonomik büyümeye bırakmıştır. Ancak bu iyileşmelere rağmen, ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Oysaki Türkiye 2003–2006 döneminde tarım dışı sektörde AB ülkeleri içinde İspanyadan sonra en çok istihdam sağlayan ülke olmuştur. Toplam istihdamın artmıyor olmasında; nüfus artış hızının ve genç nüfus oranının yüksek oluşunun istihdam sistemi üzerinde yarattığı baskının büyüklüğü (Korkmaz, 2008), tarım sektöründe yaşanan istihdam azalışı, makine-teçhizat yatırımlarındaki artışla saat-çalışan başına verimliliklerin artmış olması ve firmaların istihdam artışı sağlamadan üretimlerini arttırmış olmaları, (SGB, 2006:37–44) işgücünü daha verimli kullanan işletmelerin ek istihdama daha düşük düzeyde ihtiyaç duymaları ve plan döneminde eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması etkili olmuştur.

Yatırım, üretim ve ihracat artışlarıyla istihdamın arttırılarak işsizliğin önüne geçilmesi yönündeki hedefler dönem içerisinde yatırım, üretim ve ihracat artışı yaşanmasına rağmen istihdam konusunda istenilen sonuçların alınmadığını göstermektedir. Kamu harcamaları kanalıyla bütçe içerisindeki personel, mal ve hizmet giderleri artmasına karşılık GSMH içerisindeki paylarının düşmesi ve kamunun genel ekonomi içerisindeki payını özel sektör lehine çekmesi sonucu bütçe harcamalarının toplam talep ve üretim üzerinde yarattığı etki istihdam seviyesi üzerindeki belirleyiciliğini kısıtlamıştır.

Şekeroğlu, (2003) tarafından, ekonomide ki mevcut iyileşmenin devamı için istihdamın artırılmasının olmazsa olmaz bir şart olduğu bu nedenle girişimin önündeki engellerin kaldırılması ve teşviki için kapsamlı bir çalışma ve hatları kesin çizgilerle belirginleştirilmiş bir istihdam politikasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. 2003–2007 döneminde dünyadaki ortalama işsizlik oranının yüzde 6,2⁴⁴, gelişmiş ekonomiler ve AB’de ise bu oranın yüzde 6,8⁴⁵ (SGB, 2004:38–39), olarak gerçekleşmiş olması istihdam sorununun küresel bir sorun olarak bütün ülkeleri etkilediğini göstermektedir.

⁴⁴ 2003: 6,3 2004: 6,3 2005: 6,3 2006: 6,3 2007: 6,0

⁴⁵ 2003: 7,4 2004: 7,1 2005: 6,7 2006: 6,2 2007: 6,7

İşsizlik oranlarının düşürülmesi ve daha fazla yükselmesinin önüne geçilebilmesi aynı zamanda çalıştıkları halde yoksulluk içinde yaşayan aile sayısının düşürülebilmesi için ekonomik büyüme ve iş yaratma arasındaki bağlantının iyi kurulması çok önemlidir (SGB, 2008:43).

İnceleme dönemimiz içerisinde, istihdam uygulamalarının veya istihdam göstergelerinin ne olması gerektiği toplumda var olan baskı-çıkar grupları tarafından değerlendirilmiştir. Aynı ekonomik duruma ilişkin bazı değerlendirmeler şöyledir:

Ekonomide makro boyutta istikrarın sağlanmasına paralel olarak istihdamdaki gidişat ve işgücü piyasasındaki sorunlar dolayısıyla büyümenin istihdama yansıma sürecinin yavaş gerçekleştiği bunun için aktif işgücü politikalarının devreye sokulması ve özel kesim istihdam maliyetlerinin düşürülmesinin istihdam olanaklarını iyileştireceği belirtilerek büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin gecikmeli ve esnekliğinin düşük olmasının bir risk oluşturduğu ayrıca tarım sektöründe ciddi boyutlarda işgücü düşüşü gözlemlendiği ifade edilmiştir. Sonuç itibarıyla, tarım istihdamındaki kopmalar işsizliğin düşüşünü zorlaştırmış ve tarım dışı işsizlik oranı düşürülememiştir. Türkiye OECD ve AB ülkeleri arasında işgücüne katılımı en düşük olan ülkelerden biri olarak genç ve eğitimli nüfus işsizliğinde ciddi boyutlardadır (TÜSİAD, 2005:25–42 2007:28).

İstanbul Sanayi Odası (2007:53) tarafından ise, işgücüne katılma oranının düştüğü ve bunun çalışabilir nüfusun yarısının işgücü piyasasının dışında kalması demek olduğu bu oranın düşük olmasının ve giderekte düşmesinin çalışan kesimin daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalması ve üretime katılım sonucu elde edilen gelirin daha fazla kişi arasında paylaşılması anlamına geldiğini açıklanmıştır. Sonuçta, istihdamda beklenen iyileşmeler sağlanamamış işgücü ve istihdam konusunda AB ülkeleri ortalamalarının uzağında yer alınmıştır.

Ankara Ticaret Odası (2005; 2007b) tarafından yapılan değerlendirmelerde, Türkiye'nin büyük bir istihdam sorunu ile karşı karşıya olduğu eğer son yıllarda istihdamı sürekli azalan tarım sektöründeki çözülmeyi ve artan nüfusu karşılayacak istihdam yaratılamazsa gelecek yıllarda Türkiye'yi daha ağır bir istihdam ve işsizlik sorununun beklediği bu tablo değiştirilemediği sürece Türkiye için kalkınmanın bir hayal olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, eksik istihdam sorununa da dikkat çekilerek bu

kişilerin her an işsizler ordusuna katılabileceğini ve Türkiye'de büyümenin istihdam yaratmadığını faiz dışı bütçe yaratma düşüncesi ile kamu yatırımlarının askıya alınarak yatırımlar yerine faizlere kaynak ayrıldığı ekonomik ve sosyal politikaların işsizlik sorununun çözümlenmesine odaklanması gerektiği işsizlik sorununun çözümünün yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılmasında da kilit rol oynayacağı belirtilmiştir.

Ankara Sanayi Odası ise, (2007: 60) yaşanan krizlerin ardından 2003 yılından itibaren işsizliğin erimeye başladığı ancak işsizlik oranının henüz kriz öncesi dönemin altına indirilemediğini çünkü yeni istihdam yerine mevcut çalışanlardan daha çok verim alma yoluna gidildiğini belirtmiştir. Büyüme, istihdam yaratsa da bu oran işsizliği azaltacak kadar yüksek bir istihdam artışı olmamakta ayrıca tarım sektöründeki koşullar istihdam artışını yavaşlatmaktadır. İşsizlik için ulusal büyüme hızının en az yüzde 4 ve üzerinde tutulması, istihdam maliyetlerinin aşağıya çekilmesi ve yatırımların teşvik edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.

3.2.4. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Ödemeler dengesi; bir ülkedeki bireylerin, firmaların ve devlet kurumlarının belirli bir dönem içinde diğer ülkelerin bireyleri, firmaları ve devlet kurumlarıyla gerçekleştirdiği uluslararası işlemlerin parasal değerlerini gösteren bir hesap tablosudur (Eğilmez, 2002).

2003–2007 döneminde; bir ülkenin başka ülkelere sattığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeri olan ihracat yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 24,5, bir ülkenin başka ülkelere satın aldığı mal ve hizmetlerin miktar ya da para cinsinden değeri olan (Eğilmez, 2002) ithalat ise yüzde 27,2 oranında artış göstermiştir. 2002 yılında 36,0 milyon dolar olan ihracat 2,9 kat artarak 2007 yılında 107,0 milyon dolar, 2002 yılında 51,5 milyon dolar olan ithalat ise 3,3 kat artarak 2007 yılında 170,0 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracat ve ithalattan oluşan dış ticaret artışı da ihracat ve ithalattaki artışlar neticesinde artış göstermiş böylece Türkiye ekonomisi dünya ekonomisiyle daha fazla entegre olmuştur.

Bu gelişmeler sonucunda 2002 yılında yüzde 69,9 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2007 yılı sonunda ithalatın ihracattan daha çok artması sonucu düşerek yüzde

63,0 olarak gerçekleşmiştir. Net ihracatın, eksi değerler alması sonucunda ortalama olarak yüzde 6,5 oranında büyüyen GSYİH içerisindeki katkısı azaltıcı yönde ortalama olarak -2,1 puan (2003:-3,1;2004:-4,9;2005:-1,7;2006:0,3;2007:-1,5) olmuştur. Gerçekleşen ihracat ve ithalat değerleri her yıl için bütçe’de öngörülen değerlerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 9. 2003–2007 Dönemi Ödemeler Dengesi Göstergeleri (Milyon \$)

	2003	2004	2005	2006	2007(1)
Cari İşlemler Dengesi	—8,0	—15,6	—22,6	—32,9	—36,4
Dış Ticaret Dengesi	—14,0	—23,9	—33,5	—41,3	—46,9
—İthalat	69,339	97,539	116,774	139,576	170,048
—İhracat	47,252	63,167	73,476	85,534	107,184
İhracat/İthalat(%)	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0
Hizmetler Dengesi	10,5	12,8	15,3	13,4	15,2
Yatırım Geliri Dengesi	—5,6	—5,6	—5,8	—6,6	—9,3
—Faiz Gideri	—4,6	—4,3	—5,0	—6,3	—7,4
Cari Transferler	1,0	1,1	1,5	1,7	1,8
Cari İşlemler Deng./GSMH	—3,4	—5,2	—6,3	—7,3	—7,4

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Not: Cari işlemler dengesi kapsamındaki dış ticaret dengesi hesabına f.o.b değerleri dâhildir.

(1) Gerçekleşme Tahmini

İhracattaki artışta; Türk Lirasının reel olarak değer kazanmasına rağmen birim ücret maliyetlerinin düşük olması, finansman maliyetlerindeki gerilemeler ve artan ihracat fiyatları etkili olmuş (SGB, 2004:149) ve bu artış sadece hacim bazında değil birim bazında da yaşanmıştır. Bu artışta, verimlilik artışlarının sağladığı dış rekabet avantajı, güçlü dış talepte etkili olmuştur (Alkin, 2003). Ülkelere göre ihracat; OECD üyesi ülkelerle ihracat yüzde 23,6 oranında artarak en fazla ihracat Almanya ile yapılmış, Almanya’yı ABD, İngiltere ve İtalya izlemiştir (SGB, 2007).

İthalattaki artışta; Gümrük birliği, liberalleşme hareketleri, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması, yurt içi sanayi üretimindeki artışın gerektirdiği ithal girdi gereksinimi, dayanıklı tüketim mallarına ve taşıt araçlarına yönelik talepte olan yüksek oranlı artış ve artan kapasite kullanım oranlarının üretim artışlarının sürdürülebilmesi için yeni yatırımların zaruri olması, Euro’nun dolar karşısında değer kazanması Euro cinsinden ithalatın dolar karşılığını arttırıcı yönde etkili olurken Uluslararası piyasalardaki fiyat hareketleri ve ham petrol fiyatlarının yükselmesi de ithalat artışına katkıda bulunmuştur (BUMKO). İhracatın bileşiminin de, emek yoğun sektörlerin payı düşerken sermaye yoğun sektörlerin payı artmıştır. Bu değişim

sermaye, ara malı ve enerji ithalatını arttırmıştır (SGB, 2006:144–145). Ülkelere göre ithalat ise; yüzde 49,7’si OECD üyesi ülkelere olmak üzere, en fazla ithalat Almanya’dan yapılmış, daha sonra ise Almanya’yı İtalya, Rusya ve Çin izlemiştir (SGB, 2004:151–155).

Bir ülkenin toplam mal ve hizmet ihracatı ve transferlerinin bunların toplam ithalatıyla farkı olan (Eğilmez, 2002) dış ticaret dengesi, yatırım geliri dengesi, hizmetler dengesi ve cari transferlerin toplamından oluşan cari işlemler dengesi 2002 yılında -1,5 milyon dolar iken 2007 yılı sonunda büyük bir artış göstererek -36,4 milyon dolar olması beklenmektedir. Cari işlemler dengesindeki açığa; turizm gelirleri dolayısıyla hizmetler dengesi ve işçi gelirlerinin etkisiyle cari transferler kalemi olumlu katkıda bulunurken, ithalatın ihracattan yaklaşık olarak 1,6 kat daha fazla artması sonucu dış ticaret dengesindeki negatif katkı ve faiz giderleri dolayısıyla yatırım geliri dengesinde oluşan negatif değerler olumsuz katkıda bulunmuştur. Dış ticaret açığının 2002 yılına göre (-8,337) 5,5 kat artması cari işlemler açığının artmasında temel etken olmuştur.

Cari açığın, büyüme oranları ve yüksek yatırım artışları ile sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır. Kriz sonrası dönemde artış gösteren özel sektör yatırımları, hızlı büyüme, dünya hammadde fiyatlarındaki yükseliş ve özel kesim tasarruf oranındaki düşüş cari işlemler dengesinin açık vermesine yol açmıştır. Yurt içi tasarruflardaki yetersizlikler dolayısıyla üretimin devam ettirilmesi ve artırılması için büyük oranda dış kaynağa başvurmak durumunda kalınması cari işlemler açığının oluşmasında oldukça önemlidir (Küçük, 2007:3). Ayrıca, bu dönemde dünyada cari işlemler dengesizliğinin artmış olduğu bir yapı hâkim olmuştur.

İkiz açık hipotezine göre, bir ülkede bütçe açığı azaltılarak cari açık azaltılabilir. Keynesyen yaklaşıma göre, bütçe açıklarındaki bir artış ülkenin absorbesini artırır. Esnek döviz kuru ve sermaye hareketliliğinin geçerli olduğu bir ekonomide, kamu harcamalarının artması ulusal tasarrufları azaltacaktır. Ulusal tasarrufların azalması ise, faiz oranlarını yükseltecektir. Faiz oranlarının yükselmesi, dış yatırımcıları çekerek ulusal paraya değer kazandıracak ve daha değerli hale gelen ulusal para ise ihracat aleyhine cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olacak ve bunun sonucunda ithalat ve cari işlemler açığı artarak ikiz açık durumu yaşanacaktır. Ricardian denklik teoremi ise, bütçe açığı-cari işlemler açığı (ikiz açık) ilişkisini reddeder ve ekonomide

kamu borçlarını finanse edebilecek kadar ulusal tasarruf bulunması sebebiyle dış borçlanmaya gereksinim kalmayacağı için cari işlemler açığının oluşmayacağını öne sürer (Şen ve Sağbaş, 2004:82; Ay ve diğ. 2008:76).

İnceleme dönemimiz içerisinde, bütçe açığında ciddi bir düşüş görülürken (bkz. Tablo:2) cari açığın artma yönündeki eğiliminin süregeldiği görülmüştür. Bu durum, bütçe açığı ve cari işlemler açığını ifade eden ikiz açık yani cari açığın kamu gelir-gider dengesinin açık vermesinden kaynaklandığı ve cari açığın da dönüp kamu gelir-gider açığını beslediği görüşünün bu dönem içerisinde gerçekleşmediğini göstermektedir.

Cari açığın sürdürülebilmesinde ve risk olarak algılanmamasında finansman kalitesi de çok büyük öneme sahiptir. Ancak, kısa vadeli sermaye girişinin yanı sıra özellikle doğrudan yabancı sermaye girişindeki ve bankacılık dışı özel sektörün borçlanmasındaki artış sonucunda cari açığın finansmanının kalitesinde iyileşmeler görülmeye başlanmıştır (MB, 2008). Nitekim 2003 yılında 1,3 olan net doğrudan yabancı yatırımlar 2007 yılı sonunda 19,9, 4,0 milyon dolar olan rezerv varlıklarda 11,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece, Türkiye 2007 yılı sonunda doğrudan yabancı sermaye çeken ekonomiler arasında 37. sıradan 10. sıraya yükselmiş ve yabancı doğrudan yatırım stokunun/milli gelire oranı yüzde 10'lardan yüzde 20'nin üstüne çıkmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ekonomiler içerisinde Türkiye, Çin, Brezilya, Endonezya, Vietnam, Meksika ve Filipinlerle beraber geleceğin en elverişli 7 ekonomisi içerisinde gösterilmiştir (Dördüncü, 2007).

İnceleme dönemimiz içerisinde, ödemeler dengesi uygulamalarının veya ödemeler dengesi göstergelerinin ne olması gerektiği toplumda var olan baskı-çıkar grupları tarafından değerlendirilmiştir. Aynı ekonomik duruma ilişkin bazı değerlendirmeler şöyledir:

İhracat gelirlerinin hızla yükseldiği, ithalatın miktar olarak artmasının ise ithalat girdilerini arttırdığı bu durumun cari açığı genişletici bir etki yaptığı bununla beraber cari işlemler açığındaki finansman yapısının uzun vadeli kaynaklarla temin edilmesinin olumlu bir gelişme olduğu ancak, dış talebin büyümeye negatif katkı yapmaya devam ettiği belirtilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişi konusunda ise rekor kırılmıştır.

Ve bu durumun cari açığın sürdürülebilirliği açısından en önemli kaynak olduğu ifade edilmiştir (TÜSİAD, 2008:107; 2005:98). İstanbul Sanayi Odası (2008:14–15) tarafından ise, ihracatta ne kadar olumlu gelişmeler görülse de 2007 yılı hariç ithalattaki artış hızlarının ihracattaki artış hızlarından yüksek seyrettiği belirtilmiş cari işlemler açığında ise, nihai mal ve hizmet üretimine nihai talebinin yetmediği bu nedenle de aradaki tasarruf açığının dış tasarruflarla fonlandığı ve cari açık boyutunun tehlike sınırını aştığı belirtilmiştir.

Ankara Ticaret Odası (ATO, 2006) tarafından yapılan değerlendirmelerde, Türkiye'nin gördüğü en yüksek cari açık rakamlarının bu dönem içerisinde olduğu cari işlemler açığının büyümenin sonucu olarak ortaya çıktığı ve son yıllarda büyümenin cari işlemler açığının nedeni haline geldiği belirtilmiştir. Yüksek düzeyde cari işlemler açığı verilmesindeki nedenlerden birinin de dış ticaret açığı gibi görünüyorsa da, sıcak para girişi nedeniyle Türk parasındaki aşırı değerlenmesi olduğu ve bu durumun da ihracatı ve turizmi olumsuz etkileyerek döviz gelirlerini düşürdüğü, tüketim ve ara malı ithalatını artırarak döviz giderlerini büyüttüğü kaydedilmiştir.

Ankara Sanayi Odası ise, (2008e) büyümeyi yüksek ve sürdürülebilir bir düzeyde tutmak için ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesi, ihracata dayalı büyüme için ise ihracat artış hızının ithalat artış hızından yüksek olması gerektiğini vurgulamıştır. İhracat artış hızını yüksek tutabilmek için de, rekabet gücünün artırılması ve başta iş gücü ve enerji olmak üzere yüksek girdi maliyetlerinin düşürülmesi, ithalatın yavaşlatılması için de hem gümrükler hem piyasada denetim ve gözetimlerin artırılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Cari işlemler açığının ise, artmaya devam ettiği ve cari açığın GSYİH'ya olan oranının yükseldiği cari işlemler açığından kaynaklanan risklerin göz ardı edilemeyeceği ifade edilmiştir.

Ayrıca bu konuda basında Eğilmez, (2006) tarafından; Türkiye'nin, tarihinin hiçbir döneminde bu kadar büyük bir cari açıkla karşılaşmadığı ancak buna karşılık tarihinin hiçbir döneminde de bu kadar fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmediği ve büyüme ortalamasının tırmanmış olmasının ekonominin hızlı büyümesi açısından katkı sağladığı ancak cari açık başta olmak üzere riskleri de arttırdığı belirtilmiştir. Bu cari açık düzeyinde mali disiplini sürdürmekten başka hiçbir seçenek olmadığına ve Türkiye'nin bütün krizlerinin ödemeler dengesi sorunları nedeniyle çıkmasının cari

açığın finanse edilse de edilmese de daima sorun oluşturduğuna, yabancı yatırımcıların bir ekonomiye yatırım yaparken ekonominin dış dengesinin ve oluşabilecek dış finansman zorluklarının sinyallerini verdiği için en çok baktıkları konulardan birinin cari açık olması dolayısıyla cari açığın kritikliğine dikkat çekmiştir. Bu konuda Kumcu (2008) ise, sorunun ekonomideki üretim yapısının ithalata bağımlılığından kaynaklandığını dolayısıyla sürdürülebilir ve risk yaratmayan cari işlemler açığı ile tutarlı bir ekonomik büyümenin beraber yürütülmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Akat, (2006:18) bilinenin aksine dış açık sorununun genellikle kamu maliyesi zafiyetleri ve popülist maliye politikaları kaynaklı olduğu görüşünün bu dönem için geçerli olmadığını belirtmiştir.

3.2.5. Devlet Borçları Üzerindeki Etkileri

Belirli bir süre sonra ödenmek üzere para ve benzeri şeylerin alınması olan borçlanma, günümüzde devletlerin olağan bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Devlet borçlanmalarının en önemli nedenlerinden biri, bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasında uyum sağlamak amacıyla yapılan borçlanmalardır (Eker ve Meriç, 2005:25).

Dönem içerisinde para ve maliye politikaları ile uyumlu, şeffaf, sürdürülebilir, hesap verilebilir ve kamu borç stokunun makro ekonomik istikrar açısından kırılganlık oluşturmayacak hale getirilmesi öncülüğünde bir borçlanma politikası benimsenmiştir. Bu durumu desteklemek amacıyla 2004 yılından itibaren Hazine Müsteşarlığı tarafından “Stratejik Ölçüt” yaklaşımı uygulanmaya başlamıştır. Bu yaklaşım ile nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak Ytl cinsinden sabit getirili senetlerle yapılması, borçlanmanın vadesinin bir yılın üzerinde tutulması ve 2006 yılında döviz cinsinden iç borçlanmaların borç çevirme oranının yüzde 80 seviyesini aşmaması hedeflenmiştir (SGB, 2006:67).

Tablo 10. 2003–2007 Dönemi Borç Durumu***(Milyon Ytl)**

	2003	2004	2005	2006	2007(1)
Genel Yönetim Toplam Borç Stoku	287,361	320,927	335,888	348,653	336,669
—İç Borç Stoku	196,407	226,826	247,435	253,284	256,599
—Dış Borç Stoku	90,954	94,100	88,453	95,369	80,070
Merk. Yön. Top. Borç Stoku	282,807	316,528	331,520	345,050	333,485
—İç Borç	194,387	224,483	244,782	251,470	255,310
—Dış Borç	88,420	92,046	86,738	93,580	78,175
Merk. Yön. Top. Borç Stoku/Genel Borç Stoku	98,4	98,6	98,6	98,9	99,0
Merk. Yön. Top. Borç Stoku/GSMH	79,2	73,7	68,1	59,9	51,5
Merk. Yön. İç Borç Stoku/Top. İç Borç Stoku	98,9	98,9	98,9	99,2	99,4
Merk. Yön. İç Borç Stoku/GSMH	54,5	52,3	50,3	43,7	39,5
Merk. Yön. Dış Borç Stoku/Top. Dış Borç Stoku	97,1	97,8	98,0	98,1	97,6
Merk. Yön. Dış Borç Stoku/GSMH	24,7	21,4	17,8	16,2	12,0
Toplam KKBG/GSYİH)	9,27	4,73	—0,43	—2,59	—0,04
Toplam KKBG (Faiz gid. Hariç)	—7,72	—8,83	—10,07	—10,81	—7,90
Toplam KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	9,39	5,12	0,39	—0,52	1,75
Merk. Yönetim Borçlanma Gereği/ GSMH	11,18	7,04	1,67	0,81(2)	2,30(3)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*Konsolide edilmemiş brüt borç stoku

(1)Geçici

(2)Geçici

(3)Gerçekleşme Tahmini

2002 yılında; 242,665 milyon Ytl olan merkezi yönetim bütçesinin iç ve dış borçlarının toplam miktarı olan merkezi yönetim bütçesi toplam borç stoku, 2003–2007 döneminde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 6,7 oranında artmış ve 2007 yılı sonunda 333,485 milyon Ytl olmuştur. Merkezi yönetim toplam borç stoku içerisinde, hükümetin ülke sınırları içerisindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanması (Eker ve Meriç, 2005:83) olan iç borç stokunun ağırlıklı bileşeni yüzde 72,7 olurken hükümetin dış kaynaklardan borçlanması olan dış borç stokunun ağırlıklı bileşimi yüzde 27,2 olmuştur. Merkezi yönetim toplam borç stokunun genel yönetim toplam borç stoku içerisindeki payı artış eğilimi gösterirken GSMH'ya olan payı düşüş göstermiş ve 2002 yılında yüzde 88,2 olan oran 2007 yılı sonunda yüzde 51,5 olarak gerçekleşmiştir. Borçlanma koşullarında çok olumlu bir trende girilmiş, ekonomik programın ve genelde maliye politikasının kararlılıkla uygulanması borç stokunun millî gelire olan oranında da olumlu bir sürece girilmesini sağlamıştır (Çanakçı, 2003).

2002 yılında; 149,870 milyon Ytl olan merkezi yönetim toplam iç borç stoku 2003–2007 döneminde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde 14,1 oranında artmış ve 2007 yılı sonunda 255,310 milyon Ytl olmuştur. İç borç Stoku yapısı içerisinde, tahvillerin ağırlığı yüzde 92,3 olurken bonoların ağırlığı yüzde 7,7 olmuştur. Merkezi yönetim iç borç stokunun genel yönetim toplam iç borç stoku içerisindeki payı artış eğilimi gösterirken GSMH'ya olan payı düşüş göstermiş ve 2002 yılında yüzde 54,5 olan oran 2007 yılı sonunda yüzde 39,5 olarak gerçekleşmiştir. İç borç stoku reel faiz oranı kamu da toplamda (Ytl ve dövize endeksli) 2003 yılı sonunda 6,53 olurken 2007 yılı sonunda 5,57'ye düşmüş, piyasa da ise 16,45'ten 8,38'e düşmüştür. 2002 yılında 253 gün olan yıllık ortalama iç borçlanma vadesi 2007 yılında 858 güne çıkmıştır (DPT, 2007; HM, 2007). Borç stokunun/GSMH'ya olan oranının düşmesi daha fazla borçlanabilmek için faizlerin yükseltilmesi yolunu tıkayarak piyasa üzerindeki mali baskıyı azaltmıştır.

2002 yılında; 92,795 milyon Ytl olan merkezi yönetim toplam dış borç stoku yatırım geliri dengesindeki faiz giderlerinde yaşanan artışa rağmen 2003–2007 döneminde yıllık ortalama artış hızı olarak yüzde -2,9 oranında azalmış ve 2007 yılı sonunda 78,175 milyon Ytl olmuştur. Dış borçların yüzde 95,5'i orta ve uzun vadeli borçlardan oluşurken yüzde 4,5'i kısa vadeli borçlardan oluşmuştur. Merkezi yönetim dış borç stokunun genel yönetim toplam dış borç stoku içerisindeki payında önemli bir değişiklik görülmezken GSMH'ya olan payı düşüş göstermiş ve 2002 yılında yüzde 33,7 olan oran 2007 yılı sonunda yüzde 12,0 olarak gerçekleşmiştir. Dış borçların/GSMH'ya oranı bir ülkenin kredibilitesi, risk ve borç yükü analizlerinde genel bir ölçüt olarak değerlendirildiğinden (Eker ve Meriç, 2005:267) dönem içerisinde bu oranın düşüş göstermesi güvenilirlik açısından da olumlu bir gelişme olmuştur.

Hazinenin borçlanma faturasını kabartarak iç ve dış borçların maliyetlerini arttıran yüksek faiz oranlarının düşmesi, yıllık ortalama vadenin artması borç yapısı için oldukça önemli bir gelişme olmuş ve önemli bir başarı yakalanmıştır. Bu gelişmelerin paralelinde bütçe içerisindeki faiz yükünün hafiflemesi sonucunda bütçe dengesindeki olumlu gelişmeler merkezi yönetimin borçlanma gereğinde düşüş sağlamıştır. Toplam kamu kesimi borçlanma gereği merkezi yönetimin borçlanma gereğinden, kitlerin,

mahalli idarelerin, döner sermayeli kuruluşların ve işsizlik sigortası fonlarının negatif etkisiyle daha düşük olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2007:50).

Kamu kesimi borç stokunun GSMH (ya da GSYİH) içindeki oranı sürdürülebilir borç oranını vermektedir. Uluslararası bir standarda sahip olamamakla beraber AB'nin bu konuda geliştirmek istediği standart olan Maastricht kriterlerinde bu oran yüzde 60 oranı olarak ortaya çıkmıştır. Bu oran, bir ekonominin borçlanmaya devam edip edemeyeceğini ya da vadesi gelen borçlarını yeniden borçlanarak ödeyip ödeyemeyeceğini ve yeni borç alınıp alınamayacağını göstergesi olarak işlev görür (Eğilmez, 2004). Dönemimiz içerisinde, 2006 yılından itibaren bu kriterin tutturulduğu görülmektedir.

Yürütülen borçlanma politikaları üzerine yapılan değerlendirmelerde mali disiplin ve faiz dışı fazlaya vurgu yapılmıştır. DPT ve (2007) SGB, (2003–2008) 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra maliye, para ve gelirler politikasının sonucunda sağlanan makro ekonomik istikrar ortamının devamının sağlanabilmesi için 2007 yılında şeffaf, sürdürülebilir ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlendiğini ve bu doğrultuda kamu finansman ihtiyaçları, iç ve dış piyasa koşulları, risk düzeyi ve maliyet unsurları göz önüne alınarak orta ve uzun dönemde borçlanmaların en düşük maliyetle karşılandığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, dış borç yerine iç borç, döviz borcu yerine Ytl cinsinden borç ve kamu borcu yerine piyasa borcu tercih politikası olmuştur. Ytl cinsinden borçlanmalarda sabit faizli enstrümanlara ağırlık verilmiş ve ortalama vade mümkün olduğu derecede uzatılmıştır. Program hedefleriyle uyumlu bir şekilde faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunu azaltmak maliye politikasının temel hedeflerinden olmuştur. Bu hedeflerden biri olan kamu borcunun sürdürülebilir seviyelere indirilmesi, uygulanan borçlanma politikasıyla da desteklenmiş uzun vadeli ve düşük faizli iç borçlanma politikaları kamu borç stokunu azaltıcı yönde etkide bulunmuştur.

Merkezi yönetim bütçe harcamalarındaki kontrollü artış, faiz harcamalarındaki düşüş ve bütçe gelirlerinin yıllık ortalama artış hızının bütçe harcamalarındaki artış hızlarından daha yüksek seyretmesi sonucu elde edilen faiz dışı fazla sayesinde bütçe dengesinde yaşanan olumlu gelişmeler merkezi yönetim borçlanma gereğini düşürmüştür. Bu durumla beraber GSMH değerlerinde reel artışlar yaşanması kamu

borç stokunun milli gelir içindeki payında düşüşü mümkün kılmıştır. Dolayısıyla kamu harcamalarında artış olsa da, borç stoku/milli gelir oranının gerilemesi ve kamu kesimi borçlanma gerekliliğinin azaltılması “sıkı” maliye politikası sonucunda elde edilen kazanımlardır. Böylece borçlanmanın piyasalar üzerinde ilave baskı yaratmasının önüne geçilmiştir.

Bu açıdan, mali disiplini sağlayarak borç stokunu makul seviyelere indirmek ve makro ekonomik istikrarı koruyacak faiz dışı fazlayı vererek kamu borç stokunu düşürmek yönündeki politikaların nispeten uygulamaya döküldüğü görülmektedir.

İnceleme dönemimiz içerisinde, devlet borçları uygulamalarının veya devlet borçları göstergelerinin ne olması gerektiği toplumda var olan baskı-çıkarcı grupları tarafından değerlendirilmiştir. Aynı ekonomik duruma ilişkin bazı değerlendirmeler şöyledir:

Kamu borç stoku ve iç borç stoku istikrarlı bir şekilde artarken, milli gelire oranlarında önemli bir düşüşün göze çarptığı aynı zamanda iç borç stokunun ortalama vadesinin uzamakta ve ortalama faizin azalmakta olduğu belirtilmiştir. İç borç stokunun toplam borç stoku içerisindeki payı artmaya devam etmiş olsa da, maliyeti, yapısı ve vadesi bakımından bir iyileşmenin söz konusu olduğu ifade edilmiştir (TÜSİAD, 2005:54 2007:57). İstanbul Sanayi Odası (2007:42) tarafından ise, iç borç stokunun artış hızının düşüş yönünde olduğu ve GSMH’ya olan oranlarının sürekli düşüş göstermiş olmasının yanında kamu dışı borcunda da nispi bir yavaşlamanın görüldüğü belirtilmiştir.

Ankara Ticaret Odası (ATO, 2006) tarafından yapılan değerlendirmelerde; Türkiye ekonomisinin büyümesine ve milyarlarca dolarlık özelleştirme yapılmasına rağmen aynı oranda borçlarının da arttığını, uygulanan ekonomik programın başarısını gölgeleyen etmenlerin başında gelen cari açık rekoru ile birlikte borçlardaki artışın iyi olmadığını ve 2001 yılından sonra Türkiye’nin dış borç stokunun yüzde 74,5 oranında artarken, bu kapsamdaki özel sektör dış borçlarının ise yüzde 164,5 oranında artmış olduğu ifade edilmiştir.

Ankara Sanayi Odası ise; (2005; 2008c; 2008d) Türkiye'nin borçlarının her gün borçlanan bir yapı yerine, daha uzun vadeli borçlanan bir yapıya dönüştürülmesi için bir fırsat yakaladığını ancak faiz miktarının ve faiz ödemelerinin azalmasına rağmen borçlu bir yapıda olan Türkiye için reel faizler ve faiz rakamların son derece önemli

olduğu, borçla ilgili ve borcun faiziyle ilgili kanamanın devam ettiği belirtilmiştir. Özellikle, ÷lke olarak tasarruf yapılamadığı için başkalarının tasarruflarına ihtiyaç duyulması ve dış kaynakların kullanılması zorunluluğunun özel sekt÷r÷n dış borçlarının artmasında etkili olduğu ve ciddi bir risk unsuru oluşturduğu ifade edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmadan elde edilen bulguların ışığında varılan sonuçlar ve bunlarla ilgili öneriler aşağıda altı başlık altında özetlenmiştir.

Çalışmada varılan sonuçlara geçmeden önce, yapılmış olan değerlendirmelerin giriş bölümünde belirtilen “Çalışmanın Sınırlılıkları” başlığı altındaki kısıtlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliğinin hatırlatılmasında fayda vardır.

1. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarına Yönelik Sonuçlar

Çalışma dönemimiz olan 2003–2007 aralığında önceki dönemlere oranla kamu harcamalarındaki ivmede ciddi bir azalış yaşandığı dönem içerisinde ise kontrollü artışların uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Harcamalardaki artışa paralel olarak GSMH içerisinde 2002 yılında yüzde 34,1’den devralınan oranın 2007 yılı sonunda 23,8’e gerileyerek düşüş trendinde olduğu görülmüştür. Bu gelişmeler neticesinde, kamu’nun genel ekonomi içerisindeki payının düşürüldüğü ve makro göstergeler üzerindeki belirleyicilik etkisinin piyasa ekonomisi lehine dışlandığı tespit edilmiştir.

Bütçe harcamalarının yapısına bakıldığında; faiz harcamalarının düştüğü böylece hem GSMH hem de bütçe içerisindeki paylarının azalarak faiz harcamalarının bütçe üzerindeki yoğun baskısının hafiflediği, bütçenin esnekliğinin nispeten arttığı ve bütçe de faiz hariç bütçe harcamaları lehine bir genişleme söz konusu olduğu belirlenmiştir. Faiz hariç bütçe harcamaları içerisinde, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin etkisiyle cari transferler payı en fazla artan harcama olmuştur. Böylece, yeni bütçe sistemine göre transfer harcamalarının kapsamından çıkarılan faiz harcamalarının eksikliğine rağmen bu dönemde de transfer harcamaları ağırlıklı yapının devam ettiği tespit edilmiştir. Bütçe harcamalarının kontrollü artışı önceki dönemlere nazaran ise kısılmasının harcama politikalarının daraltıcı maliye politikasını destekleyecek şekilde oluşturulduğunu göstermiştir.

Sonuç itibarıyla; bütçe harcamaları için öngörülen tasarrufu ve disiplini öne çıkaran, bütçe harcamalarının ve borç faizi ödemelerinin GSMH’ya oranlarının düşürülmesi yönündeki politikaların uygulamaya döküldüğü ve harcamalarda döneme damgasını vuran özelliğin mali disiplin çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür.

Ulaşılan sonuçların ışığında inceleme dönemimize uygulanan istikrar politikaları (Ortodoks-Heterodoks) açısından bakarsak: 2003–2007 döneminde bütçe hedeflerinde ve ekonomik programlarda ifade edildiği gibi mali disiplin odaklı politikaların uygulamaya konulduğu bu bağlamda, kamu harcamalarının önceki dönemlere oranla azaltılması ve kontrollü artışlar şeklinde gerçekleşmesi durumunun gelirlerin arttırılarak desteklenmesi sonucu bütçe açıklarının düşürülmesi dönemimizde sıkı maliye politikasını destekleyen harcama politikalarının uygulandığını göstermiştir. Bu uygulamalar dolayısıyla dönemin Ortodoks politikalar istikametinde şekillendiğini söyleyebiliriz.⁴⁶

2. Ekonomik Büyüme Yönelik Sonuçlar

2001 yılında ekonomide yaşanan ciddi küçülmeden (-9,5) sonra 2003–2007 döneminde Türkiye ekonomisi, reel olarak ortalama yüzde 6,5 oranında 20 çeyrek üst üste büyüme göstermiştir. Devletin genel ekonomi içerisindeki payını geri çekmesi serbest piyasa ekonomisine daha fazla alan açması sonucu büyüme en büyük katkının özel sermaye yatırımları ve özel tüketimden, sektörler açısından ise sanayi ve hizmetler sektöründen yapıldığı merkezi yönetim bütçe harcamalarının katkı olarak etkisinin görece düşük (1,69) olduğu tespit edilmiştir.

Büyüme oranlarıyla beraber artan payda GSMH (%6,5) ve yeni nüfus değerlerinin etkisiyle (%-5) azalan pay sonucunda kişi başına düşen milli gelir ve satın alma gücünün arttığı 2002 yılında 0,44 olan gini katsayısının 2005 yılı sonunda 0,38'e düşmesi sonucu gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk göstergelerinde iyileşmeler olduğu görülmüştür.

Ekonomik büyüme için öngörülen özel sermaye yatırımları ve özel tüketimden kaynaklanan ekonomik büyüme yönündeki politikaların uygulamaya döküldüğü adil bir gelir dağılımının sağlanarak, yolsuzluğun ve yoksulluğun giderilmesini amaçlayan hedeflerin ise gerçekleştirilmesi yönünde olumlu bir seyir olduğu görülmüştür.

---

⁴⁶ Ayrıca, dönemin ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Sayın Doç.Dr. Abdülatif Şener'le yapılan görüşmede bütçe politikalarının belirli bir iktisadi teorinin merkezinde oluşturulmadığı belirtilmiştir.

3. Enflasyona Yönelik Sonuçlar

2003–2007 dönemi enflasyonun, hedeflenen bantta gelişmediği ancak uzun yıllardır yaşanan yüksek ve çift haneli rakamlardan sonra enflasyonda ciddi bir düşüşün yaşadığı ve tek haneli rakamlarının görüldüğü bir dönem olmuştur.

Dönem içerisinde, merkezi yönetim bütçe harcamalarının milli gelir içerisindeki payının azalması, mali genişlemenin yaşanmaması, harcamaların finans yapısında vergilerin payının artması, kamu tüketim harcamaları ve kamu sabit sermaye oluşumlarının toplam yurt içi talep içerisinde çok düşük bir büyüme hızı göstererek toplam yurtiçi talep içerisindeki paylarının düşük olması sebepleri dolayısıyla bütçe harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu görülmüştür.

4. İstihdama Yönelik Sonuçlar

2003–2007 döneminde ekonomide yaşanan reel büyümeler karşısında istihdam sorununun ciddiyetini koruduğu ve çalışabilir yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının giderek yükselmesinin istihdam üzerindeki negatif baskısının bu sorunun çözümünü daha da zorlaştırdığı tespit edilmiştir.

Tarım sektörünün istihdam yapısı içindeki etkinliğinin diğer sektörler lehine zayıfladığı ve böylece istihdam yapısında bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Merkezi yönetim bütçesi içerisindeki reel harcamalarının payının artmasına karşılık GSMH içerisindeki paylarının düşmesi ve kamunun genel ekonomi içerisindeki payını özel sektör lehine çekmesi sonucu bütçe harcamalarının toplam talep ve üretim üzerinde yarattığı etkinin istihdam seviyesi üzerindeki belirleyiciliğinin kısıtlı olduğunu göstermiştir.

5. Ödemeler Dengesine Yönelik Sonuçlar

2003–2007 döneminde ihracat ve ithalatta önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak ithalatın ihracattan daha hızlı bir artış seyri göstermesi sonucu; net ihracatın büyümeye olan katkısının negatif yönde olduğu, ihracatın ithalatı karşılama oranının düştüğü ve dış ticaret açığının artarak ilerlediği bir dönem olmuştur.

Dış ticaret açığındaki bu durumun cari işlemler dengesindeki açığın temel sebebi olduğu, makro göstergeler açısından dönemin yumuşak karnını cari açığın oluşturduğu aynı zamanda dönem içerisinde ikiz açık durumunun yaşanmadığı cari açık ve bütçe

açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Cari açığın finansmanında ise doğrudan yabancı yatırımlar ve rezerv varlıklar açısından iyileşmeler olduğu görülmüştür.

6. Devlet Borçlarına Yönelik Sonuçlar

2003–2007 döneminde merkezi yönetim toplam borç stokunun iç borçlar lehine arttığı ancak GSMH içerisindeki paylarının GSMH'daki reel artışların etkisiyle düştüğü görülmüştür. İç borçların yapısının tahvil ağırlıklı, dış borçlanmalarda ise orta-uzun vadeli bir yapı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda borçlanma faizlerinin düştüğü borçlanma vadelerinin ise uzadığı bir dönem olmuştur.

Harcamalar içerisindeki faiz ödemelerinin payının düşmesi ve harcamalarda kontrollü artışların etkisiyle borçların ciddi boyutlara ulaşmasında etkili olan bütçe açıklarının düşürülmesi açısından, merkezi yönetim borçlanma gerekliliğini azaltan bir bütçe dönemi olduğu görülmüştür.

Öneriler

Ekonominin en büyük aktörü olan devletin genel ekonomi bileşimdeki ağırlığı ve sahip olduğu en önemli araçlardan biri olan bütçe harcama politikalarını nasıl yönlendireceği toplumun en küçük biriminden en büyük birimine kadar bütün kesimleri nisbi olarak ilgilendirir. Bütçe performansındaki olumlu gelişmeler; bütçenin enflasyonla mücadele, gelir dağılımını düzeltme ve diğer makro ekonomik amaçlara yönelik olarak bütçenin bir politika aracı olarak kullanılabilme esnekliğini arttıracaktır. Makro göstergeler ne kadar sağlam olursa proaktif bir yaklaşım sergileme imkânı da o derece artacaktır. Bütçenin esnekliğinin artması ve zorunlu uygulamalardan çok politika üretilebilecek alanın genişlemesi sonucu bütçeler aracılığıyla daha fazla inisiyatif alınması söz konusu olabilecektir. Böylece siyasi iradeyi temsil eden kişiler ve kurumların tercihleri, öncelikleri ve ideolojileri çok daha iyi yansıyarak bütçelerin siyasi özelliği konumuz açısından ise harcamaların siyasi özelliği daha net olarak görülebilecektir.

Bu açılımın ardından makro göstergelere yönelik öneriler sonuçların açıklandığı sırayı takiben yapılmıştır.

Türkiye ekonomisinin makro göstergelerinin sağlıklı olabilmesi için; ulusal ve uluslar arası ortama güven veren en uygun politikaların belirlenmesi ve uygulanması şarttır. Bütçe harcama politikalarının bu amaca hizmet edecek şekilde uygulanması, kaynakların optimum kullanılarak harcama kalemlerinin dengeleri sarsmayacak, toplumsal talebe cevap verecek, ekonomik ve sosyal anlamda olumlu etkiler yaratacak şekilde oluşturulması gereklidir. Çünkü hassas olan dengelerde yapılacak olan hatalar hem domino etkisi göstererek diğer değişkenleri de olumsuz etkileyecek, hem de bumerang etkisi göstererek sorunların büyümesini sağlayacaktır.

Sonuçta; uygulanan programlar hedeflendiği gibi bitirilirse hazırlanan bütçelerin kredibilitesi artacak bütçe imkânları arttıkça da ekonomik ve sosyal hedefler doğrultusunda daha fazla yol alınacaktır. Mevcut statüko bağlamında, bütçe harcama politikalarının harcama etkinliği ön planda tutularak oluşturulması gerekirken makro ekonomik ve sosyal dengeleri sarsmayacak şekildeki mali disiplin odaklı uygulamaların kararlılıkla sürdürülmesine devam edilmelidir. Ancak, gerekli görülen durumlarda tedbirler alınması ve müdahale edinilmesinden de kaçınılmamalıdır.

Gelişmiş ülkelere göre, ekonomik problemlerimizin daha ciddi ve daha derin temellere dayanması sonucunda Türkiye ekonomisinin hızlı büyüme performansı göstermesi ve bu durumun sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir. Çünkü pek çok sorunun çözümü büyümeye bağlıdır. Bu anlamda bütçe harcama politikaları, üretimi ve yatırımları teşvik edecek şekilde oluşturulurken sektörlerin önünü açacak düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, büyümenin ithal girdilere olan bağımlılığının azaltılarak iç kaynaklarla büyümenin tesis edilmesi bu anlamda da büyümenin cari açığın bir sebebi olmaktan çıkarılmasına yönelik politikaların oluşturulması gerekmektedir.

Oluşturulacak olan bütçe harcama politikalarının yapısının; ekonomik refahın artırılması, gelir dağılımındaki çarpıklığın giderilmesi ve adil paylaşımın sağlanmasına yönelik politikalar benimsenerek, paylaşımın toplumun belirli kesimlerinin lehine olmasından kaçınılarak ekonomik ve sosyal yönden problemlili olan kesimlerinin öncülüğünde toplumun bütün katmanlarına yaygınlaştırılması doğrultusunda kurulması gereklidir. Bu doğrultuda, harcama önceliklerinin mümkün olduğu ölçüde sosyal fayda

temelli kurulması ve transfer harcamaları ile kurulan ilişkinin etkinliğinin yüksek olması gereklidir.

Bütçe harcama politikaları; enflasyonun bir nedeni olmaktan çıkarılıp enflasyonun makul düzeylerde tutulması, fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülebilir kılınmasını destekleyen bir politika işlevi görebilmelidir. Harcama artışlarında ki kontrollü yapının devam ettirilerek bütçe açığındaki olumlu gelişmeleri sekteye uğratmadan bütçe açığının enflasyonun bir etkeni olmaktan çıkarılması yönündeki politikaların uygulanmasına devam edilmelidir.

Ekonominin, işgücü taleplerine cevap verecek ve işgücü arzının ihtiyaç duyduğu eğitimi sağlayacak, destekleyecek yeni mekanizmalara ihtiyacı bulunmaktadır. Oluşturulacak olan bütçe harcama politikaları ile iş yaratma arasındaki bağlantının iyi kurulması, istihdamı teşvik edecek uygulamaların ve projelerin hayata geçirilmesi yönündeki uygulamaların süratle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Dış pazarlarda rekabet gücünü arttıran, dünya ihracatından daha fazla pay almak üzere katma değeri yüksek olan mal üretiminin ve ihracat artışının sağlanmasına yönelik bir dış ticaret politikasının tesis edilmesi, sürdürülebilir ve sağlam kaynaklarla finanse edilebilir bir cari açık seviyesine ulaşılması yönünde politikalar izlenmelidir. Bu açıdan, bütçe harcama politikalarının ihracatı destekleyici etkisinin artırılması ve net ihracatın ekonomik büyümeye olan katkısının pozitif dönüşürülmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin borçlarını çevirebilmek için uluslararası finans çevrelerine güven vermesi (Rogoff, 2004) ve güveni sağlamak için de uygulanan programa ve mali disipline bağlı kalması zorunludur (Özatay, 2003). Ayrıca, iç borçlanmanın sınırının belirtilerek, hazine'nin piyasaları bozmayacak ve özel kesimi piyasa dışına itmeyecek miktarda borçlanması gereklidir (Eğilmez, 2004). Bu açılımlar çerçevesinde, merkezi yönetim bütçesinden yapılan harcamaların borçlanma gerekliliğinin sebebi olan bütçe açıklarını beslemeyecek ve borçların ekonomiye olan maliyetinin faydasının altında kalacak şekilde geri dönüşümünü sağlayacak yönde oluşturulmasına dikkat edilmelidir.

İleriki dönemlerde konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalara diğer değişkenlerinde katılarak konunun gerek hacimce genişletilmesi gerekse daha fazla derinleştirilmesiyle çalışma hakkında daha fazla bilgi sahibi olunacağı açıktır. Bu gerçeklerden hareketle

Çalışmada farklı sorulara cevaplar aranması, eksik görülen ynlerin giderilmesinde ve tartışılmasında kanımızca fayda vardır.

KAYNAKLAR

- ACEMOĞLU, Daron (2005), “Sürdürülebilir Büyüme Mümkün mü?”, *Capital*, Yıl 13, Sayı 2005/9, Eylül.
- AKAT, A.Savaş (2007), *Makro İktisat Ders Notları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- AKAT, A.Savaş (2006), “2005’te Dış Ticaret”
<http://makale.turkcebilgi.com/kose-yazisi-69960-asaf-savas-akat-2005disticaret.html>, 10.06.2008
- ALKİN, E., K. Yıldırım, M. Özer, (2003), *İktisada Giriş*, 1. Baskı, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- ALKİN, Emre (2003), “Dipten Gelen İşaretler”, *Capital*, Yıl 11, Sayı 2003/10, Ekim.
- ARSLAN, Ahmet (2007), “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Harcama Sisteminde Yapılan Düzenlemeler”
<http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md145/ahmeta.pdf>, 10.07.2007
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2008a) "Büyüme Yetersiz, Ekonomi Politikalarında Değişiklik Şart"
<http://www.yorumla.net/ekonomi-borsa/463184-buyume-yetersiz-ekonomipolitikalarinda-degisiklik-sart.html>, 02.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2008b) "Enflasyon Hedefi Ulaşılır Olmalı"
<http://www.aso.org.tr/basin.php>, 02.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2008c) “ASO Başkanı'ndan MB’ ye Mektup”
http://www.gazeteport.com.tr/EKONOMI/NEWS/GP_229329, 05.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2008d) “Ekonomi Temelleri Güçsüz Biçimde Gidiyor”
<http://dunyagazetesi.com.tr/haber.asp?id=23017>, 05.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2008e) “Ekonomi Yavaşlıyor, Cari açık Büyük Risk”
<http://www.aso.org.tr/b2b/basin/dosyalar/28022008-4.pdf>, 05.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2007) “Büyümenin İstihdam Yaratma Sorunu”
ASOMEDYA Dergisi, Eylül 2007.
<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyayayinlari/eylul2007/>

- asomedyaeylül2007.html, 02.07.2008
- ASO, (Ankara Sanayi Odası), (2005) “Yıllardır Hepimizin Özlemini Çektiği Siyasi Ve Ekonomik İstikrarla Karşı Karşıyayız” *ASOMEDYA Dergisi*, Nisan.
<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyaya/nisan2005/meclisnisan2005.html>, 02.07.2008
- ATAÇ, Beyhan (2006), *Maliye Politikası*, Yedinci Baskı, Etam Matbaa Tesisleri, Eskişehir.
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2008) “ATO’nun Enflasyonu Yüzde 49,3 Çıktı”
<http://www.tumgazeteler.com/?a=2805469>, 02.07.2008
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2007a) "Ekonomik Görünüm"
<http://www.turkforum.net/showthread.php?t=552928>, 02.07.2008
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2007b) “Basın Açıklamalarımız ve ATO Raporları”
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1379&l=1>, 02.07.2008
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2006) “Basın Açıklamalarımız ve ATO Raporları”
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=763&l=1>, 05.07.2008
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2005) “İstihdam 2000–2005 Raporu”
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=343&l=1>, 02.07.2008
- ATO (Ankara Ticaret Odası), (2004) “Basın Açıklamalarımız ve ATO Raporları”
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=195&l=1>, 02.07.2008
- AY, A., Z. Karaçor, M. Mucuk, S. Erdoğan (2008), “Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992–2003)”
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/.../makaleler%5C0KARAÇOR%20Ahmet>, 20.08.2008
- BAHÇECİ, Sema (1997), “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi” Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar.html>, 14.03.2008
- BAKIRCI, Fehim (2007), “Bütçe Politikalarının Mikro Ekonomik Etkileri”, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 2, Sayı:2, s.43–59.
<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/116.pdf>, 20.10.2007
- BAKIRTAŞ, Tahsin (1996), “İktisadi Gelişme Sürecinde Kamu Harcamaları Türkiye Örneği” Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

BATIREL, Ö.Faruk (1994), *Kamu Bütçesi*, Yedinci Baskı, Marmara Üniversitesi
BAYRAMIÇ, M.Hakan, (2006), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Sorunu Ve Çözümleri”
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü.

Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No:460/693, İstanbul.

BULUTOĞLU Kenan ve Erciş Kurtuluş (1988), *Bütçe ve Kamu Harcamaları*, Filiz
Kitabevi, İstanbul.

BULUTOĞLU, Kenan (2002), *Kamu Ekonomisine Giriş*, 6. Baskı, İstanbul.

BOZGEYİK, Yusuf (2004), “1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Bütçe Politikaları”
Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2007), “Analitik Bütçe
Sınıflandırmasına İlişkin Rehber”

[http://www.bumko.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=](http://www.bumko.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=9809&DOSYASIM=11ekorehber2009_2011.pdf)
[1&BELGEANAH=9809&DOSYASIM=11ekorehber2009_2011.pdf](http://www.bumko.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=9809&DOSYASIM=11ekorehber2009_2011.pdf),
27.07.2008

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2006), “2007 Yılı Bütçe
Gerekçesi, Bütçe Kanun Tasarı ve 2003 Yılı Kesin Hesap Kanun
Tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’na Sunuş
Konuşması”, Ankara.

[http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?](http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB)
[F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB](http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB),
03.10.2007

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2005), “2006 Yılı Bütçe
Gerekçesi, Bütçe Kanun Tasarı ve 2004 Yılı Kesin Hesap Kanun
Tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’na Sunuş
Konuşması”, Ankara.

<http://www.sgdb.hacettepe.edu.tr/genel/mevzuat/2006btcuvg1.doc>,
01.02.2008

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2004), “2005 Yılı Bütçe
Gerekçesi, Bütçe Kanun Tasarı ve 2003 Yılı Kesin Hesap Kanun

Tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na Sunuş Konuşması", Ankara.

<http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB>, 03.10.2007

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2003), "2004 Yılı Bütçe Gerekçesi, Bütçe Kanun Tasarı ve 2002 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na Sunuş Konuşması", Ankara.

<http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB>, 03.10.2007

BUMKO, (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (2002), "2003 Yılı Bütçe Gerekçesi, Bütçe Kanun Tasarı ve 2001 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarılarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na Sunuş Konuşması", Ankara.

<http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB>, 03.10.2007

BÜYÜKERŞEN Yılmaz., F. Tekin, F. Heper, C. Binatlı, O. Zıllıoğlu, E. Ataç, B. Ataç, B. Erdem, (1994), *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

ÇANAKÇI, İbrahim (2003) "Hedeflerimize Doğru Kararlılıkla Yürüyoruz Enflasyonla Büyüme Olmaz", *ASOMEDYA Dergisi*, Eylül-Ekim.

CEYHAN, M.Said (1996), "Bütçe, Bütçe Politikaları, Türk Bütçe Sistemi, Bütçe Uygulamaları, (Örnek Olarak Türkiye'de Savunma Bütçeleri)" Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇEREROL, Kamil (1998), "Teoride ve uygulamada İstikrar Politikaları ve Türkiye Örneği " Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇOŞKUN, Gülay (1989), *Devlet Bütçesi*, 2.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

DARICI, Haldun, "Faiz Dışı Fazla Niçin Yeterli Olmuyor" *Maliye Dergisi*, 58–68
<http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md146/FaizDisi.pdf>,
24.11.2007

DİLEYİCİ, Dilek (2005), *Anayasal İktisat Perspektifinden Para ve Maliye Politikaları*,

- Seçkin Kitabevi, Ankara.
- DÖRDÜNCÜ, Ahmet (2007), “Liderlerin Türkiyesi” *Capital*, Yıl 15, Sayı 2007/10, Ekim.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007), “2008 Yılı Programı” Ankara.
http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2008_programi.pdf, 24.05.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006), “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007–2013”, Ankara.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 15.01.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006), “2007 Yılı Programı” Ankara.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf>, 24.05.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2005), “2006 Yılı Programı” Ankara.
http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2006_programi.pdf, 24.05.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2004), “2005 Yılı Programı” Ankara.
http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005_programi.pdf, 24.05.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2003), “2004 Yılı Programı” Ankara.
http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2004_programi.pdf, 24.05.2008
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2000), “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001–2005” Ankara.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 15.01.2008
- DRONBUSCH, Rudiger ve Stanley Fischer (1998), *Makroekonomi*, Çev., Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım, 1.Baskı, Akademi Yayın Hizmetleri, İstanbul.
- EĞİLMEZ, Mahfi (2006), “Yalnızca Ekonomi Büyümedi”
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207350>, 21.06.2008
- EĞİLMEZ, Mahfi (2004), “Sürdürülebilir Borç Oranı”,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133940>, 21.06.2008
- EĞİLMEZ, Mahfi (2002), “Ekonomi Politikası Sözlüğü”,
<http://www.mahfiegilmez.com.tr/>, 21.06.2008
- ERGİNAY, Arif (1992), *Kamu Maliyesi*, Ankara.
- EKER, Aytaç (2005), *Kamu Maliyesi*, İzmir.
- EKER, A., A. Atay, Mustafa Sakal (2005), *Maliye Politikası*, 5.Baskı İzmir.
- EKER, Aytaç ve Metin Meriç (2005), *Devlet Borçları*, Ankara.

- EREN, Aslan (2006), *Türkiye Ekonomisi*, 1. Baskı, Baran Matbaacılık, Ankara.
- ERKUŞ, Mücahit (2007), “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Enflasyonun Önlenmesinde Maliye Politikası Araçlarının Etkinliği” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FEYZİOĞLU, N.Bedi., G. Çoşkun, F. Batırel, N. Falay, E. Ataç, (1995), *Devlet Bütçesi*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- GÖRGÜN, Sevim (1973), *Maliye Politikası*, Çağlayan basımevi, İstanbul.
- HALLER, Heinz (1985), *Maliye Politikası Teorik Esasları Ve Temel Problemleri*, Çev., Salih Turhan, Gür-Ay Matbaası, İstanbul
- HM (Hazine Müsteşarlığı), (2007) “Kamu Borç Yönetimi Raporu”,
<http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://81402fa1eae92c8a72b47cfc8a2dbfe3>, 05.07.2008
- İSO (İstanbul Sanayi Odası), (2008) “Türkiye Ekonomisi 2008”, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, Nisan, İstanbul.
- İSO (İstanbul Sanayi Odası), (2007) “Türkiye Ekonomisi 2007”, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, Nisan, İstanbul.
- KARACA, Orhan (2003), “Enflasyonda Son Fırsat”, *Capital*, Yıl 11, Sayı 2003/2, Şubat.
- KARGI, Veli (2007), “Enflasyon ve 1980–2005 Döneminde Türkiye’de Fiyat Artışları” *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, Sayı 152.
- KAYA, Ebru, (2006), “Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri”, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KORKMAZ, Mehmet (2008), “Türkiye’de Nüfus Artışı Ve Genç Nüfusun Eğitim Sürecindeki Görünümü”
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/18.htm>, 23.07.2008
- KÖKSEL, Bilge (1997), “Heterodoks İstikrar Programlarının İsrail Uygulaması” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖSE, Seyit (1990), (Avni Zarakoğlu’ndan aktaran), “Çeşitli İktisat Yaklaşımlarında Bütçe Politikaları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KUMCU, Ercan (2008), “Cari Açık Sorunu Hakkında”,
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/9462406.asp?yazarid=7&gid=sz=7651>,
25.07.2008
- KÜÇÜK, C. Tanıl (2007), “Türkiye ekonomisi 2007”, 1. Baskı, Globus Dünya
Basımevi, İstanbul.
- MB (Merkez Bankası) (2008), “*Kamu Borç Yönetimi*”,
<http://evds.tcmb.gov.tr/>, 02.07.2008
- MERE, Murat (2006), “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:
Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama” Basılmamış Yüksek Lisans
Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MUSABALLI, Hakkı (1978), *Bütçe Teorisi ve Uygulaması*, Selçuklu Matbaası,
İstanbul.
- MUSGRAVE, A.Richard (1???) , *Maliye Politikası*, Çev., Orhan Şener, Alkım
Yayınevi, Ankara.
- NADAROĞLU, Halil (1981), *Kamu Maliyesi Teorisi*, 4. baskı, Sermet Matbaası,
İstanbul.
- ÖNER, Cihat (2004), “Türk Anayasa Düzeninde Bütçe” Basılmamış Yüksek Lisans
Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEHLİVAN, Osman (2005), *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- ROGOFF, Kenneth (2004), “Türkiye IMF’yi Hayatından Çıkaramaz”, *Capital*, Yıl 12,
Sayı 2004/3, Mart.
- SAVAŞ, Vural (2000), *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- SAVAŞ, Vural (1994), *İktisatın Tarihi*, Ankara.
- SGB (Strateji Geliştirme Başkanlığı), (2007) “Yıllık Ekonomik Rapor 2007”, Ankara.
- SGB (Strateji Geliştirme Başkanlığı), (2006) “Yıllık Ekonomik Rapor 2006”, Ankara.
- SGB (Strateji Geliştirme Başkanlığı), (2005) “Yıllık Ekonomik Rapor 2005”, Ankara.
- SGB (Strateji Geliştirme Başkanlığı), (2004) “Yıllık Ekonomik Rapor 2004”, Ankara.
- SGB (Strateji Geliştirme Başkanlığı), (2003) “Yıllık Ekonomik Rapor 2003”, Ankara.
- SÜĞÜN, Tahir (2002), “Ekonomik İstikrar Politikaları Açısından Kamu Finansman
Dengesi Ve Türkiye: 1999–2000” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEKEROĞLU, Ahmet (2003) “Ekonomide İyileşmenin Devamı İçin İstihdamın

- Arttırılması Şarttır” *ASOMEDYA Dergisi*, Aralık.
- ŞEN, Hüseyin ve İsa Sağbaş (2004), *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- SÖNMEZ, Nezihe, (1971), *Bütçe ve Bütçe Politikaları*, İzmir.
- TÜĞEN, Kamil (2006), *Devlet Bütçesi*, 5. Baskı, Bassaray Matbaası, İzmir.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2006), “Haber Bültenleri/2005 Gelir Dağılımı Sonuçları”, Sayı: 207, Ankara.
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 01.06.2008
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş adamlar Derneği) (2007), “2008 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, Aralık, İstanbul.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş adamlar Derneği) (2005), “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, Aralık, İstanbul.
- ULUSOY, Ahmet (2004), *Maliye Politikası*, 3.Baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- UNAKITAN, Kemal (2003) “Bütçe Sunuş Konuşması”
http://www.oib.gov.tr/duyuru/bakan/bakan_index.htm - 72k, 10.02.2007
- VİKİPEDİA, (2008), “Gelir Dağılımı”
http://tr.wikipedia.org/wiki/Gelir_Da%C4%9F%C4%B1%C4%B1m%C4%B1, 25.08.008
- YAŞLI, Fatih (2003), “Türkiye’de 1980’den Günümüze Devlet-Ekonomi İlişkisinin Değişen Niteliğine Bütçe Perspektifli Bir Bakış Denemesi –Siyasal Bir Metin Olarak Bütçe- ” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK 1: 2003–2005 DÖNEMİ TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLERİ (1)

	2003		2004		2005
	H	G	H	GT	H
GSMH (Milyon YTL)	354 575	356 681	419 692	424 129	480 963
BÜYÜME ORANI (Yüzde)	5.0	5.9	5.0	10.0	5.0
GSMH DEFLATÖRÜ (Yüzde)	24.4	22.5	11.9	8.1	8.0
TEFE ORTALAMA (Yüzde)	25.2	25.6	10.0	10.7	10.3
TEFE YILSONU (Yüzde)	17.4	13.9	12.0	13.5	8.0
TÜFE ORTALAMA (Yüzde)	24.7	25.3	13.7	10.7	9.6
TÜFE YILSONU (Yüzde)	20.0	18.4	12.0	10.0	8.0
İHRACAT (Milyar Dolar)	39.4	47.3	51.5	62.0	71.0
İTHALAT (Milyar Dolar)	55.6	69.3	75.0	95.5	104.0
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar Dolar)	-16.2	-22.1	-23.5	-33.5	-33.0
CARI İŞLEMLER DENGESİ (Milyar Dolar)	-3.5	-8.0	-7.6	-14.6	-11.1

* YPK'nın 29.11.2004 tarih ve 2004/89 sayılı kararıyla kabul edilen 2004 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programındaki rakamlardır.

Kaynak: 2005 Yılı Bütçe Gerekçesi

EK 2: 2003, 2004 VE 2005 YILLARI BÜTÇELERİ (*)

	Trilyon TL				Milyon YTL	
	2003		2004		2005	
	B.Ö.	G	B.Ö.	GT	T	K
HARCAMALAR (3, 4)	139 919	132 822	149 945	139 066	155 472	155 628
Faiz Hariç Harcama	75 039	74 298	83 895	82 329	99 032	99 188
Personel Giderleri	23 032	24 855	28 559	28 890	31 904	31 904
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	3 145	3 383	3 628	3 970	4 333	4 333
Mal ve Hizmet Alımları	12 355	11 053	12 049	11 497	14 367	14 438
Faiz Harcamaları	64 880	58 524	66 050	56 737	56 440	56 440
Cari Transferler	23 245	25 001	27 464	27 521	32 495	32 499
Sermaye Giderleri	8 276	7 464	6 409	6 719	10 144	10 071
Sermaye Transferleri	108	101	404	406	1 088	1 088
Borç Verme	3 112	2 167	3 330	2 108	2 805	2 805
Yedek Ödenekler	1 768	273	2 052	1 218	1 896	2 050
GELİRLER (1)	94 752	92 618	104 109	108 630	126 335	126 490
Vergi Gelirleri	80 005	76 784	88 893	90 172	106 617	106 617
Vergi Dışı Gelirler	13 380	12 369	13 913	15 516	16 664	16 664
Sermaye Gelirleri	810	506	503	599	917	917
Alınan Bağış ve Yardımlar (2)	132	1 267		1 393	132	132
Katma Bütçe Geliri	425	1 692	800	950	2 005	2 160
BÜTÇE DENGESİ	-45 167	-40 204	-45 836	-30 436	-29 137	-29 138
FAİZ DIŞI DENGİ	19 713	18 320	20 214	26 301	27 303	27 302
faiz/ net vergi gelirleri %	81.1	76.2	74.3	62.9	52.9	52.9
faiz/net bütçe gelirleri %	68.5	63.2	63.4	52.2	44.7	44.6
BİLGİ İÇİN: faiz/ brüt vergi gelirleri %	75.5	69.4	66.6	56.5	47.4	47.4
faiz/brüt bütçe gelirleri %	64.4	58.3	57.7	47.7	40.6	40.6
net vergi gelirleri/bütçe giderleri %	57.2	57.8	59.3	64.8	68.6	68.5
net bütçe gelirleri/bütçe giderleri %	67.7	69.7	69.4	78.1	81.3	81.3
GSMH	354 575	356 681	419 692	424 129	480 963	480 963

Not: B.Ö.=Başlangıç Ödeneği, T=Teklif G=Gerçekleşme, GT=Gerçekleşme Tahmini, K=Komisyon.
GSMH 2004 gerçekleşme tahmini; 2005 Program.

(*) Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre dir. Gelir rakamları vergi iadeleri hariç tutarlar dır.

(1) 2003 red ve iadeleri 2004 varsayımıyla düşülmüştür.

(2) 2004 GT tutarı Diğer Özel Gelirleri de içermektedir.

(3) 2004 bütçe ödeneklerine, uygulanan bütçeleme tekniği nedeniyle yılı içinde elde edilen özel gelirlerden özel ödenek kaydedilen tutarlar dahil değildir; ancak 2004 gerçekleşme tahmini özel ödeneklerden yapılan giderleri de kapsamaktadır. Bu nedenle, 2004 başlangıç ödenekleri ile gerçekleşme tahmini rakamlarının aynı bazda karşılaştırmasını yapmak için "personel giderleri"nden 175, "diğer mal ve hizmet alımları"ndan 427, diğer cari transferler"den 325, "sermaye giderleri"nden 445, "sermaye transferleri"nden 2 ve "diğer borç verme" gider kaleminden 13 trilyon TL düşülmesi gerekmektedir.

(4) 2005 yılında, geçmiş yıl gerçekleştirmeleri ile aynı bazda karşılaştırma yapılabilmesi için 2005 bütçe tekliflerinde 790 milyon YTL olan "personel yedeği" ödeneğinin 540 milyon YTL'si personel giderlerine, 250 milyon YTL'si sosyal güvenlik kurumlarına Devlet primi ödemelerine dahil edilmiştir.

Kaynak: 2005 Yılı Bütçe Gerekçesi

EK 3: 2005–2007 DÖNEMİ TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLERİ (2)

TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER		2005		2006		2007
		H	G	H	GT	H
GSMH (Milyon YTL)	480.963	486.401	539.870	561.988	631.393	
BÜYÜME ORANI (Yüzde)	5,0	7,6	5,0		5,0	
GSMH DEFLATÖRÜ (Yüzde)	8,0	5,3	6,0	9,0	7,0	
TÜFE (YIL SONU (Yüzde)	8,0	7,7	5,0	9,8	4,0	
İHRACAT (Milyar Dolar)	71,0	73,5	79,0	84,0	95,0	
İTHALAT (Milyar Dolar)	104,0	116,8	124,4	135,5	149,7	
DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyar Dolar)	-33,0	-43,3	-45,4	-51,5	-54,7	
CARI İŞLEMLER DENGESİ (Milyar Dolar)	-10,6	-23,2	-22,0	-30,2	-30,4	

Not: H = Hedef, G = Gerçekleşme, GT = Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: 2007 Yılı Bütçe Gerekçesi

EK 4: 2004–2006 YILLARI BÜTÇELERİ

	Milyon YTL				
	2004		2005		2006
	B.Ö.	G	B.Ö.	GT	T
HARCAMALAR	149 945	141 021	155 628	145 529	157 271
Faiz Hariç Harcama	83 895	84 532	99 188	99 123	111 011
Personel Giderleri	28 559	28 948	31 904	31 630	35 642
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	3 628	4 024	4 333	4 436	4 885
Mal ve Hizmet Alımları	12 049	12 684	14 438	14 120	15 930
Faiz Harcamaları	66 050	56 488	56 440	46 406	46 260
Cari Transferler	27 464	27 683	32 499	35 651	37 372
Sermaye Giderleri	6 409	8 050	10 071	9 807	10 737
Sermaye Transferleri	404	437	1 088	1 514	2 184
Borç Verme	3 330	2 669	2 805	1 965	3 279
Yedek Ödenekler	2 052	37	2 050		983
GELİRLER	104 109	110 721	126 490	130 946	144 058
Vergi Gelirleri	88 893	90 077	106 617	112 701	124 630
Vergi Dışı Gelirler	13 313	17 500	17 238	13 727	14 497
Sermaye Gelirleri	503	161	343	2 204	2 272
Alınan Bağış ve Yardımlar	600	1 202	132	154	374
Katma Bütçe Geliri	800	1 781	2 160	2 160	2 285
BÜTÇE DENGESİ	-45 836	-30 300	-29 137	-14 583	-13 213
FAİZ DIŞI DENGE	20 214	26 188	27 303	31 823	33 047
faiz/ net vergi gelirleri %	74.3	62.7	52.9	41.2	37.1
faiz/net bütçe gelirleri %	63.4	51.0	44.6	35.4	32.1
net vergi gelirleri/bütçe giderleri %	59.3	63.9	68.5	77.4	79.2
net bütçe gelirleri/bütçe giderleri %	69.4	78.5	81.3	90.0	91.6
GSMH	419 692	428 932	480 963	485 058	539 870

Not: B.Ö.=Başlangıç Ödeneği, G=Gerçekleşme, GT=Gerçekleşme Tahmini, T=Teklif.

Kaynak: 2006 Yılı Bütçe Gerekçesi

EK 5: KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ (Eski Sınıflandırmaya Göre) [1990–2002]

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
HARCAMALAR	68.355	132.401	225.398	490.438	902.454	1.724.194	3.961.308	8.050.252	15.614.441	28.084.685	46.705.028	80.579.065	115.682.350
Faiz Hariç Harcama	54.389	108.330	185.100	373.968	604.170	1.148.078	2.463.907	5.772.335	9.437.846	17.363.845	26.265.166	39.516.839	63.811.691
I. Personel	26.465	49.291	94.076	169.511	273.062	502.601	974.148	2.073.140	3.871.005	6.911.927	9.978.784	15.211.894	23.089.184
II. Diğer Cari	6.987	11.245	20.367	35.937	74.200	143.344	312.092	715.158	1.316.835	2.260.863	3.635.153	5.236.128	8.018.775
III. Yatırım	9.882	19.038	32.691	57.565	77.016	102.989	255.356	640.134	999.320	1.544.427	2.475.116	4.149.580	6.891.836
IV. Transfer	25.021	52.827	78.264	227.425	478.176	975.260	2.419.712	4.621.820	9.427.281	17.367.468	30.615.975	55.981.463	77.682.555
1. Borç Faizi	13.966	24.071	40.298	116.470	298.284	576.116	1.497.401	2.277.917	6.176.595	10.720.840	20.439.862	41.062.226	51.870.659
2. Diğerleri	11.055	28.756	37.966	110.955	179.892	399.144	922.311	2.343.903	3.250.686	6.646.628	10.176.113	14.919.237	25.811.896
GELİRLER	56.573	99.085	178.070	357.333	751.615	1.409.250	2.727.958	5.815.099	11.811.065	18.933.065	33.440.143	51.542.970	75.592.324
I. Vergi Gelirleri	45.399	78.643	141.602	264.273	587.760	1.084.350	2.244.094	4.745.484	9.228.596	14.802.280	26.503.698	39.735.928	59.631.868
II. Vergi Dışı Nor.Gel.	4.267	3.927	7.649	17.636	48.365	86.044	159.990	404.679	1.221.530	1.883.461	3.486.493	7.418.386	10.874.532
III. Özel Gel. + Fonlar	5.401	13.803	24.899	68.936	106.374	217.366	280.884	576.769	1.185.485	1.971.936	3.050.712	3.736.167	4.097.299
IV. Katma Bütçe Gel.	1.506	2.712	3.920	6.488	9.116	21.490	42.990	88.167	175.454	275.388	399.240	652.489	988.625
BÜTÇE DENGESİ	-11.782	-33.316	-47.328	-133.105	-150.839	-314.944	-1.233.350	-2.235.153	-3.803.376	-9.151.620	-13.264.885	-29.036.095	-40.090.026
FAİZ DIŞI DENGE	2.184	-9.245	-7.030	-16.635	147.445	261.172	264.051	42.764	2.373.219	1.569.220	7.174.977	12.026.131	11.780.633

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 6: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ (2000–2008)

(Milyon YTL)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007		2008
								BÜTÇE	GERÇ.	
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	51.344	86.972	119.604	141.248	152.093	159.687	178.126	204.989	203.501	222.553
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	30.920	45.934	67.876	82.721	95.601	114.007	132.163	152.043	154.769	166.553
I. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	9.612	14.535	21.950	28.833	33.663	37.389	42.887	53.772	49.356	55.077
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	4.543	6.823	10.681	11.874	13.604	15.186	19.001	15.587	22.154	22.905
- Sağlık Giderleri	768	1.343	2.217	2.690	3.101	4.033	5.350	165	6.624	6.741
- Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	3.775	5.480	8.465	9.185	10.504	11.153	13.651	15.422	15.530	16.164
III. Cari Transferler	12.749	18.073	25.412	31.429	36.306	45.871	49.851	60.863	63.249	69.207
- KİT Görev Zararı	58	95	772	1.004	381	580	711	660	700	733
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	3.321	5.112	11.205	15.922	19.333	23.762	23.518	31.589	33.063	37.031
- Tarımsal Destekleme Ödemeleri	359	1.033	1.868	2.805	3.084	3.707	4.747	5.250	5.555	5.400
- Mahalli İdare ve Fon Payları	5.642	8.338	7.952	7.108	10.448	12.819	14.124	16.963	17.158	15.065
- Diğer Cari Transferler	3.370	3.495	3.615	4.590	3.060	5.002	6.752	6.401	6.773	10.978
IV. Sermaye Giderleri	2.802	4.643	7.831	7.888	8.265	10.340	12.098	12.104	12.915	11.775
V. Sermaye Transferleri	1	2	49	92	465	1.384	2.637	3.647	3.543	2.084
VI. Borç Verme	1.214	1.858	1.953	2.604	3.298	3.838	5.689	3.695	3.552	3.934
- KİT Sermaye	828	1.012	1.398	877	949	891	3.862	1.360	1.611	1.578
- Risk Hesabı	0	0	0	925	485	200	240	600	252	590
- Diğer	386	847	555	802	1.864	2.747	1.587	1.735	1.689	1.766
VII. Yedek Ödenekler								2.375	0	1.571
VIII. Faiz Giderleri	20.424	41.038	51.728	58.527	56.491	45.680	45.963	52.946	48.732	56.000
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	38.228	58.417	79.420	101.037	122.919	152.784	173.483	188.159	189.617	204.556
I. Vergi Gelirleri	29.495	43.615	60.205	82.484	100.342	119.627	137.560	158.153	152.832	171.206
II. Vergi Dışı Gelirler	8.733	14.802	19.215	18.553	22.577	33.157	35.924	30.006	36.786	33.350
BÜTÇE DENGESİ	-13.116	-28.555	-40.184	-40.210	-29.173	-6.903	-4.643	-16.830	-13.883	-17.997
FAİZ DIŞI BÜTÇE FAZLASI	7.308	12.483	11.543	18.317	27.318	38.777	41.320	36.116	34.848	38.003

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 7: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ GSMH ORANLARI (2000–2008)

(Milyon YTL)										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ.	2008
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	30,8	36,2	34,1	31,1	27,2	24,6	23,5	24,6	23,8	23,6
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	18,6	19,1	19,4	18,2	17,1	17,6	17,4	18,3	18,1	17,6
I. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	5,8	6,1	6,3	6,3	6,0	5,8	5,7	6,5	5,8	5,8
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2,7	2,8	3,0	2,6	2,4	2,3	2,5	1,9	2,6	2,4
- Sağlık Giderleri	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,0	0,8	0,7
- Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2,3	2,3	2,4	2,0	1,9	1,7	1,8	1,9	1,8	1,7
III. Cari Transferler	7,6	7,5	7,3	6,9	6,5	7,1	6,6	7,3	7,4	7,3
- KİT Görev Zararı	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	2,0	2,1	3,2	3,5	3,5	3,7	3,1	3,8	3,9	3,9
- Tarımsal Destekleme Ödemeleri	0,2	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
- Mahalli İdare ve Fon Payları	3,4	3,5	2,3	1,6	1,9	2,0	1,9	2,0	2,0	1,6
- Diğer Cari Transferler	2,0	1,5	1,0	1,0	0,5	0,8	0,9	0,8	0,8	1,2
IV. Sermaye Giderleri	1,7	1,9	2,2	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5	1,2
V. Sermaye Transferleri	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,2
VI. Borç Verme	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	0,4	0,4	0,4
- KİT Sermaye	0,5	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1	0,5	0,2	0,2	0,2
- Risk Hesabı	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
- Diğer	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2
VII. Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,2
VIII. Faiz Giderleri	12,3	17,1	14,8	12,9	10,1	7,0	6,1	6,4	5,7	5,9
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	22,9	24,3	22,7	22,2	22,0	23,5	22,9	22,6	22,1	21,7
I. Vergi Gelirleri	17,7	18,2	17,2	18,1	17,9	18,4	18,1	19,0	17,8	18,1
II. Vergi Dışı Gelirler	5,2	6,2	5,5	4,1	4,0	5,1	4,7	3,6	4,3	3,5
BÜTÇE DENGESİ	-7,9	-11,9	-11,5	-8,8	-5,2	-1,1	-0,6	-2,0	-1,6	-1,9
FAİZ DIŞI BÜTÇE FAZLASI	4,4	5,2	3,3	4,0	4,9	6,0	5,4	4,3	4,1	4,0

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 8: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYLARI (2000–2008)

(Milyon YTL)	BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI (%)									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ.	2008
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	60,2	52,8	56,8	58,6	62,9	71,4	74,2	74,2	76,1	74,8
I. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	18,7	16,7	18,4	20,4	22,1	23,4	24,1	26,2	24,3	24,7
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	8,8	7,8	8,9	8,4	8,9	9,5	10,7	7,6	10,9	10,3
- Sağlık Giderleri	1,5	1,5	1,9	1,9	2,0	2,5	3,0	0,1	3,3	3,0
- Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	7,4	6,3	7,1	6,5	6,9	7,0	7,7	7,5	7,6	7,3
III. Cari Transferler	24,8	20,8	21,2	22,3	23,9	28,7	28,0	29,7	31,1	31,1
- KİT Görev Zararı	0,1	0,1	0,6	0,7	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	6,5	5,9	9,4	11,3	12,7	14,9	13,2	15,4	16,2	16,6
- Tarımsal Destekleme Ödemeleri	0,7	1,2	1,6	2,0	2,0	2,3	2,7	2,6	2,7	2,4
- Mahalli İdare ve Fon Payları	11,0	9,6	6,6	5,0	6,9	8,0	7,9	8,3	8,4	6,8
- Diğer Cari Transferler	6,6	4,0	3,0	3,2	2,0	3,1	3,8	3,1	3,3	4,9
IV. Sermaye Giderleri	5,5	5,3	6,5	5,6	5,4	6,5	6,8	5,9	6,3	5,3
V. Sermaye Transferleri	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3	0,9	1,5	1,8	1,7	0,9
VI. Borç Verme	2,4	2,1	1,6	1,8	2,2	2,4	3,2	1,8	1,7	1,8
- KİT Sermaye	1,6	1,2	1,2	0,6	0,6	0,6	2,2	0,7	0,8	0,7
- Risk Hesabı	0,0	0,0	0,0	0,7	0,3	0,1	0,1	0,3	0,1	0,3
- Diğer	0,8	1,0	0,5	0,6	1,2	1,7	0,9	0,8	0,8	0,8
VII. Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,7
VIII. Faiz Giderleri	39,8	47,2	43,2	41,4	37,1	28,6	25,8	25,8	23,9	25,2
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
I. Vergi Gelirleri	77,2	74,7	75,8	81,6	81,6	78,3	79,3	84,1	80,6	83,7
II. Vergi Dışı Gelirler	22,8	25,3	24,2	18,4	18,4	21,7	20,7	15,9	19,4	16,3
BÜTÇE DENGESİ										
FAİZ DIŞI BÜTÇE FAZLASI										

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 9: TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER (1990–2007) [3]

	Nüfus (Bin Kişi)	GSMH (Cari) (YTL)	GSMH (Sabit) (Milyon YTL)	BÜYÜME HIZI (%)	GSMH (Milyon\$)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSMH) YTL	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (Milyon\$)	GSMH DEFLATÖRÜ	GSYH * [BİN YTL]	SAGP GÖRE FERT BAŞINA GSYH Dolar
1990	56.154	397.177.547	84.591.717	9,4	152.314	7.073.005	2.684	57,6	393.060	4.628
1991	57.272	634.392.841	84.887.074	0,3	152.138	11.076.841	2.639	59,2	630.117	4.739
1992	58.392	1.103.604.909	90.322.517	6,4	160.233	18.899.933	2.726	63,5	1.093.368	5.040
1993	59.513	1.997.322.597	97.676.586	8,1	181.807	33.561.114	3.031	67,4	1.981.867	5.466
1994	60.637	3.887.902.917	91.733.010	-6,1	130.887	64.117.666	2.148	107,3	3.868.429	5.179
1995	61.763	7.854.887.167	99.028.000	8,0	171.859	127.177.876	2.750	87,2	7.762.456	5.561
1996	62.909	14.978.067.283	106.079.778	7,1	184.495	238.091.009	2.892	78	14.772.110	5.970
1997	64.064	29.393.262.147	114.874.197	8,3	194.107	458.810.910	2.972	81,2	28.835.883	6.337
1998	65.215	53.518.331.580	119.303.117	3,9	205.808	820.644.508	3.080	75,3	70.203.147	6.454
1999	66.350	78.282.966.809	112.043.830	-6,1	186.332	1.179.848.784	2.794	55,8	104.595.916	6.084
2000	67.420	125.596.128.755	119.144.472	6,3	201.371	1.862.891.260	2.963	50,9	166.658.021	6.814
2001	68.365	176.483.953.021	107.783.063	-9,5	144.374	2.581.495.693	2.134	55,3	240.224.083	6.153
2002	69.302	275.032.365.953	116.337.624	7,9	182.644	3.968.606.475	2.662	44,4	350.476.089	6.550
2003	70.231	356.680.888.222	123.164.990	5,9	238.891	5.078.681.611	3.425	22,5	454.780.659	6.786
2004	71.152	428.932.343.026	135.308.023	9,9	301.568	6.028.394.747	4.256	9,5	559.033.026	7.277
2005	72.065	486.401.032.274	145.650.603	7,6	362.715	6.749.476.615	5.042	5,3	648.931.712	7.711
2006	72.974	575.783.962.136	154.342.719	6,0	402.337	7.890.261.766	5.519	11,7	758.390.785	8.577
2007	70.586	646.893.000.000		5,0	496.846	9.164.574.475	6.625	7,0	856.386.732	9.073

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 10: ÜFE-TÜFE DEĞERLERİ (1990–2007)

	TÜFE 12 AYL. ORT. (%)	TÜFE YILSONU (%)	ÜFE 12 AYL. ORT. (%)	ÜFE sYILSONU (%)
1990	60,3	60,4	53,1	48,6
1991	66,0	71,1	55,3	59,2
1992	70,1	66,0	62,1	61,4
1993	66,1	71,1	58,4	60,3
1994	106,3	125,5	120,7	149,6
1995	93,6	78,9	88,5	65,6
1996	80,4	79,8	75,9	84,9
1997	85,7	99,1	81,8	91,0
1998	84,6	69,7	71,8	54,3
1999	64,9	68,8	53,1	62,9
2000	54,9	39,0	51,4	32,7
2001	54,4	68,5	61,6	88,6
2002	45,0	29,7	50,1	30,8
2003	25,3	18,4	25,6	13,9
2004	10,6	9,4	11,1	13,8
2005	8,2	7,7	5,9	2,7
2006	9,6	9,7	9,3	11,6
2007	8,8	8,4	6,3	5,9

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 11: TOPLAM İŞGÜCÜ VE İŞSİZLİK ORANLARI (1990–2007)

	Toplam İşgücü (Bin Kişi)	İşsiz Sayısı (Bin Kişi)	İşsizlik Oranı (%)
1990	20.847	1.701	8,2
1991	21.438	1.703	7,8
1992	21.503	1.735	8,0
1993	21.469	1.665	7,7
1994	22.158	1.802	8,1
1995	22.673	1.568	6,9
1996	22.919	1.382	6,0
1997	21.825	1.464	6,7
1998	22.399	1.527	6,8
1999	23.187	1.774	7,6
2000	23.078	1.452	6,6
2001	23.491	1.902	8,4
2002	23.818	2.464	10,3
2003	23.640	2.493	10,5
2004	24.289	2.498	10,3
2005	24.565	2.520	10,3
2006	23.250	2.295	9,9
2007	23.523	2.333	9,9

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 12: İŞGÜCÜ DURUMU (2004–2007)

	2004	2005	2006	2007
1. KURUMSAL OLMAYAN SİVİL NÜFUS (000)	70.556	71.611	68.133	68.897
2. 15 VE DAHA YUKARI YAŞTAKİ NÜFUS(000)	49.906	50.826	48.485	49.215
3. İŞGÜCÜ DURUMU('000)	24.289	24.565	23.250	23.523
3.1. İstihdam edilenler	21.791	22.046	20.954	21.189
3.2. İşsiz	2.498	2.520	2.295	2.333
4. İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI (%)	48,7	48,3	48,0	47,8
5. İŞSİZLİK ORANI (%)	10,3	10,3	9,9	9,9
6. EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	4,1	3,3	3,6	3,2
7. İŞGÜCÜNE DAHİL OLMAYANLAR	25.616	26.260	25.235	25.692

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 13: DIŞ TİCARET DEĞERLERİ (1996–2007)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İthalat (milyon \$)	43.626	48.558	45.921	40.671	54.502	41.399	51.553	69.339	97.539	116.774	139.576	170.048
İhracat (milyon \$)	23.224	26.261	26.973	26.587	27.774	31.334	36.059	47.252	63.167	73.476	85.534	107.184
İhracat / ithalat %	53.2	54.1	58.7	65.4	51	75.7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EK 14: GENEL YÖNETİM BORÇ STOKU (2003–2007)

	2003	2004	2005	2006	2007 (*)
A-GENEL YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU⁽²⁾	287.361	320.927	335.888	348.653	336.669
Merkezi Yönetim	282.807	316.528	331.520	345.050	333.485
Diğer Kamu Kurumları	4.554	4.398	4.369	3.604	3.184
B-İÇ BORÇ STOKU	196.407	226.826	247.435	253.284	256.599
Merkezi Yönetim	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310
Diğer Kamu Kurumları	2.021	2.344	2.654	1.814	1.289
C-DIŞ BORÇ STOKU	90.954	94.100	88.453	95.369	80.070
Merkezi Yönetim	88.420	92.046	86.738	93.580	78.175
Diğer Kamu Kurumları	2.534	2.055	1.715	1.790	1.895
D-AYARLAMA KALEMLERİ⁽³⁾	18.939	10.264	3.539	827	-4.198
Merkezi Yönetim	28.214	24.731	22.234	24.292	27.800
Diğer Kamu Kurumları	-9.275	-14.466	-18.695	-23.465	-31.998
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	306.301	331.191	339.427	349.481	332.471
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku / GSYH (%)	67,4	59,2	52,3	46,1	38,8
GSYH	454.781	559.033	648.932	758.391	856.387

Kaynak: Merkez Bankası

EK 15: İÇ BORÇLANMA DURUMU (2003–2007)

	2003	2004	2005	2006	2007 ⁽¹⁾
TOPLAM ÖDEME	166.357.352	183.553.146	174.491.083	157.551.600	155.732.867
ANAPARA	113.721.373	133.500.274	135.221.521	118.892.883	114.193.187
Tahvil	45.653.394	76.802.593	82.650.658	92.139.290	94.830.606
Bono	68.067.979	56.697.681	52.570.863	26.753.592	19.362.581
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0
FAİZ	52.635.979	50.052.872	39.269.562	38.658.718	41.539.680
Tahvil	35.495.349	39.170.793	33.088.289	36.207.408	39.693.261
Bono	17.140.629	10.882.079	6.181.273	2.451.309	1.846.419
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0
TOPLAM BORÇLANMA	158.238.383	163.596.496	155.520.456	125.581.080	118.033.116
Tahvil	101.777.186	102.039.667	115.404.219	107.051.503	102.130.116
Bono	56.461.198	61.556.829	40.116.237	18.529.577	15.903.000
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0
NET BORÇLANMA	44.517.010	30.096.222	20.298.934	6.688.197	3.839.929
Tahvil	56.123.791	25.237.074	32.753.561	14.912.212	7.299.510
Bono	-11.606.781	4.859.148	-12.454.627	-8.224.015	-3.459.581
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0
BORÇ STOKU	194.386.700	224.482.922	244.781.857	251.470.054	255.309.982
Tahvil	168.973.626	194.210.700	226.964.261	241.876.473	249.175.982
Bono	25.413.074	30.272.223	17.817.596	9.593.581	6.134.000
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	0

Kaynak: Merkez Bankası

EK 16: İÇ BORÇ STOKU REEL FAİZİ (2003–2007)

	TOPLAM / TOTAL	KAMU / PUBLIC			PİYASA / MARKET		
	İç Borç Stoku / Domestic Debt Stock	TL	Döviz ve Döviz End./ FX Ind.-Den.	Topla m / Total	TL	Döviz ve Döviz End./ FX Ind.-Den.	Topla m / Total
2003 Aralık	11,91	7,66	1,50	6,53	22,35	-0,04	16,45
2004 Aralık	9,49	9,01	-2,60	7,50	14,55	-4,59	10,66
2005 Aralık	7,96	6,35	-2,08	5,61	10,55	2,24	9,02
2006 Aralık	7,79	7,66	-3,66	6,82	9,89	-0,68	8,17
2007 Aralık	7,64	6,13	-2,49	5,57	10,17	-5,35	8,38

Kaynak: Merkez Bankası

EK 17: İÇ BORÇLANMANIN VADE YAPISI (2004–2007)

	2004		2005		2006		2007	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
GENEL TOPLAM		100,0		100,0		100,0	116.222.553,6	100,0
NAKİT		96,1		99,8		100,0	115.222.553,6	99,1
TAHVİL	95.679.420,3	58,5		73,4	97.700.984,2	84,1	99.319.553,6	85,5
1 Yıl	5.635.123,2	3,4	2.686.254,1	1,8	5.507.399,9	4,7	3.251.562,4	2,8
Kırk Vade (1Yıl- 2Yıl)	68.287.527,1	41,7	57.050.931,3	37,6	43.662.380,9	37,6	52.131.080,5	44,9
2 Yıl	8.072.885,6	4,9	0,0	0,0	17.558.119,4	15,1	1.530.486,4	1,3
Kırk Vade (2Yıll- 3Yıl)	2.362.438,9	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1.887.087,7	1,6
3 Yıl	8.244.599,2	5,0	11.344.329,7	7,5	2.297.420,7	2,0	4.030.282,1	3,5
4 Yıl	1.481.548,5	0,9	4.611.811,2	3,0	2.224.223,8	1,9	4.798.042,4	4,1
5 Yıl	828.498,4	0,5	35.717.528,9	23,5	26.451.439,5	22,8	18.189.274,4	15,7
6 Yıl	766.799,5	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7 Yıl	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13.501.737,8	11,6
BONO	61.556.829,3	37,6	40.116.236,6	26,4	18.529.577,1	15,9	15.903.000,0	13,7
1- 3 Ay	21.517.996,6	13,2	15.403.279,3	10,1	4.002.710,8	3,4	5.071.000,0	4,4
Kırk Vade (3Ay-6Ay)	4.640.598,4	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6 Ay	0,0	0,0	5.201.081,1	3,4	10.656.000,0	9,2	10.832.000,0	9,3
Kırk Vade (6Ay-9Ay)	23.146.973,2	14,1	3.422.371,8	2,3	0,0	0,0	0,0	0,0
9 Ay	0,0	0,0	4.994.274,1	3,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Kırk Vade (9Ay-1Yıl)	12.251.261,1	7,5	11.095.230,3	7,3	3.870.866,3	3,3	0,0	0,0
NAKİT DIŞI	6.360.246,7	3,9	313.583,5	0,2	0,0	0,0	1.000.000,0	0,9

Kaynak: Merkez Bankası

EK 18: DIŞ BORÇ STOKU (2003–2007)

	2003	2004	2005	2006	2007
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (\$)	144.145	160.646	168.474	205.265	247.094
KISA VADE	23.013	31.880	37.103	40.354	41.810
Kamu	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163
TCMB	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282
Özel	18.812	26.753	32.207	36.041	37.365
UZUN VADE	121.132	128.766	131.371	164.911	205.284
Kamu	69.503	73.828	68.281	69.838	71.272
TCMB	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519
Özel (1)	30.116	36.815	50.428	81.958	120.492
KAMU SEKTÖRÜ	70.844	75.668	70.414	71.588	73.435
Kısa Vade	1.341	1.840	2.133	1.750	2.163
Uzun Vade	69.503	73.828	68.281	69.838	71.272
TCMB	24.373	21.410	15.425	15.678	15.801
Kısa Vade	2.860	3.287	2.763	2.563	2.282
Uzun Vade	21.513	18.123	12.662	13.115	13.519
ÖZEL SEKTÖR	48.928	63.568	82.635	117.999	157.857
Kısa Vade	18.812	26.753	32.207	36.041	37.365
DIŞ BORÇ STOKU GSYH'YA ORANI (%)					
Toplam	47,3	41,2	35,0	39,0	37,5
Kısa Vade	7,5	8,2	7,7	7,7	6,3
Uzun Vade	39,7	33,0	27,3	31,3	31,2
Kamu Sektörü	23,2	19,4	14,6	13,6	11,1
TCMB	8,0	5,5	3,2	3,0	2,4
Özel Sektör	16,0	16,3	17,2	22,4	24,0
DIŞ BORÇ STOKUNUN YÜZDE DAĞILIMI					
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kısa Vade	16,0	19,8	22,0	19,7	16,9
Uzun Vade	84,0	80,2	78,0	80,3	83,1
Kamu Sektörü	49,1	47,1	41,8	34,9	29,7
TCMB	16,9	13,3	9,2	7,6	6,4
Özel Sektör	33,9	39,6	49,0	57,5	63,9

Kaynak: Merkez Bankası

EK 19: CARİ İŞLEMLER DENGESİ (2005–2008)

(Milyar ABD Doları)

	2005	2006	2007(1)	2008(2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-22,6	-32,9	-36,4	-39,2
DIŞ TİCARET DENGESİ	-33,5	-41,3	-45,5	-46,9
İhracat (fob)	76,8	91,2	111,0	124,7
İhracat (cif)	73,5	85,5	104,0	117,0
Bavul Ticareti, Uyarlama	3,3	5,7	7,0	7,7
İthalat (fob)	-106,2	-128,8	-152,7	-167,7
İthalat (cif)	-116,8	-139,6	-166,0	-182,0
Navlun ve Sığorta, Uyarlama	10,6	10,8	13,3	14,3
Parasal Olmayan Aktif (net)	-3,8	-3,3	-3,3	-3,4
Umanlarda Sağlanan Mallar (net)	-0,3	-0,4	-0,5	-0,5
HİZMETLER DENGESİ	15,3	13,4	14,4	15,2
Gelir	26,6	24,5	28,1	29,8
Gider	-11,4	-11,1	-13,7	-14,6
Taşımacılık	0,1	-0,1	0,2	0,2
Turizm	15,3	14,1	15,4	16,2
Gelir	18,2	16,9	18,6	19,6
Gider	-2,9	-2,7	-3,2	-3,4
Diğer Hizmetler	-0,1	-0,7	-1,2	-1,2
GELİR DENGESİ	-5,8	-6,6	-7,0	-9,3
Gelir	3,7	4,5	6,1	6,4
Gider	-9,5	-11,1	-13,1	-15,7
Ücret Ödemeleri	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Yatırım Geliri Dengesi	-5,7	-6,5	-6,9	-9,2
Doğrudan Yatırımlar	-0,8	-1,0	-1,4	-1,8
Portföy Yatırımları	-0,9	-0,7	-0,1	-0,2
Diğer Yatırımlar	-4,0	-4,9	-5,5	-7,2
Rız Geliri	1,0	1,5	2,0	2,0
Rız Gideri	-5,0	-6,3	-7,4	-9,2
Uzun Vade	-4,5	-5,5	-6,6	-8,3
Kısa Vade	-0,6	-0,8	-0,8	-0,8
CARİ TRANSFERLER	1,5	1,7	1,7	1,8

Kaynak: TCMB, DPT

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

EK 20: DÜNYA EKONOMİSİNDE TEMEL GÖSTERGELER (2005–2008)
(Yüzde Değişme)

	2005	2006	2007 (1)	2008 (1)
DÜNYA HASILASI	4,8	5,4	5,2	4,8
Gelişmiş Ülkeler	2,5	2,9	2,5	2,2
ABD	3,1	2,9	1,9	1,9
Japonya	1,9	2,2	2,0	1,7
Euro Bölgesi	1,5	2,8	2,5	2,1
Almanya	0,8	2,9	2,4	2,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,5	8,1	8,1	7,4
Afrika	5,6	5,6	5,7	6,5
Orta ve Doğu Avrupa	5,6	6,3	5,8	5,2
Bağımsız Devletler Topluluğu	6,6	7,7	7,8	7,0
Asya	9,2	9,8	9,8	8,8
Latin Amerika	4,6	5,5	5,0	4,3
Orta Doğu	5,4	5,6	5,9	5,9
DÜNYA TİCARET HACMİ				
MAL VE HİZMET İTHALATI				
Gelişmiş Ülkeler	6,1	7,4	4,3	5,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	12,1	14,9	12,5	11,3
TÜKETİCİ FİYATLARI				
Gelişmiş Ülkeler	2,3	2,3	2,1	2,0
Euro Alanı	2,2	2,2	2,0	2,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	5,2	5,1	5,9	5,3
İŞSİZLİK ORANI (Yüzde)				
Gelişmiş Ülkeler	6,0	5,6	5,3	5,5
Euro Alanı	8,6	7,8	6,9	6,8
LİBOR (Altı Aylık, Yüzde, ABD Doları Cinsinden)	3,8	5,3	5,2	4,4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, Ekim 2007
(1) Tahmin

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

EK 21: Dış Borç Stokuna Ait Bazı Göstergeler (2002–2007)s

(Milyar ABD Doları)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007(1)
Toplam Dış Borç Stoku	129,7	144,3	160,9	168,9	207,8	226,4
Kısa Vadeli Dış Borçlar	16,4	23,0	31,9	37,1	42,3	41,0
Orta-Uzun Vadeli Dış Borçlar	113,3	121,3	129,0	131,8	165,4	185,3
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku	86,5	95,2	97,1	85,8	87,3	87,8
Özel Sektör Dış Borç Stoku	43,2	49,1	63,8	83,1	120,5	138,5
Bankacılık Kesimi	8,5	11,5	18,5	28,3	40,3	41,4
Bankacılık Dışı	34,7	37,6	45,3	54,8	80,2	97,1
Yüzde Oranlar						
Kısa V. Dış Borçlar/ Toplam Dış Borç Stoku	12,7	15,9	19,8	22,0	20,4	18,1
Özel Sektör / Toplam Dış Borç Stoku	33,3	34,0	39,6	49,2	58,0	61,2
TCMB Net Rezerv / Kısa Vadeli Dış Borçlar	170,9	152,8	118,1	141,3	149,6	172,2
Toplam Dış Borç Stoku / GSMH	71,4	60,5	53,3	46,6	51,6	52,6

Kaynak: TCMB, HM

(1) Haziran sonu itibarıyla

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

EK 22: KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ VE FİNANSMANI (2004–2008)

	2004	2005	2006 (2)	2007 (3)	2008 (4)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon YTL)				
Merkezi Yönetim Bütçesi Borçlanma Gereği (1)	30 300	8 117	4 643	14 884	17 756
KİT Borçlanma Gereği	-2 451	-872	-3 725	5	-2 575
-İşletmeciler	-1 723	-678	-1 327	-519	-526
-Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-728	-194	-2 398	525	-2 049
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	-295	-449	1 204	-92	256
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-1 076	-1 226	-1 263	-1 317	-1 562
Sosyal Güvenlik Kuruluşları Borçlanma Gereği	203	138	-889	472	0
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-4 379	-4 713	-5 717	-7 087	-7 886
Fonlar Borçlanma Gereği	-1 935	-3 087	-9 202	-7 129	-8 358
TOPLAM KKBG	20 367	-2 093	-14 950	-263	-2 369
TOPLAM KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-38 025	-49 055	-62 316	-51 122	-59 892
TOPLAM KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	22 058	1 892	-2 992	11 318	9 429
TOPLAM KKBG (Faiz Giderleri+ Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-36 334	-45 070	-50 358	-39 541	-48 094
	(GSYİH'ya Oranlar, Yüzde)				
Merkezi Yönetim Bütçesi Borçlanma Gereği (1)	7,04	1,67	0,81	2,30	2,48
KİT Borçlanma Gereği	-0,57	-0,18	-0,65	0,00	-0,36
-İşletmeciler	-0,40	-0,14	-0,23	-0,08	-0,07
-Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-0,17	-0,04	-0,42	0,08	-0,29
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	-0,07	-0,09	0,21	-0,01	0,04
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-0,25	-0,25	-0,22	-0,20	-0,22
Sosyal Güvenlik Kuruluşları Borçlanma Gereği	0,05	0,03	-0,15	0,07	0,00
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-1,02	-0,97	-0,99	-1,09	-1,10
Fonlar Borçlanma Gereği	-0,45	-0,63	-1,60	-1,10	-1,17
TOPLAM KKBG	4,73	-0,43	-2,59	-0,04	-0,33
TOPLAM KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-8,83	-10,07	-10,81	-7,90	-8,35
TOPLAM KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	5,12	0,39	-0,52	1,75	1,31
TOPLAM KKBG (Faiz Giderleri+ Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-8,44	-9,25	-8,74	-6,11	-6,71

(1) 2006 yılından itibaren konsolide bütçe tanımı yerine merkezi yönetim bütçesi tanımı kullanılmıştır.

(2) Geçici

(3) Gerçekleşme Tahmini

(4) Program

Not: Negatif işaret fazlayı göstermektedir.

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Sakarya'da dünyaya gelen Arzu PEHLİVAN ilk, orta ve lise öğrenimini Sakarya'da tamamladı. 1999 yılında Kocaeli Üniversitesi Muhasebe bölümünde üniversite eğitime başladı. 2003 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme bölümünden lisansını tamamlayarak mezun oldu. 2005 yılında Sakarya Üniversitesi S.B.E.'nde Yüksek lisans eğitime başladı.